

українська мова

9

Світлана Беца
Юдіта Павлович
Андрей Певсе
Мирослава Бацай

НОВА
УКРАЇНСЬКА
ШКОЛА

Світлана Беца
Юдіта Павлович
Андрея Певсе
Мирослава Бацай

УКРАЇНСЬКА МОВА

підручник для **9** класу
з навчанням угорською мовою
закладів загальної середньої освіти
(з аудіосупроводом)

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

Чернівці
МПП «Букрек»
2026

УДК 811.161.2(075)
У 45

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 27.01.2026 №110)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

*Підручник розроблено
відповідно до модельної навчальної програми
«Українська мова для класів з навчанням угорською мовою.
5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти
(автори-укладачі Черничко С. С., Певсе А. А., Кордонець О. О.,
Барань Є. Б., Чонка Т. С., Павлович Ю. П., Беца С. Д., Кантор С. І.,
Кейзі-Бак С. В., Копас І. А., Павлович О. М., Стець М. М., Чейке О. С.)*

**У 45 Українська мова : підручник для 9 класу з навчанням
угорською мовою закладів загальної середньої освіти
(з аудіосупроводом) / С. Д. Беца, Ю. П. Павлович,
А. А. Певсе, М. М. Бацай. — Чернівці : МПП «Букрек»,
2026. — 272 с. : іл.**

ISBN 978-966-997-308-5

УДК 811.161.2(075)

**Аудіосупровід до підручника розміщено
в інтерактивному електронному додатку
за покликанням:**

[https://lms.e-school.net.ua/courses/course-
v1:Bukrek+9thUkrMova_Ugor+2025/course/](https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:Bukrek+9thUkrMova_Ugor+2025/course/)

ISBN 978-966-997-308-5

© Беца С. Д., Павлович Ю. П.,
Певсе А. А., Бацай М. М., 2026
© МПП «Букрек», 2026

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Слова Павла Чубинського

Музика Михайла Вербицького

Ще не вмерла України і слава, і воля.
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Дорогі дев'ятикласники та дев'ятикласниці!

Цього навчального року ми продовжимо подорож у країну, яка називається **УКРАЇНСЬКА МОВА**. Вашим путівником, як і в попередні роки, буде підручник.

Наша мандрівка розпочнеться з повторення вивченого у восьмому класі. Далі ми продовжимо розгадувати таємниці синтаксису. Упевнені, вам це легко вдаватиметься, адже матеріал підручника насичений різноманітними вправами, інтерактивними і творчими завданнями, цікавими запитаннями для справжніх юних мислителів.

Крім цього, на вас чекає багато цікавих текстів про історію українського народу, життя видатних людей, про навчання та дозвілля, друзів, улюблених літературних героїв, сучасні технології, довкілля, домашніх улюбленців. Ви побуваєте у віртуальних подорожах історичними місцями України та за кордоном, поспілкуєтеся про здоровий спосіб життя й екологічні проблеми світу.

Орієнтуватися в підручнику допоможуть умовні позначки:

Послухайте

Виконуйте письмово в зошиті

Дайте відповіді на запитання

Працюймо разом

Завдання підвищеної складності

Словникова робота / вправа на переклад

Робота з джерелом

Домашнє завдання

Бажаємо досягти успіхів у вивченні української мови!

Авторки

Вступ

§ 1. Мова — найважливіший засіб пізнання, спілкування та впливу

A nyelv a megismerés, a társalgás és a hatásgyakorlás legfőbb eszköze

I Прослухайте текст в електронному додатку. Випишіть незнайомі слова, визначте їхнє значення за словником, поставте наголос у кожному з них.

Українська мова — це не лише засіб спілкування. Вона — наша пам'ять, наша пісня, наш біль і наша надія. Саме через мову ми відчуваємо свою причетність до народу, до землі, до предків, які розмовляли нею століттями. Мова зберігає історію нашого народу, його традиції, звичаї та світогляд. Вона є невід'ємною частиною нашої культурної спадщини.

Упродовж багатьох історичних епох українська мова зазнавала утисків, її забороняли, з неї глузували, намагалися знищити заради чужих інтересів. Але вона вижила. Вона звучала в колискових піснях, у шепоті молитви, у рядках поезії, у гаслах боротьби. Ця мова супроводжувала наш народ крізь віки: через випробування і тріумфи, через радість і страждання.

Сьогодні українська мова набирає сили. Вона лунає у піснях, кіно, на телебаченні, у наукових працях і щоденних розмовах. Молоде покоління відкриває для себе багатство і красу рідної мови, активно поширює її в інтернеті та сучасних медіа. Ми маємо пишатися своєю мовою, берегти її, плекати у родині і закладах освіти, адже мова — це не лише слово. Це наша свобода, гідність і наше майбутнє.

Збереження мови — не просто обов'язок кожного з нас, а шлях до збереження нації. Завдяки мові ми передаємо свої цінності нащадкам, зберігаємо власне коріння та водночас дивимось уперед, у майбутнє. Тож шануймо і любимо нашу українську мову, розвиваймо її, бо в ній — душа народу і його сила.

(Авторський текст)

2 Обговоріть, чому наведені висловлювання видатних українців важливі сьогодні. Як вони відображають роль мови у формуванні нації?

→ «Учітеся, брати мої, думайте, читайте...» (*Тарас Шевченко*)

→ «Мова — це душа народу» (*Іван Франко*)

→ «Мова — це скарб, який потрібно зберігати, плекати і примножувати» (*Леся Українка*)

→ «Українська мова — це зброя у боротьбі за незалежність» (*В'ячеслав Чорновіл*)

3 Прочитайте запитання. Оберіть одне або кілька з них і підготуйте відповідь. Спробуйте пояснити свою думку, наводячи приклади з власного досвіду, з життя у вашій громаді чи з історії. Обговоріть свої відповіді з однокласниками або напишіть коротке есе.

1. Як українська мова співіснує поряд із мовами національних меншин?

2. Чому знання кількох мов, державної насамперед, є ознакою освіченої людини?

3. З якими труднощами стикаються представники національних спільнот, вивчаючи українську мову?

4. Як ви можете підтримувати українську мову?

4 Спишіть. Уставте замість крапок пропущені букви. Поясніть орфограми. Знайдіть у вірші речення зі звертаннями, однорідними членами. Як ви вважаєте, яке слово можна вважати авторським новотвором?

А Вкраїни мова —
 Мов те со..це дзвінкотюче,
 Мов те з..лото блиск..че,
 Вся і давн..сть, і основа —
 Укра..нс..ка мова.
 Ро..цвітай же, сл..во,
 І в роди..і, і у школі,
 Й на за..оді, і у по..і
 Пр..чудесно, пр..чудово —
 Розквітай же, слово!
 Хай ізнов ка..ина
 Че..воніє, дост..гає,
 Вс..ому світу заявляє:
 Я — країна ..країна —
 На горі калина!

Павло Тичина

- 5** Перекладіть українською мовою. До перекладених речень сформулюйте запитання.

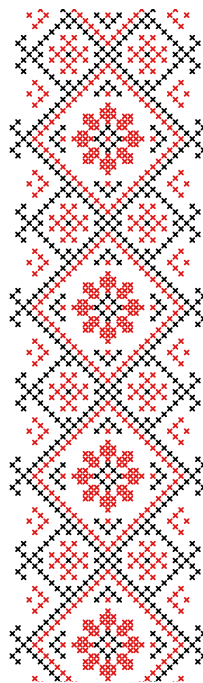
A nyelv az emberi kommunikáció legfontosabb eszköze. Segítségével gondolatainkat, érzéseinket és tudásunkat osztjuk meg másokkal. Az anyanyelv nemcsak a beszéd alapja, hanem összeköt minket a családdunkkal és nemzetünkkel. A nyelv megőrzése és fejlesztése minden nemzetnek feladata. Ha ápoljuk a nyelvünket, kultúránkat és önazonosságunkat is megőrizzük.

- 6** Прочитайте текст. Виконайте завдання до нього.

НАША РІДНА, КОЛИСКОВА...

Українська мова — це одна з найдавніших і найкрасивіших мов світу. Вона має багату історію, яка налічує понад тисячу років. Українська мова є державною мовою України. Вона відіграє вирішальну роль у формуванні та підтримці національної ідентичності. Мова — це не просто засіб спілкування, а й важливий маркер, що об'єднує людей, які поділяють спільну спадщину та цінності. Вивчення української мови допомагає пізнати культуру та традиції нашого народу. Сьогодні українська мова активно розвивається і використовується в усіх сферах життя — у науці, мистецтві, освіті та засобах масової інформації. Важливо берегти і плекати нашу мову, щоб вона залишалася живою і багатою.

(Авторський текст)

1. Виберіть із тексту незнайоме слово (наприклад, «ідентичність»), знайдіть його тлумачення і коротко запишіть своїми словами.
2. Знайдіть синоніми до слова «красивий» або «живий» за допомогою словника синонімів.
3. За орфографічним словником перевірте правильність написання слів «розвивається» та «цінності». Поясніть орфограми.
4. Доберіть із тексту 3 слова, знайдіть їхнє значення у словнику. Визначте кількість звуків і букв у кожному слові. Складіть з ними речення.

7 Групова робота. Дослідження словників української мови. Виконайте завдання, спираючись на подану нижче таблицю про словники.

1. Оберіть одне українське слово, яке вам здається цікавим, є багатозначним або складним для тлумачення.

2. Знайдіть і порівняйте тлумачення цього слова в онлайн-словниках.

- ❖ Які схожі й відмінні значення подані?
- ❖ У якому словнику подано найбільше прикладів уживання?
- ❖ Чи є словник, який подає додаткову інформацію (синоніми, етимологію, переклади тощо)?

3. Підготуйте коротку презентацію (усну або у вигляді постера / слайдів) з висновками вашої групи:

- ❖ Яке слово ви досліджували?
- ❖ Що нового дізналися про нього?
- ❖ Який словник виявився найзручнішим або найінформативнішим?

Найбільш авторитетні мовні онлайн-словники

Словник — це лексикографічно опрацьовані слова, які упорядковані в тематичному чи алфавітному порядку.

Словник української мови у 20 томах (СУМ-20)

Словник української мови у 20 томах вважають найповнішим словником української мови.

Словник української мови в 11 томах (СУМ-11)

Один із найбільш розповсюджених тлумачних словників української мови.

Тлумачний словник української мови

Тлумачний словник української мови допомагає швидко знаходити значення слів із прикладами їхнього вживання.

Горох

Горох — це онлайн-бібліотека, яка містить різноманітні авторитетні словники української мови, зокрема тлумачний, орфографічний, фонетичний, римувальний, синонімів, перекладів, етимологічний і фразеологічний. Цей ресурс допомагає правильно писати та вимовляти слова, розуміти їхнє значення й уникати помилок в усному та писемному мовленні.

- 8 Знайдіть і запишіть три цитати відомих людей, які розкривають сучасний стан функціонування української мови. Випишіть 5 цікавих фактів про українську мову.

СЛОВНИК

буремний — viharos
вижити — túlélni
випробування —
megpróbáltatás
гасло — jelszó
гідність — méltóság
глузувати — kigúnyolni
епоха — korszak
забороняти — betiltani
зазнавати утисків — elnyomást
elszenvedni
знищити — megsemmisíteni,
elpusztítani
колискова — altatódal
надія — remény
намагатися — próbálkozni,
igyekezni

нащадки — utódok
невід'ємна — elválaszthatatlan
плекати — ápolni, gondozni
покоління — generáció
предки — ősök
причетність — hozzátartozás,
kapcsolat
світогляд — világnézet
спадщина — örökség
страждання — szenvedés
супроводжувати — kísérni
тріумф — diadal
шанувати — tisztelni
шепіт — suttogás
шлях — út

Повторення вивченого у 8 класі

A 8. osztályban tanultak ismétlése

§ 2. Словосполучення і речення

Szószerkezetek és mondatok

Словосполучення — це синтаксична одиниця, утворена поєднанням двох або більше повнозначних слів на основі підрядного зв'язку.

Залежно від того, якою частиною мови виражене головне слово, розрізняють словосполучення **іменні** (іменникові, прикметникові, числівникові, займенникові), **дієслівні**, **прислівникові**.

Не є словосполученням:

- ▶ Окремий фразеологізм: **накивати п'ятами**
- ▶ Підмет і присудок: **стрім розпочався**
- ▶ Дієслово з часткою: **зробіть же**
- ▶ Слова, з'єднані сполучниками: **озеро й море**
- ▶ Поєднання іменника з прийменником: **за селом**
- ▶ Складні форми майбутнього часу дієслова: **буду йти**
- ▶ Ступеневі форми прикметників і прислівників:
більш сучасний, найменш повно
- ▶ Синтаксично нероздільні сполучення слів:
Азовське море, десяте вересня

I Прочитайте. Знайдіть поєднання слів, які не є словосполученнями.

Мовна політика, дуже швидко, дев'ятий клас, бабине літо, створюють тексти, з кавою, розвиток мовлення, мова і культура, будемо вчити, сучасний телефон, найменш високий, бабине літо, майбутня професія, до спільноти, по дорозі, навчання відбувається, гаряча голова, захист від, до себе, новітні технології, підносити до небес, поставити на ноги, батьки і діти, ахілесова п'ята.

- 2** Запишіть подані словосполучення у три колонки за способом вираження головного слова: дієслівні, іменні та прислівникові.

Смачний пиріг, запрошений для знайомства, наукові спостереження, недалеко від села, проводити друга, перелітний птах, читання вголос, пишатися минулим, успіхи у спорті, швидше за всіх, дехто з учнів, записаний у щоденнику, високо в небі, полювання восени, повернутися влітку, стукати у двері, третій праворуч.

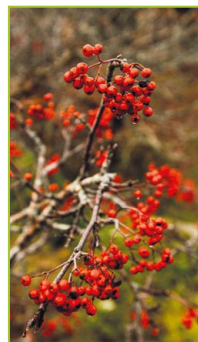
- 3** Перепишіть текст, вставляючи пропущені розділові знаки. Знайдіть у реченнях усі словосполучення. Позначте головне й залежне слово.

Уранці на заняття прийшли всі хлопець на візку який мріє стати кухарем і дівчина що захоплюється архітектурою. Сонце вже піднялося над дахами але в аудиторії ще було напівтемно. Хтось розкладав зошити хтось спілкувався жестовою мовою інші шукали підручники.

- 4** Прочитайте текст. У кожному реченні знайдіть словосполучення, випишіть їх. Позначте головні й залежні слова, поставте питання від головного слова до залежного. Знайдіть у тлумачному словнику значення 1-2 рідковживаних слів, запишіть їх.

Любов до природи, бережливе ставлення до неї тісно пов'язують із поняттям «батьківщина». Шанувати природу неможливо без глибоких знань про довкілля. Калина під вікном рідної оселі, тополя на околиці села, лелече гніздо на клуні, жебонлива криничка на перехресті доріг, боброва гатка в тихоплинній заплаві, терпкий запах лісової конвалії — усе це різновиди нашого дитинства, наш духовний світ, з яким ми

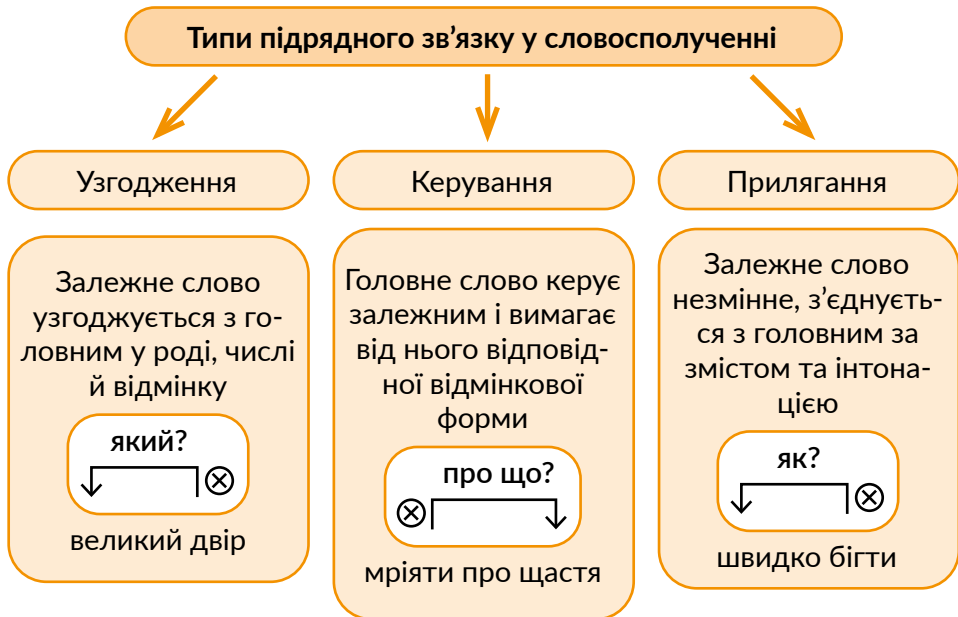

вирушали чи маємо вирушати в життя. Знати, а тим паче берегти ці нетлінні дари — наш святий і непорушний обов'язок.

(За В. Скуратівським)

5 Розгляньте таблицю. Випишіть із речень усі можливі словосполучення. Визначте тип підрядного зв'язку.

1. Небо нахмурилося і вкрилося хмарами, розпочалася справжня гірська буря (О. Кобилянська). 2. Життя — найкращий учитель (Нар. тв.). 3. Сорочку мати вишила мені червоними і чорними нитками (Д. Павличко). 4. Не могла вона знайти жодного свідка, хто б розповів про його бойовий шлях (Л. Дмитерко). 5. Свободу той лиш може оцінити, хто сам пройшов через пекельні муки (М. Бакай). 6. Людина від спокійного життя жиріє серцем і втрачає талію (Л. Костенко).

6 Утворіть словосполучення з наведених пар слів. Поясніть правопис прикметників в іменних словосполученнях. Визначте, якою частиною мови є головне слово, укажіть тип підрядного зв'язку.

***Зразок:** щастя, день — щасливий день (спрощення у групах приголосних)*

Область, олімпіада; проїзд, квиток; закон, підстава; скло, келих; форпост, рубіж; тиждень, акції; жалість, ставлення; Ужгород, сакура; протест, настрої; козак, спадщина; Париж, стиль; чех, мова; закінчити, школа; студент, квиток; контраст, колір; осінь, пейзаж; не знаходити, дорога; впевнено, говорити.

Речення — основна одиниця синтаксису; засіб формування, вираження й повідомлення думки. Речення може складатися з одного слова або групи слів, що виражають повідомлення про дійсність, містять запитання чи спонукання виконати певну дію, тобто служать одиницею спілкування. За допомогою речення формуємо, виражаємо й повідомляємо думку.

Біда навчить, кому подати руку й від кого прийняти чесний хліб (*Нар. тв.*).

Ознаки речення, які відрізняють його від словосполучення:

- ▶ речення — це одиниця спілкування;
- ▶ речення виражає ставлення мовця до змісту висловлювання: чи є воно реальним (факт), бажаним, можливим чи наказовим;
- ▶ змістова завершеність — певна закінченість висловлювання, що робить його зрозумілим і відокремленим від інших думок;
- ▶ інтонаційна завершеність — речення має інтонацію, яка вказує на закінчення думки; розрізняємо розповідні, питальні та спонукальні речення;
- ▶ наявність граматичної основи — підмета і присудка.

7 Прочитайте словосполучення й речення, порівняйте їх. Укажіть відмінності між ними.

І. Втратити мову; мова народу; багата скарбниця; правильність мови; закон про мову; українська мова.

II. Мова — це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова — це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків, мова — це ще й музика, мелодика, фарби, буття, сучасна, художня, інтелектуальна і мисленнєва діяльність народу (*Олесь Гончар*).

8 З кожним із поданих словосполучень складіть речення. Запишіть їх.

пишемо есе

у туристичному агентстві

на пішохідному переході

швидко йдуть

височіє неподалік

найкращий гід

СЛОВНИК

бойовий шлях — harci út,
katonai pálya

височіє — magasodik

жалість — szánalom

жебонлива криничка —
csobogó kút

завершеність — befejezettség

лелече гніздо — gólyafészek
навколишній світ —
környező világ

непорушний — sérthetetlen

нетлінний — múlhatatlan

нетлінні дари — örök értékek

околиця — külterület,
peremkerület

оселя — otthon, ház

пекельні муки — pokoli kínok

перехрестя — kereszteződés

підрядний зв'язок —
alárendelő kapcsolat

пішохідний перехід —
gyalogátkelőhely

повнозначне слово —
önálló jelentésű szó

полювання — vadászat

свідок — tanú

синтаксична одиниця —
szintaktikai egység

спонування — felszólítás

спостереження — megfigyelés

ступенева форма —
fokozott alak

терпкий запах — fanyar illat

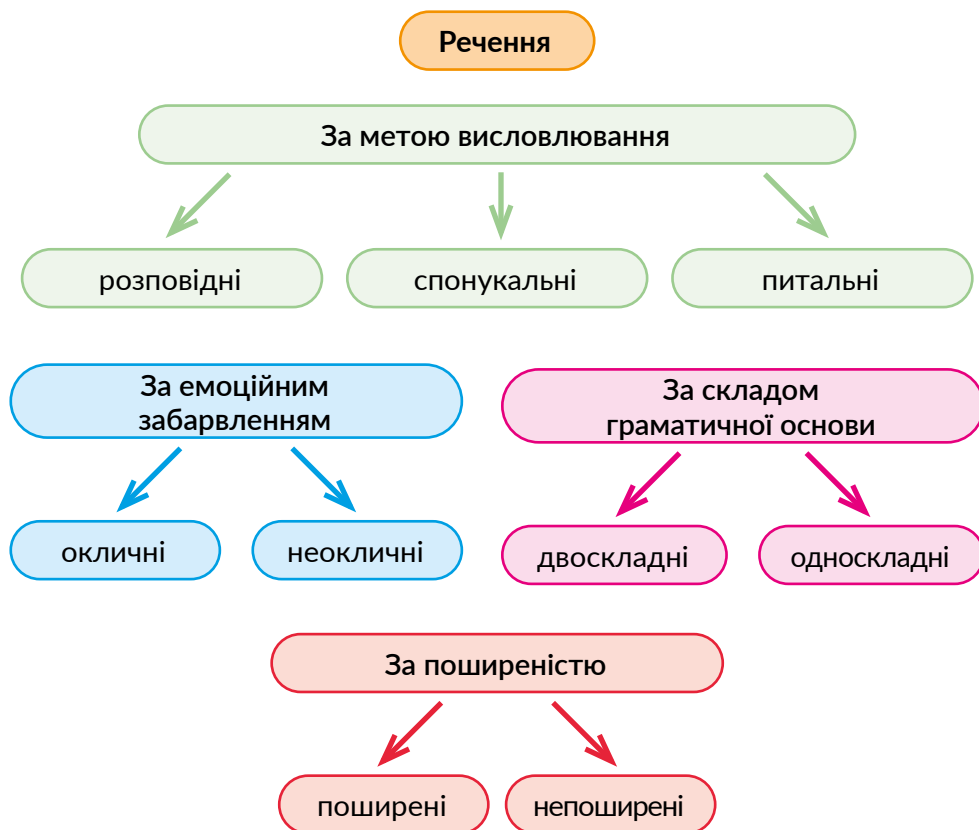
тихоплинна заплава —
lassú folyású árterület

 § 3. Просте речення. Двоскладне речення

Egyszerű mondatok. Kétszágú mondatok

1 Розгляньте ментальну карту «Речення». Поясніть, як розрізняєте типи речень.

2 Групова робота. Об'єднайтесь у три групи. Оберіть за метою висловлювання тип речення, з яким працюватимете. Із поданих речень виписіть обраний тип.

1. А що є на світі більш радісного й приємнішого, ніж добра робота? 2. Не догоріли ще пожари, а люди кинулися вже до роботи. 3. Думаєш танками задушити народ? України забажав? 4. І тут мені немає від вас спокою! 5. Людям хотілося жити. Хотілося забути про страшне по великому закону життя й по

незламній силі свого характеру хліборобів, що звикли тисячоліттями до сіяння, до життєтворення у всьому, що може жити й рости. 6. Невже ж ти, проливши кров свою, так не зрозумів нічого, хто й що ми? Що не обивателі, не свідки історії ми, а герої великого грізного часу? 7. О час! Великий, мудрий художник! Ти несеш на своїй палітрі не тільки сивизну нашу, чи задерті цегли, чи короткозорість нашу, чи випадкові часом ознаки наших геройств, а щось незмірно більше, глибше і велике, що складає в блакиті майбутнього блискучої краси трагедійний портрет безсмертного нашого народу (За О. Довженком).

Граматичним центром будь-якого речення є головні члени речення — підмет і присудок (граматична основа).

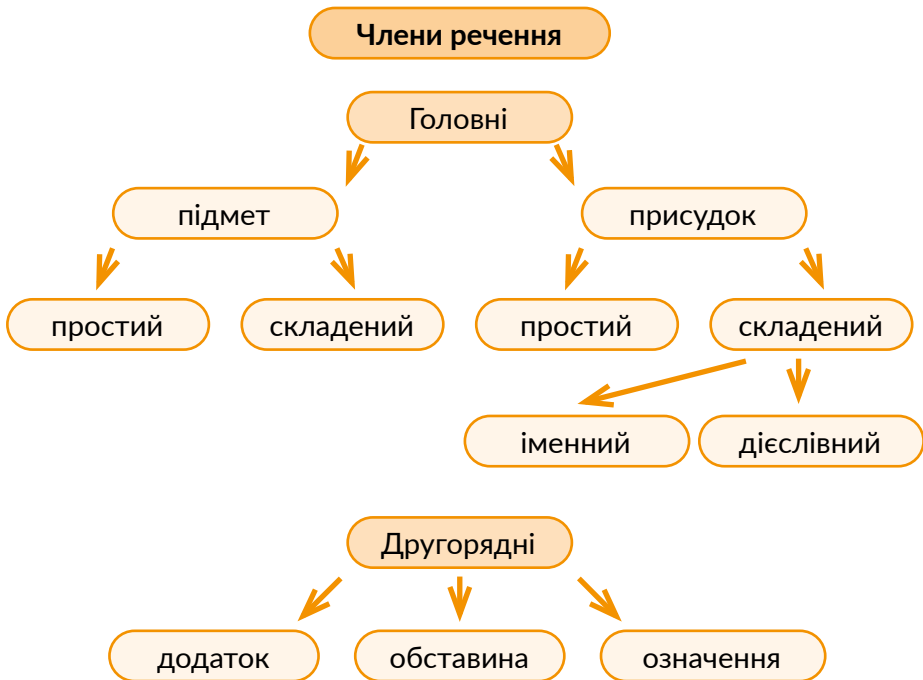
У реченні може бути одна граматична основа або декілька граматичних основ.

Речення з однією граматичною основою називаємо **простим** реченням.

Якщо граматичну основу речення складають два головних члени речення, то його називаємо **двоскладним**.

3 Розгляньте схему «Члени речення». Пригадайте головні та другорядні члени речення.

4 Спишіть речення. Підкресліть граматичні основи. Які речення є одно-, а які — двоскладними? Поясніть свою думку.

1. Тієї ж миті потемніло в очах (*С. Музиченко*). 2. Дідусь сів на пахучі трави, розв'язав полотняну торбину зі сніданком (*Л. Павленко*). 3. Ні твоїх снів, ні твоїх дум нам не забути, рідний краю (*Б. Лепкий*). 4. Зелений луг над річкою Тясмин (*Остан Вишня*). 5. На серці дощ (*О. Довгоп'ят*). 6. Заспіваю твоє ім'я, твоє тихе ім'я вишневе (*М. Вінграновський*). 7. Свічки мерехтіли гарячими пальцями (*О. Лященко*). 8. Над Білою Церквою смуга багряна (*Л. Костенко*).

5 Прослухайте текст в електронному додатку. Знайдіть двоскладні речення.

Друг мій пише з Каліфорнії, що метелики «монархи» вже мігрують після зимівлі.

Феєричне видовище, коли вони летять і сідають перепочити на евкаліпти, — наче облітають пелюстки з якоїсь екзотичної квітки. Вчора він зі своїми їздив у ландшафтний заповідник, дивилися на метеликів у бінокль. Зроду не чув, щоб метелики мігрували.

Птахи. Люди. А щоб метелики?!

Друг озивається дедалі частіше. Турбується про матір, просить її провідувати.

Влаштований він там дуже добре. Котедж, «Тойота», басейн у дворі. Орхідеї біля басейну ростуть. Теща каже, що у неї теж був басейн — ставочок біля самого двору, човен до верби був прив'язаний.

(*Л. Костенко*)

6 Перепишіть речення. Підкресліть головні та другорядні члени. Визначте засоби вираження підметів і присудків.

1. Зійшло сонце. 2. Символом кожного міста є герб. 3. На міжнародних форумах дедалі частіше говорять про проблему глобального потепління. 4. Стомилася людина. 5. Лунає крик.

6. Осінь. 7. Тягар слави. 8. Військовополонені повернулися додому. 9. Іван Петренко виріс у родині військового льотчика. 10. Не всі з нас піднялися в гори.

7 Серед поданих речень знайдіть неповні. Визначте, який член речення пропущений. Поясніть уживання тире.

1. З одного боку берега у ставок сосни заглядають, а з другого, протилежного, — дуби (*Остан Вишня*). 2. Місяць човном золотим над містом сонно пливе (*В. Сосюра*). 3. Для мене — цілий світ у твоїх очах (*І. Кочерга*). 4. Свободу зображають в образі жінки (*Л. Забашта*). 5. У мові — воля народу, прояв вільного духу (*Д. Білоус*). 6. Свободу кожному народу! (*П. Тичина*)

8 Прочитайте. Доповніть подані речення так, щоб вони стали поширеними. Запишіть утворені речення.

1. Ми спроектували. 2. Янош прилетів. 3. Габрієлла заспівала. 4. Учні намалювали. 5. Батьки допомогли.

9 Розгляньте ілюстрацію. Що на ній зображено? За ілюстрацією складіть мінітекст, використовуючи прості речення.

10 Уявіть, що ви редактор новинної стрічки. Вам принесли чернетки заголовків, у яких припустилися граматичних чи стилістичних помилок. Виправте їх, звертаючи увагу на підказки в дужках. Запишіть правильний варіант.

Веселе шимпанзе смішило відвідувачів зоопарку.
(Увага на рід іменника).

ООН оголосив про нову гуманітарну місію.
(Увага на рід аббревіатури).

**Більша половина учнів нашого класу
не впоралося з контрольною.**
(Увага на слово «половина»).

Три сестри, які давно не бачилися, зустрілося на вокзалі.
(Увага на узгодження підмета і присудка).

Місто Чернівці радо вітали гостей.
(Увага на узгодження прикладки та означувального слова).

СЛОВНИК

бінокль — távcső
видовище — látvány
влаштований — elrendezve
закохуватися — beleszeretni
ландшафтний заповідник —
tájkézervátum
лунає — hallatszik, felhangzik
ментальна карта — gondolat-
térkép
мерехтіли — pislácoltak,
vibráltak
мета висловлювання —
közlés célja

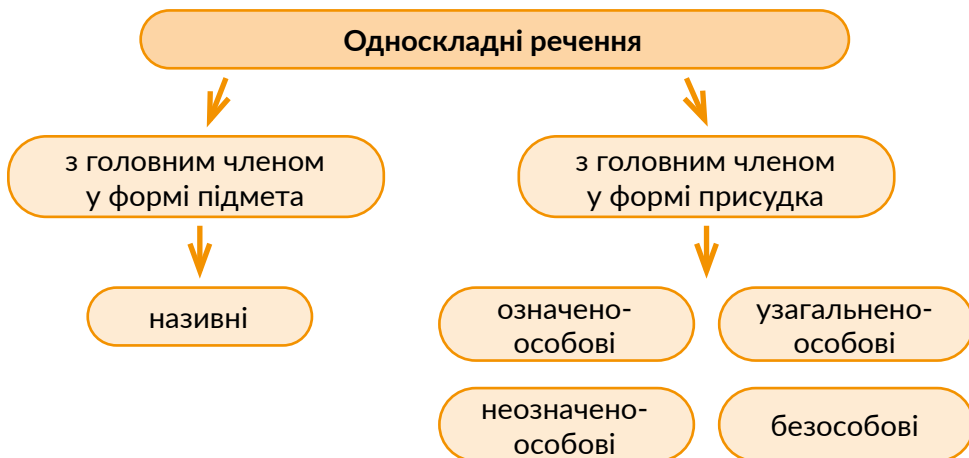
миттєво — azonnal, hirtelen
мігрувати — vándorolni
одружуватися — megnősülni /
férjhez menni
полотняна торбина — vászon-
tarisznya
смуга багряна — vöröses csík
споконвіків — időtlen idők óta,
ősidők óta
становлять — képezik
тягар — teher

§ 4. Односкладні речення

Az egytagú mondatok

- 1** Розгляньте схему «Односкладні речення». Наведіть приклади речень кожного типу.

- 2** Випишіть односкладні речення.

1. Гарно видно дерево на обрії (Є. Гуцало). 2. Працюючи наполегливо, хлопець уже через рік учився як справжній відмінник (О. Довженко). 3. Лагідний ранок (Панас Мирний). 4. Несподівано на обрії зарожевіли хмарки (А. Хижняк). 5. Від люті дядько став червоний як рак (С. Васильченко). 6. Не гордись званням, а гордись знанням (Нар. тв.). 7. Бачу далекі вершини в тумані повитих Карпат (Олесь Гончар). 8. Жаліти себе не смій (О. Забужко).

- 3** Прочитайте виразно текст. Визначте головні члени речення та види односкладних речень.

Коли вранці після вихідного дня директорів музею прикладного мистецтва доповіли, що із зали старовинної порцеляни зник найкращий експонат, він спершу побілів, потім почервонів, потім посірів. Секретарка швидко подала директорів склянку з водою.

Директор однією рукою вхопився за серце, другою — за телефонну трубку.

— Розшукайте номер телефону поліції. Швидше!

Секретарка розгорнула довідник і продиктувала номер телефону.

— Ох, тільки чудо може допомогти! Тільки чудо! — вигукнув бідолашний директор. — Адже злочин стався, напевно, ще позавчора.

Рука директора так тремтіла, що він... помилився номером. Нічого особливого, тим паче, дивного немає в цьому. Людина, бува, помиляється номером. Так трапляється щодня і скрізь.

(За І. Жиленко)

4 Перетворіть двоскладні речення на односкладні й запишіть.

1. Знайомою стежкою я пробираюсь до Хустського замку.
2. Ми за незалежність голосуємо.
3. Ти швидше завершуй справи.
4. Ви принесіть нам надію.
5. Сонце зійшло.

5 Перекладіть речення українською мовою і запишіть. Визначте вид односкладних речень, спосіб вираження головного члена.

1. Reggel nehéz felkelni.
2. Hajnalodik.
3. Megérkeztek hozzánk.
4. Elnyertem az első díjat.
5. Fáradtságos úton mentünk hazaféle.
6. Remény.
7. Hol tudunk találkozni?

6 Прочитайте виразно вірш, визначте його основну думку. Охарактеризуйте роль називних речень у розкритті авторського задуму.

ЗАКАРПАТТЯ

Літо. Сонце. Закарпаття. Друзі.
Озеро. Багаття.
Сміх. Намети. Шашлики. Вечір.
Пісня. Ніч. Зірки. Відпочинок.
Сон. Світанок. Обрій. Промінь.
Сонце. Ранок. Водограй. Трава.
Роса.
Квіти. Аромат. Краса.
Риболовля. Короп. Юшка.
Анекдоти. Сіль. Петрушка.
Спостереження. Село.

Виноградник. Джерело.
Краєвиди. Мить. Світлини.
Гори. Ріки. Низовини.
Неповторність. Край. Перлина.
Закарпаття! Україна!

Галина Барич

7 Робота в парах. Спільно доберіть до кожної фотографії цікавий підпис для публікації в соцмережі, використовуючи односкладні називні речення.

СЛОВНИК

далекі вершини — távoli csúcsok
джерело — forrás
задум — szándék, elképzelés
порожевіли — rózsaszínűvé váltak
короп — ponty
краєвиди — tájak, látképek
лагідний — szelíd, kedves
лють — düh, harag
намети — sátrak
наполегливо — kitartóan, szorgalmasan

неповторність — egyediség, megismételhetetlenség
низовини — alföldek, síkságok
обрій — látóhatár
перлина — gyöngyszem
порцеляна — porcelán
промінь — sugár
роса — harmat
світанок — hajnal, pirkadat
юшка — halászlé

§ 5–6.

Розвиток мовлення. Мовлення, спілкування. Стилi мови

Beszédképesség fejlesztése. Beszéd és kommunikáció.
Nyelvi stílusok.

Мова — засіб людського спілкування.

Мовлення — процес вираження думок за допомогою мови (усно або письмово).

Спілкування — процес обміну інформацією між людьми, що відбувається не лише через мову (розмова з другом; кивнути головою на знак згоди).

Якщо учень декламує вірш — це мовлення, а якщо двоє учнів обмінюються думками — це вже спілкування.

Перевір себе!

Виконай вправи в інтерактивному електронному додатку

<https://tinyurl.com/ys6rzkyk>

I Виконайте тестові завдання і поясніть, у чому різниця між мовленням і спілкуванням.

1. Що з наведеного є прикладом мовлення?

- А) усмішка друга;
- Б) кивок головою;
- В) написання листа;
- Г) обійми.

2. Що з переліченого нижче є прикладом спілкування? (можливо обрати кілька варіантів)

- А) написати твір;
- Б) обмінятися електронними листами;
- В) прочитати текст мовчки;
- Г) показати жест «підняти руку».

3. У якому рядку є приклад мовлення:

- А) сусідки розмовляють по телефону;
- Б) учитель пояснює правило на уроці;
- В) людина усміхається у відповідь на жарт;
- Г) хлопчик киває у відповідь.

4. Визначте, які з наведених варіантів є прикладами спілкування (можливо обрати кілька варіантів).

- А) двоє друзів обговорюють план екскурсії;
- Б) учень читає вголос текст сам для себе;
- В) лікар пояснює пацієнту рекомендації;
- Г) людина киває, погоджуючись зі словами співрозмовника;
- Д) хлопчик думає про завдання.

2 Прочитайте речення. Перепишіть. Наприкінці кожного речення у дужках позначте, що є актом мовлення (М), а що — спілкування (С).

1. Учень читає вголос уривок із вірша перед класом.
2. Двоє друзів обговорюють плани на вихідні.
3. Учитель пояснює правила граматики на уроці.
4. Учениця киває у відповідь на запитання товариша.
5. Хлопчик пише листа бабусі.
6. Трое учнів діляться враженнями від фільму.
7. Юнак розповідає про свій день.
8. Пара молодих людей спілкується через відеодзвінок.
9. Гість виголошує промову на святі.
10. Діти обмінюються наліпками в онлайн-чаті.
11. Учень пише твір-роздум про природу.
12. Учасники змагань домовляються про розподіл обов'язків.

СТИЛІ МОВИ

Стиль мовлення — це сукупність мовних засобів для вираження думок, об'єднаних змістом і спрямованістю висловлювання.

Стилі різняться способом висловлювання, змістом та метою мовлення. Наука, що їх вивчає, називається **стилістика**.

У сучасній українській літературній мові виділяють сім найуживаніших стилів:

- ▶ розмовний;
- ▶ художній;
- ▶ офіційно-діловий;
- ▶ науковий;
- ▶ публіцистичний;
- ▶ конфесійний (мова богослужінь);
- ▶ епістолярний (листування).

Розмовний стиль — це стиль, який уживається в усному спілкуванні людей у повсякденному житті.

Художній стиль — це стиль, який використовується у творчості з метою естетичного впливу на читацьку аудиторію.

Офіційно-діловий стиль — це стиль спілкування в державно-політичному, громадському й економічному житті, у законодавстві, сфері управління адміністративно-господарською діяльністю.

Науковий стиль — це стиль, який використовується переважно в науковій сфері для інформування про результати досліджень.

Публіцистичний стиль — це стиль засобів масової інформації (газет, журналів, телебачення, радіо тощо).

Конфесійний стиль — стильовий різновид української мови, який обслуговує релігійні потреби суспільства.

Епістолярний стиль — це функціональний різновид мови, що використовується у листах як приватних, так і офіційно-ділових.

3 Прочитайте уривки з текстів. Визначте стилі, до яких вони належать.

1 уривок

Повідомляємо, що 22 липня 2025 року з 10:00 до 14:00 години у приміщенні актової зали відбудеться нарада керівників підприємства щодо підбиття підсумків діяльності за I півріччя 2025 року.

Просимо забезпечити присутність відповідальних осіб.

2 уривок

- Привіт, Давиде!
- Привіт, Оксанко!
- Давиде, ти підготував презентацію на завтра?
- Майже. Ще трохи дороблю сьогодні ввечері. А ти вже все зробила?
- Так, учора закінчила. Якщо треба — можу глянути твою й підказати щось.
- Було б класно! Дякую, ти, як завжди, допомагаєш!

3 уривок

Сьогодні важко уявити життя підлітків без смартфонів, соцмереж і гаджетів. З одного боку, технології відкривають величезні можливості для навчання, творчості й спілкування. З іншого — виникає ризик залежності, поверхневого мислення, втрати живого спілкування.

То що ж обрати — контроль чи довіру? Вочевидь, потрібен баланс: технології мають слугувати розвитку, а не замінювати реальне життя. І саме молодь повинна навчитися користуватися ними свідомо.

(сайт nBook)

4 уривок

Фотосинтез — це процес утворення органічних речовин з неорганічних за допомогою світлової енергії. Він відбувається в зелених рослинах, водоростях та деяких бактеріях. У ході фотосинтезу поглинається вуглекислий газ і виділяється кисень, необхідний для дихання живих організмів.

Цей процес має ключове значення для життя на Землі, адже саме завдяки йому утворюється первинна органічна речовина, що слугує джерелом енергії для гетеротрофних організмів, зокрема людини.

5 уривок

Дорога Марійко!

Привіт! Пишу тобі, бо давно хотіла поділитися враженнями. У нашому ліцеї відбувся тиждень біології — було дуже цікаво! Ми створювали плакати, проводили досліди й навіть спостерігали за мікроорганізмами під мікроскопом. Я вперше побачила інфузорію — це щось неймовірне!

А як у тебе справи? Чи є у вас такі заходи? Буду рада, якщо напишеш у відповідь!

З теплом — Оленка

6 уривок

І побачивши натовп, Він вийшов на гору.

А як сів, підійшли Його учні до Нього.

І, відкривши уста Свої,

Він навчати їх став, промовляючи:

«Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне.

Блаженні засмучені, бо вони будуть утішені.

Блаженні лагідні, бо землю впадкують вони.

Блаженні голодні та спрагнені правди, бо вони нагодовані будуть.

Блаженні милостиві, бо помилувані вони будуть.

Блаженні чисті серцем, бо вони будуть бачити Бога.

Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть.

Блаженні вигнані за правду, бо їхнє Царство Небесне.

Блаженні ви, як ганьбити та гнати вас будуть,

і будуть облудно на вас наговорювати всяке слово лихе ради Мене.

Радійте та веселіться, нагорода бо ваша велика на небесах!

Бо так гнали й пророків, що були перед вами...»

(Євангеліє від Матвія 5: 1–12)

7 уривок

Вони сиділи удвох, міцно обійнявшись, і слухали дощ. Андрій відчував полегшення. Він нарешті насмілився сказати те, що хотів, і почув те, у що справді хотів вірити. Тепер хлопець не гнівався на Арнольда, він був вдячний другові за це полегшення. Прикро, що він не зміг стати добрим другом для чудового хлопця з чарівної крамниці! Прикро, що він прогнав його, свого друга, свого єдиного друга в дощ і в ніч, туди, де ніхто так не потребуватиме й ніхто його так не любитиме, як Андрій! Утім, Арнольд заслуговує на ліпшого друга, ніж Андрій. А сам він, певно, був не вартий цього щастя. Але сьогодні Андрій усе-таки був щасливий. І значною мірою завдяки Арнольдові.

(А. Шевердіна «Крамниця щастя»)

4 Визначте, у якому зі стилів мовлення зазвичай вживають подані слова.

1. Заява, протокол, чинний закон.
2. Підмет, бісектриса, іменник, радіус.
3. Суспільна думка, державність, національна ідея.
4. Гарнющінький, смачнющий пиріг, цікавий серіал.
5. Привабливий парубок, променистий вогонь, діди високочолі.
6. Милосердя, сотворити, Бог, Матір Божа, блаженний.
7. Любий друже, давно не писав тобі, згадую наші вечори.

5 I. Доберіть 5 коротких уривків (по 2–3 речення) так, щоб кожен належав до певного стилю. Наприклад:

→ Науковий: «У результаті дослідження встановлено, що фотосинтез є основою живлення автотрофних організмів».

→ Офіційно-діловий: «Просимо Вас з'явитися до закладу освіти 18 вересня о 10:00 для участі в загальних батьківських зборах».

→ Художній: «На пагорбі стояла стара хатина, що вітрами і часом була вже втомлена, як і бабуса, яка в ній жила».

→ Розмовний: «Та ну, припини, хто зараз пише листи від руки? Усі давно на месенджерах сидять!»

→ Публіцистичний: «Сьогодні як ніколи важливо бути свідомими громадянами: мова — це наш фронт, і ми маємо його тримати!»

II. Обговоріть кожен уривок у парі чи в групі, визначте його стиль. Які мовні ознаки допомагають це зробити правильно?

СЛОВНИК

блаженні — boldogok

вигнані — száműzöttek

виразки — sebek, fekélyek

гуль — dudor

епістолярний стиль —
levélstílus

жест — gesztus

конфесійний стиль —
vallási stílus

лихе — gonosz

милосердя — irgalom

миротворці — béketeremtők

одужання — gyógyulás

спасіння душі —
lélek üdvössége

співрозмовник —
beszélgetőtárs

§ 7. **Розвиток мовлення. Складний план власного висловлення (практично).**

Önálló fogalmazás részletes terve (gyakorlati feladat)

Есе в публіцистичному стилі

Publicisztikai stílusú esszé

1 Пригадайте стилі української мови. Назвіть характерні ознаки публіцистичного стилю.

2 Прослухайте текст в електронному додатку. Визначте його тему, основну думку, тип і стиль мовлення. Доберіть свій заголовок так, щоб він виражав основну думку.

● РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ✕

ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ УКРАЇНИ

Україна — країна, що вражає своєю багатогранністю і привабливістю туристів з усього світу. Завдяки багатим історичним і культурним надбанням, неповторним природним краєвидам і гостинному народові вона стала одним із найцікавіших туристичних напрямів.

Насамперед Україна відома своїми історичними пам'ятками: львівська площа Ринок, Хрещатик у Києві, старовинні фортеці у багатьох містах. У країні діє безліч музеїв, що розповідають про багату історію та культуру українського народу.

Природа України теж зачаровує: від Карпатських гір до Чорного й Азовського морів, від бескидських сіл до дніпровських степів — кожен куточок має свої унікальні краєвиди, які варто побачити.

Українська кухня — ще одна сильна сторона. Борщ, вареники, сало, пампушки — це лише частина того, чим можна поласувати, відвідавши ресторани чи кав'ярні в будь-якому місті.

Не менш важливою є щирість і гостинність. Українці завжди радо вітають гостей, розповідають про свою культуру і традиції.

Загалом Україна має все для незабутньої мандрівки: вражаючі пам'ятки, прекрасну природу, самобутню кухню, щире людське спілкування. Саме тому вона залишає у серці подорожнього теплий слід і бажання повернутися знову.

(Найцікавіші факти про Україну, які варто знати — відкрийте для себе унікальну країну <https://tinyurl.com/mv8r7c2r>).

3 Складіть складний план тексту.

4 Знайдіть у тексті «Туристична привабливість України» та выпишіть 3 односкладних та 3 двоскладні речення.

5 Групова робота. Уявіть, що вам потрібно переконати людину не залишати Україну. Сформулюйте 3–4 аргументи і представте іншим учням.

6 Напишіть твір-опис у публіцистичному стилі на одну з тем: «Місце, яке б я порадив / порадила відвідати в Україні» або «Чому я люблю подорожувати Україною». Складіть план.

СЛОВНИК

багатогранність — sokoldalúság

безліч — rengeteg

гостинний — vendégszerető

зачаровує — elbűvöl, lenyűgöz

мандрівка — utazás

ознака — jellemző

поласувати — megkóstolni,

jóízűen enni

фортеця — erőd

Прості ускладнені речення. Розділові знаки в них

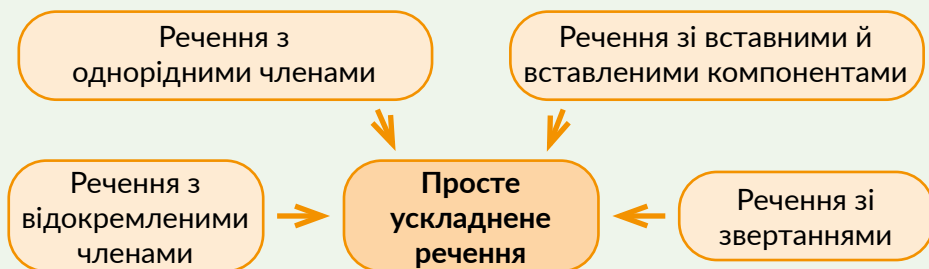
Az egyszerű bővített mondat. Írásjelek használata

§ 8. Однорідні члени речення

Az egynemű (halmozott) mondatrészek

Ускладненими вважають речення, до складу яких входять однорідні члени речення, відокремлені члени речення, звертання, вставні й вставлені компоненти.

Однорідними називаються члени речення, які відносяться до одного й того самого члена речення, відповідають на одне й те саме питання, виконують однакову синтаксичну роль у реченні.

Нам захотілося кави, шоколаду, опери, музеїв ... (Д. Матіяш).

Розділові знаки при однорідних членах речення	
Кома не ставиться	Кома ставиться
О і О	О, О, О
О й О	О, а О
О та О	О, але О
О або О	і О, і О, і О (й) та О, та О, та О (або)
О і О, О	

1 Прочитайте текст. Визначте, на які питання відповідають однорідні члени речення, яку синтаксичну роль виконують і як з'єднані між собою. У яких реченнях є узагальнювальні слова?

КАВ'ЯРНЯ «ЯНГОЛ»

В Ужгороді працює інклюзивна кав'ярня, в якій обслуговують клієнтів і випікають тістечка 22 вихованці Благодійного фонду «Карітас Закарпаття».

У цій кав'ярні відвідувачам пропонують напої: каву, чай, лимонад. Можна посмакувати солодощами: тістечками й десертами. До кожного замовлення також додають печиво у вигляді крила янгола. Допмагають його випікати вихованці благодійного фонду.

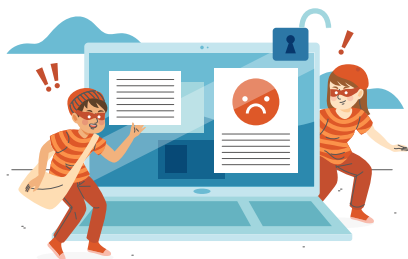
Адміністраторка закладу розповідає, що їхні працівники виконують замовлення з великим задоволенням і радістю.

(За матеріалами сайту <https://suspilne.media>)

2 Прослухайте текст в електронному додатку. Прочитайте текст, правильно інтонуючи однорідні члени речення. У скільки рядів і яким зв'язком їх об'єднано?

Інтернет надає безмежні можливості для навчання, спілкування і розваг, але вимагає обережного ставлення до шахраїв, вірусів і дезінформації. Для безпечної роботи використовуйте складні паролі, регулярно оновлюйте програми

і стежте за налаштуваннями приватності. Щоб розпізнати фейкові новини, перевіряйте авторитетність джерел, порівнюйте інформацію на різних сайтах і звертайте увагу на дати публікацій. Ніколи не відкривайте підозрілі посилання, не завантажуйте невідомі файли і не відповідайте на сумнівні повідомлення. Якщо не впевнені — звертайтеся до дорослих, радьтеся з ними, повідомляйте про підозрілі ситуації.

Ось кілька поширених прикладів фейкової інформації, на які можна натрапити в інтернеті.

- Неправдиві новини: повідомлення про катастрофи, війни чи відкриття, яких насправді не було.
- Фальшиві наукові факти: наприклад, твердження, що вакцини змінюють ДНК або спричиняють хвороби.
- Псевдоцитати знаменитостей: вигадані висловлювання, яких актори, блогери чи політики ніколи не казали.
- Шахрайські акції: обіцянки виграшу смартфона, грошей чи подарунків за репост або реєстрацію.
- Фейкові фото чи відео: зображення, які змонтовані або вирвані з контексту для сенсації.

Таку інформацію варто аналізувати, порівнювати з офіційними джерелами і не довіряти всьому, що виглядає гучно, емоційно або шокує.

(Авторський текст)

3 Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки.

1. Мені приснились ночі солов'їні дівочі співи пахощі левад. 2. Не баранці а білі коні по морю синьому летять. 3. Чи влітку це було чи взимку чи восени чи може і весною? 4. Ой летіли лебедоньки через темний бір поронили біле пір'я та й у батьків двір. 5. Ми горе і лихо побором книгу прекрасну розгорнем. *(За тв. М. Рильського).*

При однорідних членах речення можуть уживатися узагальнювальні слова.

Узагальнювальні слова — слова або словосполучення, що об'єднують в одну групу всі перелічувані однорідні члени речення.

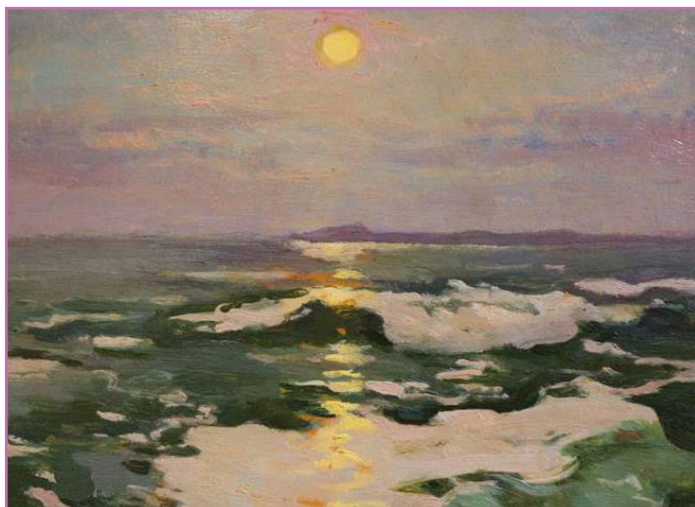
З хативиходять люди: і дівчата, і чоловіки *(І. Тобілевич).*

Ч I. Прочитайте речення. Поясніть уживання розділових знаків.

1. Ах, як усього багато: неба, сонця, веселої зелені (*М. Коцюбинський*). 2. Усякі люди трапляються на містку, як-от: щедрі і скупі, веселі й сумні, мовчазні й говірки (*М. Стельмах*). 3. Щастя, радість, доброта прийшли тепер до кожної оселі (*Ю. Збанацький*). 4. Мама підвела хлопця до візка, посадила, вкрила простирадлом (*А. Швердіна*). 5. Місяць пливе оглядати і небо, і зорі, і землю, і море (*Т. Шевченко*). 6. Крик, та гул, та жарт стоять понад річкою (*Панас Мирний*). 7. Не вітер, а буря завіяла (*Панас Мирний*). 8. День, вечір, ніч, ранок — все біле, все тьмяне (*Леся Українка*).

II. Опишіть зображене на картині, використовуючи речення з однорідними членами, вставними конструкціями та відокремленими членами.

Іван Труш
«Місячна ніч
над морем»

5 Пригадайте, коли при узагальнювальних словах у реченнях з однорідними членами ставимо двокрапку, а коли — тире. Скористайтесь поданими схемами.

1. **УС**: ○, ○.

2. І ○, і ○, і ○ — **УС**.

3. ○: ні ○, ні ○ — **УС**.

4. **УС**, як-от: ○ та ○, ○.

6 У тексті визначте узагальнювальні слова та однорідні члени речення. Яка з поданих у впр. 5 схем відповідає кожному з речень? Поясніть розділові знаки. Зробіть синтаксичний розбір 2 і 3 речень. Доберіть заголовок до тексту.

Усе навколо нас — ліси, річки, озера, гори, поля — потребує турботи та захисту. Природні багатства: вода, повітря, ґрунт, рослинність і тваринний світ — це не просто ресурси, а основа нашого життя.

Ми мусимо берегти все живе: і птахів у небі, і степові трави, і тварин у лісах. Кожен із нас повинен дбати про довкілля: не смітити, не нищити ліси, не забруднювати водойми, не знищувати тварин. Лише тоді ми збережемо найцінніше, якот: чисте довкілля, здорове майбутнє, гармонію з природою.

7 Проектна робота. Знайдіть інформацію про те, у яких містах України працюють інклюзивні кав'ярні. Підготуйте розповідь на 4–5 речень, вживаючи однорідні члени.

СЛОВНИК

авторитетність джерел —
források hitelessége
безмежні можливості —
korlátlan lehetőségek
блогери — bloggerek
благодійний фонд —
jótékonysági alapítvány
випікають — sütnék
задоволення — elégedettség
інклюзивна — befogadó

клієнти — ügyfelek
крило янгола — angyalszárny
обслуговують — kiszolgálhatnak
псевдоцитати — álidézet
репост — megosztás
сенсації — szenzációk
фейки — kamuhírek
шахрайські акції —
átverős ajánlatok

§ 9–10.

Звертання, вставні слова та відокремлені члени речення

A megszólítás, közbevetett szavak és kiemelt mondatrészek

Звертання — це слово або сполучення слів, яке називає особу або предмет, до яких звернене мовлення.

Ви, співці славетні наші, ви, красо всього народу!
Слово, моя ти єдина зброє,
ми не повинні загинуть обоє! (*Леся Українка*)

Звертання на письмі завжди відокремлюємо — переважно комами, рідше — знаком оклику.

1 Прочитайте речення, знайдіть звертання. Зверніть увагу на розділові знаки.

1. Співай, ненюко, тихесенько, як давно співала, коли мене, моя нене, до сну колисала (*У. Кравченко*). 2. Зелений дубочку, чого похилився? (*Нар. тв.*). 3. Бо я загубила його, доню, і це була найбільша втрата мого дитинства (*І. Жиленко*). 4. О слово рідне, орле скутий, чужинцям кинуте на сміх (*Олександр Олесь*). 5. Ти, синичко, ти, сестричко моя, така ж бо ти любя-милая! (*Олена Пчілка*) 6. Що ж, Павлику, побудь тут сам трохи, а я на землю зійду, харчів і води принесу (*Леонід Полтава*). 7. Ой, не знаю, пані-добродійко, не знаю! (*Н. Симчич*).

2 Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Іменники в дужках запишіть у кличному відмінку. Визначте, які звертання є непоширеними, а які — поширеними.

(Приятель) а ти замислювався, що таке справжня дружба? Це не просто селфі в інстаграмі чи смішні повідомлення у месенджері. Це дещо більше. Це довіра, підтримка, здатність бути поруч не тільки тоді, коли весело, а й коли важко. Ти (хлопець) який сидить на останній парті, — згадай, хто був біля тебе, коли тобі було зле? Хто не сміявся з твоїх помилок, а мовчки подав руку? А ти (подруга) яка завжди усміхається, — чи за-

мислювалася, як важливо мати когось, хто оцінює не за зовнішністю, а цінує твоє серце? (Друзі) пам'ятаймо: справжня дружба не вимірюється лайками чи кількістю спільних сториз. Вона виявляється у вчинках: у тому, як ти захистив однокласника, коли з нього насміхались, як поділився останнім бутербродом, не думаючи про вигоду. Не забувай (юний читач) що з роками змінюються навчальні заклади, адреси, інтереси, але дружба, якщо вона справжня, залишається. Бережи тих, хто поруч. І сам будь тим другом, якого шукають інші.

Вставні слова — це слова або словосполучення, за допомогою яких мовець виражає своє ставлення до того, що повідомляє.

Може, сонце правди хоч крізь сон побачу (Т. Шевченко).

Вставні слова та словосполучення в усному мовленні не завжди виділяють паузами, але на письмі обов'язково відокремлюють комами.

Увага! Не є вставними такі слова: *навіть, майже, приблизно, принаймні, все-таки, все ж таки, мовби, наче, неначе, немов, ніби, нібито, адже.*

- 3** Прочитайте текст. Зверніть увагу на виділені слова та словосполучення. Знайдіть з-поміж них зайве. Назвіть вставні слова. Прокоментуйте розділові знаки.

МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ТУРБОТИ ПРО СЕБЕ

Здоров'я, **певна річ**, є найціннішим скарбом кожної людини, тому лікування серйозних хвороб є справою офіційної медицини. Здатність людей самотійно підтримувати належний стан здоров'я, запобігати хворобам, покращувати самопочуття, за **визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ)**, — це турбота про себе. Для того щоб якомога більше людей дізналися про переваги, які, **безумовно**, надає правильна та відповідальна турбота про себе, існує особливе свято — Міжнародний день турботи про себе. Його, **між іншим**, відзначають щороку 24 липня. У цей день кожному з нас **все-таки** доречно почати вчитися мистецтву турботи про

себе, якщо раніше ми цього не робили або робили недостатньо. Тим більше, що починати можна з найпростіших і відомих, але часто знехтуваних правил.

(За матеріалами сайту <https://daytoday.ua/podiya/mizhnarodnyy-den-turboty-pro-sebe/>)

4 Прочитайте поданий теоретичний матеріал, звертаючи увагу на приклади вставних слів відповідно до групи за значенням. Складіть по одному реченню зі вставним словом (словосполученням, реченням) кожної групи. Пригадайте, чи виступають вставні конструкції членами речення.

- ▶ Виражають упевненість / невпевненість, сумнів:

безперечно, очевидно, можливо, щоправда,
сподіваюся, мабуть, здається, певна річ...

- ▶ Виражають задоволення / незадоволення, радість, жаль, здивування:

на диво, на жаль, як на зло, як навмисне,
на біду, дивна річ...

- ▶ Указують на джерело повідомлення:

по-моєму, як кажуть, на мою думку, як відомо...

- ▶ Указують на зв'язок думок, послідовність викладу:

по-перше, нарешті, до речі, між
іншим, наприклад, однак, отже...

- ▶ Привертають увагу співрозмовника:

бачите, чуєш, зверніть увагу, зрозумійте,
між нами кажучи...

5 Прочитайте речення, знайдіть вставні слова. Визначте, до якої групи за значенням вони належать, використовуючи теоретичний матеріал із таблиці з попередньої вправи.

1. Дядько Роман, певна річ, тільки вдавав, що нікого не помітив (*Олесь Гончар*). 2. Там, кажуть, з гір усю країну видно (*Леся Українка*). 3. На жаль, літо минуло дуже скоро

(Б. Бойчук). 4. Здається, заgrimів десь на небі grім (С. Васильченко). 5. По-перше, його не так-то легко було зламати, а по-друге, мав переконання, що чорна смуга невдач — то лиш випробування на право і готовність до успіху і слави (Г. Тарасюк). 6. Правду мовити, мене таки дуже турбує, як ти доїдеш (М. Коцюбинський). 7. Я почав робити те, що, на мою думку, могло дати користь народові (Остан Вишня). 7. Тато, звісно ж, і не відає, що таке страх (Н. Гуменюк).

6 Перепишіть, знайдіть вставні слова. Розставте пропущені розділові знаки.

1. Одним із символів України стала безумовно біла хата (В. Скуратівський). 2. Повітря в горах дуже прозоре отже і видимість тут набагато краща, ніж на рівнині (Олесь Гончар). 3. Парубок спершу мабуть-таки чи й не прийняв її за ту польову царівну, бо стояв як укопаний (Панас Мирний). 4. Досі дні стояли теплі, сонячні, а сьогодні мов на гріх задощило (К. Тищенко). 5. Відступати нам по-перше пізно по-друге немає підстав (В. Собко). 6. Мабуть я допливаю до кисільних берегів родинного щастя (М. Стельмах). 7. У статті я звичайно не охоплюю всіх проблем розвитку української мови (М. Рильський). 8. Між нами кажучи, ви ніколи не станете журналістом (В. Дрозд).

Відокремленими називають другорядні члени речення, виділені в реченні за змістом та інтонацією.

На письмі вони відокремлюються комами з обох боків, іноді — тире.

Увага! Не відокремлюємо:

1. **Означення:**

- ▶ поширене узгоджене (дієприкметниковий зворот), якщо стоїть перед означуваним словом:

Укритий снігом кущ здалеку скидався на ведмеда.

- ▶ неузгоджене, виражене інфінітивом, перед яким не можна поставити «а саме»:

Ми отримали наказ повернутися до табору.

2. Прикладки:

- ▶ не відокремлюються прикладки, які разом зі словом **як** указують на інші додаткові відтінки або мають значення «в ролі кого, чого»:

Ліс зустрів мене як друга (М. Рильський).

- ▶ власні назви, якщо вони стоять після означуваного слова:

Козака Мамая на картинах зображують із бандурою.

3. Обставини:

- ▶ якщо обставина виражена одиничним дієприслівником, що означає спосіб дії:

Годі вже сидіти задумавшись.

- ▶ якщо обставина виражена дієприслівниковим зворотом фразеологічного типу:

Бігти не чуючи ніг.

- ▶ якщо обставина виражена дієприслівниковим зворотом, на початку якого стоїть підсилювальна частка **і (й)**:

Можна переказати зміст тексту **і** не перечитуючи вдруге.

- ▶ якщо обставина, виражена дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом, поєднується з іншою однорідною невідокремленою обставиною єднальним сполучником:

Автобус їхав швидко і не зупиняючись.

Вітер зітхає, оббігаючи узлісся та розвіваючи гілля.

7 Прочитайте речення. Визначте відокремлені члени речення. Яка у них синтаксична роль?

1. Жовте листя, тремтячи і коливаючись у повітрі, тихо раз по раз сідало на землю, вкриваючи її пишним золотим накриттям (Б. Грінченко). 2. Крім акації, тут ще кілька тополь росте, дикий виноград по верандах в'ється (Олесь Гончар). 3. Тихо-тихо стікає на землю зерно — перестиглі сльози степів (М. Стельмах). 4. Замість зітхань і нарікань

потрібна нам робота (*М. Вороний*). 5. Там, унизу, і море, і сади, а тут, на скелі, тільки камінь голий (*Є. Гуцало*). 6. Залишена людьми на довгі дні, дорога помирає в бур'яні (*Д. Павличко*). 7. Моя бабуся, Ївга Базилиха, така була маленька, непомітна (*А. Малишко*). 8. Квітів усяких, особливо ромашок, у нашому лузі безліч (*Гр. Тютюнник*). 8. Нерівні ряди лавок, вкопаних у землю, слугували за глядацьку залу (*О. Радущинська*).

8 Прослухайте текст в електронному додатку. Знайдіть ускладнені речення. Прокоментуйте розділові знаки.

Українські міста приваблюють туристів численними фестивалями, завдяки яким чимало людей має можливість ближче ознайомитися з їхньою красою і величчю, давніми пам'ятками і сучасними витворами мистецтва. Безперечно, однією з найулюбленіших і наймасштабніших подій у житті міста чи села є святкування його «дня народження». І тут, насправду, кожне вражає по-своєму. В ужгородців, зокрема, є традиція починати святкування дня міста з особливого місця — Горянської ротонди, відкриття якої стало сенсаційною подією не лише в межах Закарпаття чи загальною України, а й усієї Європи. Унікальна церква — Горянська ротонда на околиці Ужгорода — має статус третього за давністю храму-пам'ятки Україні після Софії Київської та Кирилівської церкви.

Горянська ротонда

(З підручника)

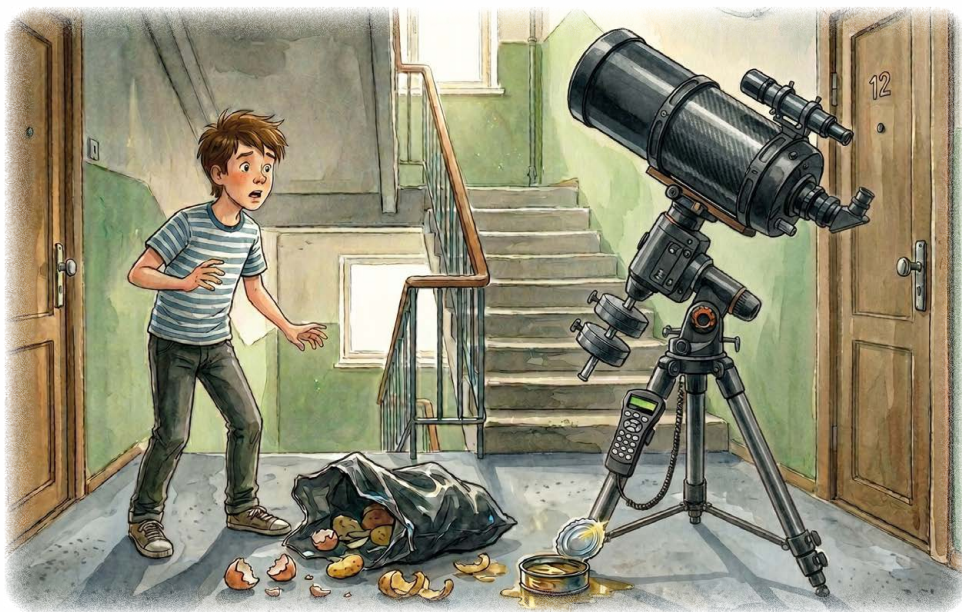
9 Прочитайте. Визначте межу кожного речення. Спишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки. Аргументуйте свій вибір.

У коридорі перед вхідними дверима на хлопця чекав великий чорний пакет зі сміттям демонстративно суплячись Марк узяв пакет у праву руку взяв капці відчинив двері й переступив поріг наступної миті пакет зі сміттям вислизнув з руки на бетонну підлогу посипалися яєчна шкаралупа картопляне лушпиння блискача від жиру кришка консервної бляшанки

проте хлопець нічого цього не помічав — немов заворожений він дивився просто перед себе.

Марк уже встиг зрозуміти що перед ним він давно просив у батьків телескоп крім того достатньо добре орієнтувався в різних моделях щоби збагнути: перед ним не той телескоп який він хотів Хлопець не міг повірити у те що бачить: телескоп був крутішим потужнішим і дорожчим за будь-що про що він міг тільки мріяти.

(За М. Кідруком)

СЛОВНИК

безумовно — kétségtől
 витвір мистецтва — műalkotás
 Всесвітня організація охорони
 здоров'я (ВООЗ) —
 Egészségügyi Világszervezet
 (WHO)
 заворожений —
 megbabonázott

збагнути — felfogni
 знехтувати — elhanyagolt
 лушпиння — hámozás utáni héj
 ротонда — rotunda
 тремтячи — remegve
 шкаралупа — héj

§ 11.

Розвиток мовлення. Усний переказ тексту художнього стилюSzóbeli tartalommondás szépirodalmi szöveg alapján

I Прослухайте текст в електронному додатку. Прочитайте текст. Виконайте тести в електронному додатку.

МОЄ РІДНЕ ЗАКАРПАТТЯ

Закарпаття — це край, який не залишає байдужим ні серце, ні розум. Оточене Карпатами, багате на річки й полонини, воно зберігає в собі щось особливе — те, чого не передати словами, але що кожен відчуває серцем.

Я народився тут, де світанки мають запах диму з дров'яних печей, а вечори — відлуння прадавніх пісень, що линуть над селами. Моє село, загублене між гір, хоч і невелике, але дороге мені до болю — як спогад про дитинство, як голос мами, що кличе з порогу.

Люди тут працьовиті й щирі. Навіть той, хто приїхав сюди вперше, помічає, що закарпатці мають особливу говірку, наповнену доброзичливістю і теплом. А ще — надзвичайну гостинність, яка передається з покоління в покоління, немов найцінніший скарб.

Навесні, коли оживає ліс і перші квіти тягнуться до сонця, я не можу втриматися — іду до річки, яка шумить так само, як тоді, коли я ще був малим. Вона, ця ріка, стала для мене мовчазним другом, що знає всі мої мрії.

Моє Закарпаття — це не лише географічна точка на мапі. Це — частина моєї душі, мій біль і моя радість, мій спокій і моя тривога. Тут кожне дерево, кожен камінь промовляє до мене: «Ти вдома».

2 Визначте в тексті прості ускладнені речення. З'ясуйте, який ускладнювальний елемент вони містять: відокремлені члени речення, вставні слова, однорідні члени речення.

3 Перепишіть одне просте речення з тексту. Перетворіть його на ускладнене будь-яким відокремленим членом речення.

Перевір себе!

Виконай вправи в інтерактивному електронному додатку

<https://tinyurl.com/yw2ufew6>

4 Установіть відповідність між реченнями та видом ускладнення.

1. Стоячи на набережній Латориці, я слухала, як вітер перешіптується з деревам.
2. Полонина, залита сонцем, пахла травами.
3. Закарпаття, без сумніву, одне з наймалювничіших місць.
4. Ужгород — це місто, де хочеться писати листи, читати в парку і довго мовчати під зорями.

А.	Б.	В.	Г.
Відокремлене означення	Вставне слово	Відокремлена обставина	Однорідні члени речення

5 Напишіть письмовий переказ тексту, використовуючи відповіді на подані запитання як мікротеми:

1. Де розташоване Закарпаття і як автор описує його природу?
2. Що для автора означає рідне село? Які спогади з ним пов'язані?
3. Якими є жителі Закарпаття, за словами автора?
4. Чому річка така важлива?
5. Як автор пояснює, що Закарпаття — не просто місце на мапі?

6 Запитання на розвиток мовлення.

1. Що, на вашу думку, автор вважає «особливим» на Закарпатті? Спробуйте пояснити це своїми словами.
2. Які художні образи допомагають передати любов автора до рідного краю? Наведіть приклади з тексту.
3. Які емоції викликає у вас опис рідного села автора? Чи можете ви провести паралель зі своїм рідним краєм?
4. Чому річка стала для автора «мовчазним другом»? Які речі чи місця у вашому житті виконують таку роль?
5. Опишіть словами картину, яку ви уявили під час читання опису весняного лісу або рідного села. Які слухові, зорові або нюхові образи ви помітили в тексті?

СЛОВНИК

відлуння — visszhang
 говірка — nyelvjárás
 доброзичливість — jóindulat
 дров'яна піч —
 fatüzelésű kályha
 камінь промовляє —
 a kő megszólal
 мовчазний друг — csendes /
 hallgató barát

наймалювничіший —
 legfestőibb
 оживає — életre kel
 перешіптується — suttog
 світанок — hajnal
 спогад — emlék
 тривога — aggodalom

§ 12.

Речення з прямою мовою. Розділові знаки при прямій мові

Közvetlen idézést tartalmazó mondatok.
Írásjelek a közvetlen idézésnél

Пряма мова — це спосіб передачі чужої мови, при якому мовець або автор тексту повністю зберігає її лексичні, синтаксичні та стилістичні особливості. Пряму мову супроводжують слова автора.

Слова автора і пряма мова оформлюються різною інтонацією. Пряма мова передається розповідними, питальними, спонукальними чи окличними реченнями залежно від мети висловлювання.

А: «П». / А: «П!?»

А за вербами причаїлася дрімота і шепоче:
«Засни собі, засни» (М. Стельмах).

«П», — а. / «П!?» — а.

«Кругом неправда і неволя, народ замучений мовчить», — часто повторював слова Кобзаря молодий Франко (Д. Павличко).

«П, — а, — п!?» / «П, — а, — п».

«Я б сонце засліпив, — розхвастався Ліхтар, —
якби мене хтось підійняв до хмар!» (В. Симоненко)

«П, — а. — П!?» / «П, — а. — П». / «П!?» — а. — П».

«Чого ж ви стоїте? — перебив їх нараз гетьман. — Сідайте!
Подай, будь ласка, три крісла ближче!» (Б. Лепкий)

«П, — а: — П!?» / «П, — а: — П».

«Якби не було мрії, праця втратила б свою привабливість, — сказав В. Сухомлинський, а згодом додав: — У мрії краса праці» (З газети).

А: «П», — а.

Усі на кутку кажуть: «З вашого Тараса, мабуть, щось
добре вийде», — промовив сусід (С. Васильченко).

1 Прочитайте речення. Прокоментуйте уживання розділових знаків при прямій мові.

1. І тихо-тихесенько я промовляла: «Сон літньої ночі! Мені тебе жаль!» (*Леся Українка*). 2. «Еге,— подумав Остап,— так ось воно що!» (*М. Коцюбинський*). 3. «Є в нас, моряків, таке передчуття — передчуття океану, — мовив після паузи капітан. — Хоч туман або ще ніч навкруги, темрява густа, а на тебе вже війнуло простором» (*Олесь Гончар*). 4. «Не барися, мій синочку, швидше повертайся», — сказав старий та й заплакав (*Т. Шевченко*). 5. Володимир Сосюра закликав: «Любіть Україну, як сонце, любіть!» (*З журналу*). 6. «А-а-а-пчхи! Апчхи! Апчхи!» — наче постріли, пролунало тричі поспіль (*Н. Гуменюк*).

2 Спишіть речення. Розкрийте дужки та розставте пропущені розділові знаки. Запишіть схеми речень за допомогою інформації, поданої у теоретичному матеріалі.

1. Спасибі, донечко, тобі за суніці і за те, що прийшла до нас (С,с)ердечно сказав тато (*М. Стельмах*). 2. Не плач, дитино, знайдемо твою матір, десть тут вона має бути (З,з)аспокійливо говорить учитель (*Є. Гуцало*). 3. Коли мене питають (Л,л)юбиш землю, степи, озера, яблуні в саду (Я,я) знов мовчу: від них не відокремлю себе й тоді, як в землю перейду (*В. Підпалий*). 4. (Я,я) цієї пісні раніше не чув (С,с)казав студентові Тарас (В,в)и її знаєте? (*О. Іваненко*). 5. А! (П,п)ротяг Петро й додав (Л,л)ибонь, правда твоя, — втомився я дуже (*М. Старицький*). 6. У мене до вас прохання! — (С,с)казала тьотя Клава. (Ч,ч)и не відпустили б ви Орисеньку погратися з Тимчиком? (*За І. Жиленко*).

3 Замініть речення з прямою мовою так, щоб утворилася непряма.

1. «Яка ти розкішна, земле, — думала Маланка. — Весело засівати тебе хлібом, прикрашати зелом» (*М. Коцюбинський*). 2. «Мене звуть Олена Пилипівна», — сказала вчителька (*О. Іваненко*). 3. «Леоніде, — Адріана відірвала обличчя від долоні, — а ви читали “У пошуках утраченого часу” Марселя Пруста?» (*Р. Іваничук*). 4. Тоді й каже Кармель мамі: «Скрізь, — каже, — скрізь, де я не піду, де не поїду, скрізь бачу вбогих людей, бідаків роботящих» (*Марко Вовчок*). 5. «Борітеся — поборете, вам Бог помагає!» (*Т. Шевченко*).

Цитата — це дослівно наведений уривок з якогось тексту (із висловлювань чи творів). Цитати беремо у лапки. У цита-тах нічого не можна змінювати.

- ▶ Якщо цитата супроводжується словами автора, то розді-лові знаки ставимо як при прямій мові.

Стів Джобс стверджував: «Зроби крок, і дорога з'явиться сама собою».

- ▶ Цитата може бути частиною речення, зливатися зі сло-вами автора. У цьому разі її беремо в лапки, але пишемо з малої літери.

Джеймі Даймон, американський бізнесмен і мільярдер, сказав, що «невдачі неодмінно будуть, і те, як ви з ними впораєтесь, буде найважливішим показником того, чи досягнете ви успіху».

- ▶ Якщо в цитаті опускаємо окремі слова, речення, то на їх-ньому місці уживаємо три крапки.

Слово для Лесі Українки — це «гострий, безжалісний меч, той, що здійма вражі голови з плеч...» (П. Тичина)

- ▶ Віршовану цитату, якщо вона записана у вигляді строфи, у лапки не беремо.

Я ціную в людині людину,
Це найбільший скарб на землі,
Бо посеред буденного диму,
Зігрівають лише вогні... — сказала поетеса
Британ Галина Ярославівна.

- ▶ Вказівку на джерело, яка стоїть безпосередньо після ци-тати, беремо в дужки. Крапку в кінці цитати можна по-ставити після вказівки на автора (закритої дужки).

«Найголовніше в житті людини — зберегти свою людську гідність всупереч усьому. Бо людина без гідності — неповноцінна, а народ без гідності — це вже не народ» (Ада Роговцева).

4 Знайдіть у мережі інтернет 5–7 цитат, які можна було б використати для висвітлення теми академічної доброчесності.

5 Прочитайте текст. Визначте речення з цитатами. У який спосіб здійснено цитування? Обговоріть у групах чи парах проблему дотримання академічної доброчесності у вашому закладі освіти. Підготуйте плакати на цю тему.

«Академічна доброчесність є способом змінити цей світ. Але спочатку змініть університет, а вже потім — світ», — Юнгсуп Кім, учасник Конференції Міжнародного центру академічної доброчесності. Справді, для того щоб настали глобальні зміни, щоб змінити будь-яку систему, завжди варто розпочинати насамперед із себе й виховувати порядного громадянина та справедливу людину в собі та у своєму середовищі. Академічна доброчесність починається із доброчесної поведінки кожного.

Стаття 42 Закону України «Про освіту» визначає академічну доброчесність як «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень». Ця стаття передбачає й дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти, зокрема: «самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей); посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації».

За порушення академічної доброчесності педагогічний працівник може робити учню зауваження. Нині — це найпо-

ширеніший вид відповідальності, який застосовують до учня. Також учень може повторно проходити підсумкове оцінювання, ДПА, відповідний освітній компонент освітньої програми, можуть позбавити академічної стипендії, призових місць на учнівських змаганнях, турнірах, олімпіадах, конкурсах.

(Із сайту освітнього омбудсмена)

6 Розгляньте малюнок. Складіть і запишіть 5–6 речень з прямою мовою.

СЛОВНИК

верховіття — lombkorona,
fa teteje
вклонитись — meghajolni
інтонація — hanglejtés
компонент — komponens /
összetevő
послідовність — sorrend

пролізти — átbújni
прошепотіла — suttogta
пунктограма —
írásjelek rendszere
турбуватися — törődni
урочисто — ünnepélyesen

§ 13. Розвиток мовлення. Складання діалогів

Beszédképesség fejlesztése. Párbeszéd szerkesztése

I Прослушайте текст в електронному додатку. Прочитайте текст.
Про що він вам нагадує?

ПОДОРОЖ

Мільйони людей у всьому світі проводять свою відпустку подорожуючи. Вони мандрують, щоб побачити інші країни і континенти, сучасні міста, руїни стародавніх поселень, щоб насолодитися живописними місцями. Завжди цікаво відкривати щось нове, побачити інший спосіб життя, зустріти різних людей, скуштувати незвичну їжу, послухати музику інших народів, зробити багато яскравих світлин.

Тим, хто живе в селі, подобається їздити у великі міста і проводити свій час у музеях і художніх галереях, розглядати вітрини крамниць, обідати в екзотичних ресторанах.

Міські мешканці зазвичай люблять тихий відпочинок у селі, в горах чи біля моря — підійматися на вершини, гойдатися на хвилях, засмагати на сонці.

Більшість мандрівників беруть із собою фотоапарат або відеокамеру і знімають все, що їх цікавить: визначні пам'ятки, старовинні церкви й замки, гори, озера, долини, рівнини, водоспади, ліси, рослини, тварин і птахів.

Пізніше, можливо, декілька років опісля, фотографії та власноруч змонтовані фільми нагадають їм про щасливий час, який вони колись провели.

Люди подорожують поїздом, літаком, кораблем, автомобілем. У всіх засобів є свої переваги й недоліки. Тому вибір транспорту залежить від планів і мети.

Завдяки мандрівкам ми пізнаємо себе і світ. Найкращий спосіб вивчати географію — це подорожувати, а найкращий спосіб пізнати і зрозуміти людей — це побачити, як вони живуть.

(З інтернету: <https://tinyurl.com/5n89j9r8>)

2 Дайте відповіді на запитання. Побудуйте діалог у формі запитань і відповідей за текстом.

1. Чому люди подорожують?
2. Які переваги має подорож новими місцями?
3. Куди зазвичай подорожують мешканці міста? А мешканці села?
4. Що зазвичай беруть із собою мандрівники?
5. Які об'єкти найчастіше фотографують у подорожах?
6. Який вид транспорту обирають для подорожі?
7. Чому подорожі допомагають краще пізнати людей?

3 Знайдіть в інтернеті детальніші відповіді на запитання, які вас зацікавили. Поділіться новими знаннями з однокласниками, склавши діалог.

4 Утворіть форми звертань до поданих нижче слів і словосполучень. Складіть 4–5 речень з утвореними звертаннями на вибір.

Пані директорка, Ярослав Петрович, мама Марія, дідусь Ігор, друг Олег, подруга Настя, Василь Іванович, Вікторія Петрівна, шановний поет, мила бабуся, голкіпер Олександр Надь, Олег Шупляк, актриса Ада Роговцева.

5 Прочитайте діалог уголос у парі. Визначте тему та мету спілкування.

— Привіт, Шандоре! Ти щойно повернувся із Закарпаття, правда?

— Привіт, Стелло! Так, ми були в Пилиці, у самісіньких Карпатах.

— Це біля водоспаду Шипіт?

— Саме так! Коли ми вранці піднімалися до водоспаду, то перед нами відкрився неймовірний краєвид!

— А якою була погода?

— Сонце і легкий вітерець. Ідеально для прогулянки горами.

— А ти куштував щось із місцевої кухні?

— Звісно! Бограч, банош, плацинди — все дуже смачне!

— Кажуть, там навіть джерельна вода цілюща?

— Так! Ми купались у термальних басейнах у Береговому — неймовірне відчуття.

— Хочу теж туди!

— А ще там дуже привітні люди. Запросили нас у гості наступного літа!

— От щастить тобі! Наступного разу візьміть і мене!

— Гарзд, бувай!

— Бувай!

ЦІКАВО

Плацинда — традиційний молдовський, румунський та український (особливо на півдні) плескатий пиріг або корж із тонкого тіста з різноманітними начинками.

6 Хто з учасників діалогу більше розповідає? Чому? Доберіть заголовки до діалогу. Перекажіть зміст від імені Стелли, а потім її співрозмовника.

7 Напишіть діалог на одну з тем:

→ «Запрошення в подорож Карпатами»

→ «Обираємо місце для літньої мандрівки»

→ «Зустріч із туристом, який уперше приїхав у твоє село / місто»

Правила ввічливого онлайн-спілкування

Починай із привітання

Ввічливе повідомлення завжди починається зі слів: «Добрий день!», «Привіт!» або «Доброго ранку!».

Використовуй звертання

Звертайся до співрозмовника на ім'я або із шанобливим «Ви». Це засвідчує повагу і зацікавленість.

Дякуй та проси, а не вимагай

Фрази «Будь ласка», «Дякую», «Чи могли б Ви...» звучать значно краще, ніж коротке «Скинь», «Дай», «Терміново треба».

Будь уважним до часу

Не варто писати пізно ввечері або дуже рано, якщо це не терміново. Поважай час інших.

Мудро використовуй смайлики

Смайлики допомагають передати емоції, але не зловживай ними в офіційному листуванні.

Скорочення — тільки зрозумілі

Використовуй скорочення (наприклад: тз — тестове завдання) лише тоді, коли впевнений, що тебе зрозуміють.

Уникай різких слів та великих літер

НЕ ПИШИ ВСЕ ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ — це виглядає як крик. Залишайся ввічливим навіть тоді, коли нервуєшся.

8 виправте неввічливі повідомлення. Запишіть їх правильно.

- Дай мені фото!
- Скинь завдання швидко!
- Мені треба, де воно?

9 Доповніть повідомлення ввічливими словами або смайликом.

- Привіт! ... надіслати файл?
- Добрий день! Я трохи запізнюсь. ... за розуміння.
- ... мені, будь ласка, тему уроку.

10 Оберіть правильну ситуацію для надсилання повідомлення та поясніть свій вибір.

- А) 10:00 ранку в будній день;
- Б) 00:30 вночі;
- В) 07:00 у неділю.

11 Дайте короткі відповіді на запитання.

1. Які повідомлення сприймаються як ввічливі, а які — ні?
2. Чи варто вживати звертання в онлайн-спілкуванні?
3. Наскільки важливі смайли, скорочення, час надсилання?

СЛОВНИК

банаш — kukoricakása juhtúró-val és tejföllel

визначна пам'ятка — nevezetesség

вітрина крамниці — kirakat

водоспад — vízesés

долина — völgy

живописний — festői

засмагати — napozni

зловживати — visszaélni, túlzásba vinni

мандрівник — utazó

мешканець — lakos

насолоджуватися — élvezni

обставини — körülmények

перевага — előny

рівнина — síkság

плациндра — töltött lepény

смайлики — hangulatjelek

цілющий — gyógyító hatású

шанобливий — tiszteletteljes

Самостійна робота

Виконайте вправи в інтерактивному електронному додатку

<https://tinyurl.com/s4sk2den>

Синтаксис. Пунктуація.

Mondattan. Központozás

§ 14–15. Основні відомості про складне речення. Складні речення сполучникові та безсполучникові

Az összetett mondat alapfogalmai. Kötőszavas és
kötőszó nélküli összetett mondatok

Складним називають речення, що має дві або кілька граматичних основ.

Кожна граматична основа разом із другорядними членами речення чи без них утворює частину складного речення, яка має будову простого. Частини складного речення об'єднані в одне ціле за змістом, інтонацією, за допомогою сполучників чи сполучних слів або без них.

За метою висловлювання складні речення, як і прості, бувають розповідні, питальні й спонукальні, а за інтонацією – окличні й неокличні.

За способом об'єднання частин розрізняють такі види складних речень: складні сполучникові та складні безсполучникові.

Сполучникові — частини речення об'єднані інтонацією та сполучниками (сполучними словами).

Паша думає піти пошукати її, **але** всі обступили його тісним колом (С. Жадан).

З будівлі ліцею чути дзвінок, і учні різного віку — від п'ятикласників до старшокласників — поспішають на уроки.

Ворог вивчає минуле, **щоб** мати досвід на майбутнє (Ю. Горліс-Горський).

Безсполучникові — частини речення об'єднані лише інтонацією, без сполучників (сполучних слів).

Цей учитель мешкає у гірському селі, щодня він навчає дітей жестової мови.

1 Випишіть з тексту складні речення. Визначте спосіб об'єднання частин.

1. Калюжі весело заблищали, і по них забігали й заграли сонячні зайчики (*Ф. Кнорре*). 2. Дніпро здавна приваблює мальовничістю, чарує серця людей своєю неповторністю (*В. Степанів*). 3. Це біле сонячне світло, проходячи крізь мільйони малесеньких прозорих призм, круглих водяних крапель, розкладалося на складові частини (*М. Романівська*). 4. Чудодійною силою була наділена осика: її використовували як надійний оберіг від упирів і відьом (*О. Ворожейкіна*). 5. Кажуть, зачарований математикою, він, сидючи у ванні, креслив пальцем на панелі геометричні фігури (*А. Конфорович*). 6. У дитинство ніхто не може повернутися, воно дається тільки раз, у цьому його неповторність і вічна привабливість (*П. Загребельний*). 7. Технологія виробництва досить специфічна: загартовуючи шаблі, ковалі занурювали метал у воду (*А. Гришакін*).

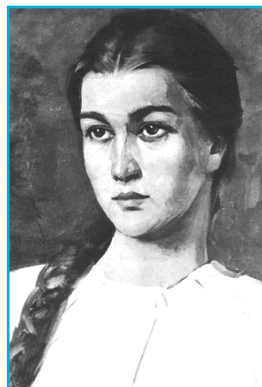

2 Прослухайте текст в електронному додатку. Прочитайте текст. Знайдіть у ньому складні речення.

ДІВЧИНА З ЛЕГЕНДИ

Є прадавні скарби, що намертво лежать у землі, і є живі скарби, що йдуть по землі від покоління до покоління, огортаючи глибинним чаром людську душу. До таких національних скарбів належить і наша лірична пісня.

Погортайте сторінки сивих віків, вчитайтесь у прості й хвилюючі слова пісень, віднайдіть золоті ключі мелодій — і вам відкриється багато поетичних таємниць, ви почуєте голоси великих творців, імена яких розгубила історія.

І тільки інколи, крізь тумани часу, окреслиться схожа на легенду постать творця. До таких легендарних постатей і належить славнозвісна народна поетеса Маруся Чурай.

Народжена для любові, вона не знала її радощів і всі свої надії, усе своє любляче серце по краплині сточила в неперевершені пісні, що й тепер бентежно озиваються в наших сер-

цях і вражають нас глибиною й щирістю висловленого в них почуття, довершеністю форми, чарівністю мелодій.

Три віки ходить пісня Марусі Чурай по нашій землі, три віки любові вже подарувала дівчина людям. А попереду — вічність, бо велика любов і велика творчість — невмирущі.

(За М. Стельмахом)

3 Дайте відповіді на запитання до тексту.

1. Кого автор називає дівчиною з легенди?
2. Ким вона була?
3. Скільки віків ми чуємо пісні Марусі Чурай?
4. До якого стилю належить цей текст?

4 Прочитайте фрагменти. Утворіть речення, поєднавши початок і продовження. Кожне утворене речення охарактеризуйте, визначивши: граматичну основу (основи); вид речення за наявністю граматичних основ (просте, складне сполучникове, складне безсполучникове).

Початок

Він цікавий співрозмовник, нестримний дотепник ...

Ми прочитали книгу,

І спів пташок, і подих вітру,
і шум людського океану —

Вогонь сказав, якщо загублять
його і захочуть знайти, хай ідуть
у той бік,

А там, над вашою головою, чорним
шатром розстилається темно-синє небо

Біля стелі у тебе над головою,
Жінки, дивлячись на своїх синів,
Нарешті юнаки, відчувши міць
в руках і силу в плечах,

Продовження

усе затихло.

із золотими зірочками.

вийшли в море.

подаровану вами.

але й уважний слухач.

де відчують тепло.

під дубовим тесаним
сволоком засохлі польові квіти.

замислилися.

5 До речення **Сірі дощові хмари вкрили небо ...** додайте продовження. Визначте, до якого виду належить кожне з утворених речень. Розставте розділові знаки.

1. ... але де-не-де виглядали промені сонця.
2. ... і полився дощ.
3. ... насувався сильний дощ.
4. ... прогрімів грім.
5. ... і забрали тепло.

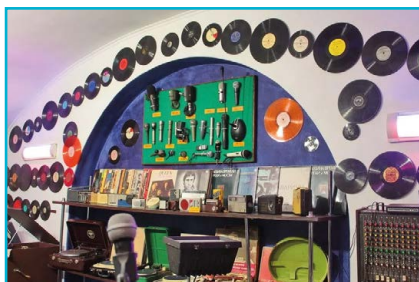
6 Випишіть з творів літератури по 1 реченню кожного виду (просте, просте ускладнене, складне сполучникове, складне безсполучникове). Підкресліть головні та другорядні члени речення.

7 Прослухайте текст в електронному додатку. Запишіть складні речення. Визначте в них засоби зв'язку між простими реченнями.

МУЗЕЙ ЗВУКУ

Можна не цікавитися кінематографом та не дивитися серіали, навіть байдуже ставитися до читання книжок. І в цьому немає нічого поганого, бо для сприйняття різної інформації є своє місце і свій час. Інша річ — музика. Нею також можна не цікавити-

ся, але вона проникає в наші будні набагато активніше і вже давно стала частинкою сьогодення. Певною мірою історія сучасної музики з 1960-х років — це історія змін, трансформацій нашого світу. Саме тому цікаво відвідати Музей звуку в Одесі — найбільше в Україні зібрання раритетної апаратури та приголомшливої колекції звукових носіїв різних поколінь (які, звісно, доступні для прослуховування). Там, скажімо, можна дізнатися, що портативні програвачі, які вміщуються в кишені, — це не винахід 2000-х років. У музеї є кишенькові програвачі, що заводилися ключем. Ідея музею виникла завдяки колекції Василя Пінчука, голови Одеської обласної організації Всеукраїнської спілки звукорежисерів, який збирав експонати десятиліттями.

(З інтернету — [https:// suspilne/media](https://suspilne/media))

8 Дайте письмові відповіді на запитання до тексту, використовуючи складні речення.

1. Як сприймає людина різну інформацію?
2. Що активно проникає сьогодні в наші будні?
3. Відколи почалася історія сучасної музики?
4. Де розташоване найбільше зібрання раритетної апаратури в Україні?
5. Як виникла ідея створення такого музею?

9 Усно перекажіть текст. Доповніть розповіддю про те, як ви слухаєте музику, які ваші уподобання. Як ви гадаєте, якою буде музика через 30–50 років, як люди в майбутньому будуть слухати музику?

10 У подані речення доберіть сполучники з довідки так, щоб утворити складні речення. Пригадайте, які бувають сполучники.

1. Онук чемно привітався з бабусею, ... хотів показати свою повагу. 2. Ми уважно слухали гіда, ... він говорив тихо й спокійно. 3. Дівчина подякувала за допомогу, ... їй було приємно отримати підтримку. 4. Андрій вибачився, ... розмова тривала далі у дружньому тоні. 5. Учні усміхнулися, ... атмосфера в класі стала теплішою.

Довідка: тому, хоча, щоб, адже, бо, коли

СЛОВНИК

бентежно — nyugtalanítóan,
megindítóan
винахід — találmány
відьма — boszorkány
дотепник — tréfamester,
humoros ember
експонат — kiállítási tárgy
замислились — elgondolkodtak
зачарований — elvarázsolt
звукові носії — hanghordozók
кінематограф — filmművészet
малювничість — festőiség

невмирущий — halhatatlan
неперевершений — páratlan
несамовитий — őrzöngő
приваблює — vonzza
програвач — lejátész
прозорий — átlátszó
раритетна апаратура —
ritka berendezés
сприйняття — befogadás
трансформація — átalakulás
упир — vámpír
чарівність — varázs / báj

§ 16–17.

**Розвиток мовлення.
Стислий переказ тексту
публіцистичного стилю (за планом)**Publicisztikai szöveg tartalommondása vázlat szerint**1** Дайте відповіді на запитання.

1. Що таке текст?
2. Які стилі й типи текстів ви знаєте?
3. Яке питання можна поставити до тексту-опису?
4. Назвіть відомі вам різновиди тексту-опису.

2 Прослухайте текст в електронному додатку.**РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ****ВОЛОДИМИРСЬКИЙ СОБОР У КИЄВІ**

Одна з найвідоміших пам'яток історії Києва — Володимирський собор. Зовні це досить масивна, велична споруда, яка справляє враження міцності й несхитності.

Храм задумано було звести за подобою візантійського собору, у якому хрестився князь Володимир. Проте годі шукати в обрисах будівлі ознаки єдиного стилю. Якщо суворістю внутрішнього оздоблення собор справді нагадує візантійський храм, то за плануванням це традиційний давньоруський собор, увінчаний сімома банями.

Побудований він у так званому русько-візантійському псевдостилі.

Спорудження храму затяглося на два десятиріччя. Закладено його було 1862 року, завершено будівництво у 1882 році. Над проєктом працювало кілька відомих архітекторів. Завершував проєктування київський зодчий О. Беретті.

Внутрішнім оздобленням Володимирського собору керував професор Київського університету Андріан Прахов. Він запросив Віктора Васнецова, Михайла Нестерова, Миколу Пимоненка, Михайла Врубеля. Сам Прахов проєктував іконостас, наслідуючи давньовізантійські зразки.

Праця над фресками тривала більше десяти років. Настінні розписи мають велику художню цінність. Митцям вдалося звільнитися від звичних шаблонів. Свої фрески й ікони вони творили вільно й натхненно. Святі в оздобленні собору — не надприродні істоти. Це люди, наділені звичайними почуттями. Ті, які звідали боротьбу зі злом у власних душах і вийшли з цієї боротьби переможцями.

Запрестольна Богородиця Володимирського собору — втілення безмежної материнської любові. Вона передбачає страждання, які судилося пережити її синові та їй. Марія міцно тулить до себе немовля, немов боїться розлучитися з ним, та все ж іде вперед, несучи сина.

У соборі є картини, які можна вважати історичними. Це «Хрещення Володимира» та «Хрещення киян» В. Васнецова.

Володимирський собор сприймається як чудовий витвір мистецтва. Тут забуваєш про життєві турботи, труднощі та тривоги. На душі стає радісно і світло, ніби торкнулася вона чогось безкінечно справжнього і вічного.

(За З. Шамуріною)

3 Ознайомтеся з тлумаченнями слів. Значення яких із них вам були відомі чи відомі частково?

Баня, і, ж. — опуклий дах, що має форму півкулі; купол.
Запрестольний, а, е — той, що розташований за престолом, або той, що стосується простору за престолом.

Зодчий, чого, ч. — художній будівельник, архітектор.

Іконостас, а, ч. — стіна із вставленими в неї іконами, яка в православній церкві відокремлює вівтар від центральної частини.

Несхитний, непохитний, а, е — якого не можна похитнути; стійкий.

Обрис, у, ч. — загальний вигляд предмета, окреслений лінією, що обмежує його поверхню.

Стиль, ю, ч. — сукупність ознак, які характеризують мистецтво певного часу та напряду або індивідуальну манеру художника стосовно ідейного змісту й художньої форми.

Страждання, я, с. — про вияв фізичного чи морального болю.

Увінчаний, а, е — бути у верхній частині чого-небудь, закінчувати собою верхню частину чого-небудь.

Фреска, и, ж. — картина, написана фарбами (водяними або на вапняному молоці) по свіжій вогкій штукатурці.

Шаблон, а, ч. — пристрій, за допомогою якого виготовляють однакові формою, розміром і т. п. деталі та вироби при їх серійному чи масовому виробництві.

4 Прочитайте текст. Знайдіть і запишіть продовження речень. Визначте вид речень.

1. Храм задумано було звести за подобою візантійського собору, у якому ...

2. Проте годі шукати в обрисах будівлі ...

3. Якщо суворістю внутрішнього оздоблення собор справді нагадає візантійський храм, то ...

4. Закладено будівництво храму було 1862 року, ...

5. Праця над фресками тривала ...

6. Фрески та ікони митці творили ...

7. Запрестольна Богородиця Володимирського собору — ...

5 Виконайте завдання до тексту в електронному додатку.

6 Складіть усну розповідь за поданим планом.

1. Володимирський собор:
 - а) масивна, велична споруда;
 - б) задум архітекторів.
2. Будівництво храму.
3. Майстри внутрішнього оздоблення.
4. Робота над фресками та іконами.
5. Запрестольна Богородиця.
6. Аура Володимирського собору.

7 Опишіть за поданим орієнтовним планом пам'ятку історії, яка розташована у вашому місті чи селі.

1. Назвіть пам'ятку історії вашого міста чи села.
2. Історія пам'ятки архітектури.
3. Загальний вигляд:
 - а) місце розташування;
 - б) природа навколо пам'ятки;
 - в) особливості споруди;
 - г) внутрішнє оздоблення.
4. Особисті враження.

СЛОВНИК

аура — kisugárzás, légkör
 безмежний — végtelen
 візантійський — bizánci
 внутрішній інтер'єр —
 belső tér, belső kialakítás
 втілення — megtestesülés
 керувати — irányítani, vezetni
 міркування — érvelés,
 elmélkedés
 несхитність —
 rendíthetetlenség

особисті враження —
 személyes benyomások
 особливість — sajátosság
 псевдостиль — ál-stílus
 (több stílus keveréke)
 собор — székesegyház
 споруда — építmény
 тулити — ölelni,
 magához szorítani

Складносурядне речення

Mellérendelő összetett mondat

§ 18. Складносурядне речення, його будова й засоби зв'язку в ньому

A mellérendelő összetett mondat, annak szerkezete és a kapcsolóelemei

Складносурядне речення — це складне речення, у якому частини — сурядні речення — рівноправні та поєднуються інтонацією і сполучниками сурядності:

Сичі в гаю перекликались, та ясен раз у раз скрипів (Т. Шевченко).

Сполучники сурядності:

- ▶ єднальні: *і(й), та (у значенні і), а також, ні...ні, як...так, і не тільки... а й;*
- ▶ протиставні: *а, але, та (у значенні але), зате, проте, однак;*
- ▶ розділові: *або, чи, хоч...хоч, або...або, чи...чи, то...то, не то ... не то, чи то ... чи то.*

Зв'язок між частинами складносурядного речення схожий на зв'язок між однорідними членами речення. Це зв'язок сурядності.

Рівноправні частини складносурядного речення схематично зображують квадратними дужками.

Дерево стояло ще голе, **однак** на вітах його вже починалось пташине життя (Ю. Бедзик).

[], однак [].

П Знайдіть складносурядні речення, визначте граматичні основи. Якими засобами зв'язку поєднано частини цих речень?

Уявіть собі ранок без електрики. Ви прокидаєтеся, а будильник не продзвенів, у кімнаті темно... Чайник не гріє воду, і телефон не заряджений. А тепер згадайте, скільки разів

за день ви користуєтеся енергією, навіть не замислюючись про це: світло, тепло, інтернет, транспорт, музика, улюблені гаджети... Чи задумувалися ви колись, звідки береться енергія, яку ми щодня споживаємо? Які її види існують? Чому в новинах так часто говорять про енергетичну кризу чи тарифи на тепло?

В історії людства цілі епохи отримали свої назви залежно від провідного виду енергії.

Наприклад, період використання парових двигунів (із другої половини 18-го до кінця 19-го століття) називають «століттям пари», а 20-те століття відзначається як «століття електрики» та «століття атома». Як можна назвати 21-ше століття?

21-ше століття — це століття сталого розвитку, і зараз зростає увага до екологічних проблем, відновлюваної енергетики та екологічних технологій. Ми повинні навчитися споживати енергію усвідомлено й раціонально, а кожен має розуміти наслідки для довкілля й майбутнього.

(За матеріалами посібника «Електрика: вироблення, постачання, збереження» (авт. Буяк Н.А. та ін.)

2 Перепишіть речення. Підкресліть граматичні основи. Вкажіть, якими сполучниками поєднуються частини речень.

1. Сонечко зайшло, і надворі почало вже темніти (*Іван Нечуй-Левицький*). 2. Важкі хмари облягали небо, й не було майже просвітку (*О. Довженко*). 3. Я взяла іграшку, і слюзи одразу висохли (*І. Жиленко*). 4. Я обійняв маму, і вона плакала в мене на плечі (*Н. Малетич*). 5. Тяжкий біль і ненависть одним корінням переплелися в душі Дмитра, проте похилене чоло було спокійне (*М. Стельмах*). 6. Не то осінні води шуміли, збігаючи в Дунай, не то вітер бився в заломах провалля (*М. Коцюбинський*).

3 Прослухайте текст в електронному додатку. Прочитайте текст.

Бути собою — це означає поважати свою унікальність і не боятися висловлювати власні думки. Кожна людина має свої особливості, таланти та мрії, і саме це робить світ різноманітним і цікавим. Коли ми залишаємося собою, ми легше знаходимо справжніх друзів і людей, які приймають нас такими,

як ми є. Навіть якщо інші намагаються нав'язати свої правила, варто пам'ятати, що щирість завжди цінується. Бути собою — це шлях до впевненості, щастя й гармонії з собою. Саме така щирість допомагає змінювати світ на краще.

Книга Олени Тараріної «Бути собою» — це знання, які захищають. Книжка допоможе отримати детальну карту вирішення багатьох проблемних ситуацій, подивитися на себе збоку та вчиняти помірковано й мудро.

Чого прагнуть дорослі найбільше? Навчити дитину жити в цьому світі та бути щасливою: любити себе та цінувати життя, берегти й підтримувати здоров'я, знайти улюблену справу, жити в достатку і бути вдячним, дружити та створювати міцні стосунки.

Як просто навчитися головного в житті? Варто прочитати книгу «Бути собою». У ній в інтерактивній художній формі описані головні проблеми: поведінка з незнайомцями, образа на батьків, відсутність підтримки друзів, пихатість, конкуренція, легковажність, побудова відносин та багато інших. Кожна історія — це як гаджет із різними налаштуваннями, обираючи які, можна отримати шанс змінити своє життя.

(За матеріалами сайту книгарні Yakaboo)

4 З поданих простих речень складіть складносурядні речення.

1. Маленькі діти люблять дивитися мультфільми. Їм подобається грати в комп'ютерні ігри.

2. Підлітки спілкуються з однолітками за допомогою соціальних мереж. Вони ходять з друзями на вечірки.

3. Старшокласники самостійно вирішують, ким хочуть стати в майбутньому. Вони вчаться робити самостійний життєвий вибір.

5 Дайте відповіді на запитання до тексту, використовуючи у відповідях складносурядні речення.

1. Що означає бути собою?

2. Що робить світ різноманітним і цікавим?

3. За якої умови легше знайти справжніх друзів?

4. Яку рису завжди цінують?

5. Про які знання ідеться у книзі «Бути собою»?
6. Чого найбільше прагнуть дорослі?
7. Чому варто почитати книгу Олени Тараріної?
8. Про які проблеми ідеться у виданні?
9. Що нагадує кожна історія книги?

6 Поєднайте початок і продовження речень, запишіть їх. Знайдіть складносурядні речення. Вкажіть, якими сполучниками поєднані частини цих речень.

Початок	Продовження
Спробуймо з'ясувати ...	відбуваються великі зміни.
У житті 13 — 19 річних дітей ...	і вимагають більше свободи.
Підлітки намагаються наслідувати людей зі свого оточення ...	аби самостійно навчитися ухвалювати правильні рішення.
Підлітки стають старшими	як зробити підлітка щасливим.
Діти старшого віку потребують допомоги батьків	або перебувають у пошуку власного стилю.

7 Підготуйте текст до усного переказу.

8 Складіть твір-мініатюру «Що означає бути собою», спираючись на власний досвід. Використовуйте складносурядні речення.

СЛОВНИК

енергетична криза —
energiaválság
легковажність — könnyelműség
пихатість — önteltség
століття атома —
az atom kora

століття електрики —
az elektromosság kora
століття пари — a gőz kora

§ 19–20. **Змістові відношення між частинами складносурядного речення (одночасність)**

Jelentésbeli viszonyok a mellérendelő összetett mondat részei között (egyidejűség)

Хоча частини складносурядного речення незалежні між собою, однак між ними існують різні смислові зв'язки. Вони вказують на одночасність, послідовність, протиставлення, чергування, зіставлення, взаємовиключення дій, явищ, подій, станів, а також причиново-наслідкову залежність між ними.

Одночасність:

Вів свою нескінченну
пісню струмок, і по
крутих стежинках
ступала з каменя
на камінь обережна
сарна до водопою
(Г. Тютюнник).

Послідовність:

Ліве скельце моїх
окулярів хруснуло,
і скалки, черкнувши
щоку, посипались додолу
(Н. Малетич).

Причина й наслідок:

Хтось шарпнув двері,
і вони розчинилися
навстіж (Ю. Збанацький).

Протиставлення:

На дубі довго не
розкриваються бруньки,
зате довго восени не
ронить дуб свого листа
(О. Копиленко).

Зіставлення:

На заході ще жевріло
небо, а в степу вже
заходила ніч (П. Панч).

Чергування явищ:

Навкруги мене то жито
половіє, то ячмінь
колоситься (Марко
Вовчок).

Взаємовиключення явищ:

Або слави добути, або
дома бути (Нар. тв.)

1 Випишіть складносурядні речення. Визначте і підкресліть граматичні основи, тип зв'язку між частинами.

1. Туман був густий і, як високе сіре шумовиння, покривав розлютоване море (*Ю. Яновський*). 2. Обважнілий лісовий дзвіночок схилювся до землі, а в повітрі не було жодної порошокинки (*М. Романівська*). 3. А повновидий місяць стояв серед неба всміхнений, мов добродушний дядько з гостинцями, і щедро сипав жменями цілі смуги срібла на землю (*П. Козлюк*). 4. Мама щось гукала наостанок, але її не було чути (*З. Мензатюк*).

2 Перепишіть, визначте смислові зв'язки між частинами речень. Накресліть схеми.

1. Помідори напоює сонце своїм теплом, і вони м'якшають (*Є. Гуцало*). 2. У кожне з них, як у дзеркало, по черзі зазирає Улянка, і на тих галявинах тільки шипшина сміється червоними губами та глід чваниться разками коралів (*О. Донченко*). 3. На воді ковзався ледь помітний відсвіт, а на березі ворушилися пухнасті руді мітелки очерету (*О. Донченко*). 4. Обрій почала огортати дедалі густіша темрява, і небо стало подібним до густо розведеної у воді синьки (*Г. Тютюнник*). 5. За ніч снігу намело вище колін, і довкола була неймовірна краса (*Н. Малетич*).

3 Випишіть складносурядні речення. Вкажіть, якими сполучниками поєднуються їхні частини. Визначте смислові зв'язки між частинами речень.

1. Тепло було, і вишні цвіли рясно (*Марко Вовчок*). 2. Ці пісні були короткі, але Крушельницька співала їх радісним поривом, уся переповнена щастям. І зв'язувалися слова тих пісень простим і гордим ритмом (*В. Врублевська*). 3. Ночі стояли ясні, величаві (*Ю. Мушкетик*). 4. Їм не судилося побачити свій народ щасливим, а край вільним, але їхня праця крізь усі історичні злигодні, злети й падіння світить нам у віки, у безсмертя (*С. Плачинда*). 5. Левада лежала в напрочуд гарному місці, над ставом (*Ю. Мушкетик*). 6. Неподалік від дороги виднівся хутірець, і я завернув туди (*Ю. Мушкетик*). 7. То комиш упаде в око, то дим тріпоче в повітрі (*М. Коцюбинський*).

4 Увідповідніть початок і продовження речень. Які смислові зв'язки між їхніми частинами?

Початок

Дзвеніли комарі кришталевим дзвоном, ...

Горпина гребла сіно і варила куліш, ...

Важкі хмари облягали небо, ...

Навколо стояла відволожена вечорова тихість, ...

Продовження

а Корж або косив, або возив запашне свіже сіно додому (*З. Тулуб*).

а в ній золотим мальком поволі коловоротились зорі (*М. Стельмах*).

й не було майже просвітку (*О. Довженко*).

і лилися з неба блакитним сяйвом співи весняних радісних жайворонків (*З. Тулуб*).

5 Перепишіть речення, замість крапок уставляючи відповідно до змісту речень сполучники сурядності (і, а, але, то ... то, проте, і, не то ... не то ..., і).

1. Сонечко зайшло, ... надворі почало вже темніти (*Іван Нечуй-Левицький*). 2. У бабусі жив кіт-мишолов, ... це не збільшувало наших з Орисею шансів на успіх (*З. Мензатюк*). 3. Тяжкий біль і ненависть одним корінням переплелися в душі Дмитра, ... похилене чоло було спокійне (*М. Стельмах*). 4. ... осінні води шуміли, збігаючи в Дунай, ... вітер бився в заламах провалля (*І. Коцюбинський*). 5. То хмара набіжить, ... бризне дощ краплистий, ... сонце вигляне ласкаво-променисте і знов сховається, ... знову дощ і тінь (*М. Рильський*). 6. Часом висовувався і хтось із дівчат, ... нам навіть вдалося кілька разів поцілити у «ворога», ... ми мушили насамперед швидко ліпити нові сніжки (*Н. Малетич*).

6 З поданими початками побудуйте складносурядні речення з такими смисловими зв'язками: одночасність, послідовність, протиставлення, зіставлення, взаємовиключення. Запишіть.

1. Не тільки квіти похилилися від спекотного сонця, а й
2. Марина цьогоріч прочитала вже 25 книжок, і
3. Павло підготував проєкт з робототехніки, але

4. Сьогодні або світитиме сонце, або
5. Тетяна спочатку збиралася йти на тренування, і

7 Установіть відповідність

1. Автобус виїхав на високий перевал, і діти побачили внизу невеликі гірські села.
2. У цьому навчальному році Марина вирішила або займатися легкою атлетикою, або грати у шкільному драматичному театрі.
3. Удалині зеленів ліс, і синіло велике озеро, приваблюючи нас своєю прохолодою.
4. Несподівано почалася дуже сильна злива, проте спека не спала.

А.	Б.	В.	Г.
одночасність	протиставлення	взаємовиключення явищ	послідовність

СЛОВНИК

брунька — rügy
 взаємовиключення — kizáró kapcsolat
 відволожений — nedves, nyirkos
 галявина — tisztás
 глід — galagonya
 дебелинький — gömbölyded
 жевріти — izzani, pislákolni
 заляклий — dermedtszínű
 зіставлення — összevetés
 злетити й падіння — emelkedések és bukások
 злигодні — nyomorúságok
 ковзатися — csúszkálni
 коловоротитися — körözni
 корал — korall
 крапелька — csepp

мереживо — csipke
 напоєний — átitatott
 обважнілий — elnehezült
 очерет — nád
 половіти — sárgulni (gabona)
 проникати — áthatolni
 протиставлення — ellentét
 пуп'янок — bimbó
 пухирчастий — hólyagos, dudoros
 сарна — őz
 струмок — patak
 хутірець — tanya
 чванитися — kérkedni
 чергування — váltakozás
 шарпнути — megrántani
 шипшина — vadrózsa
 шумовиння — habzás

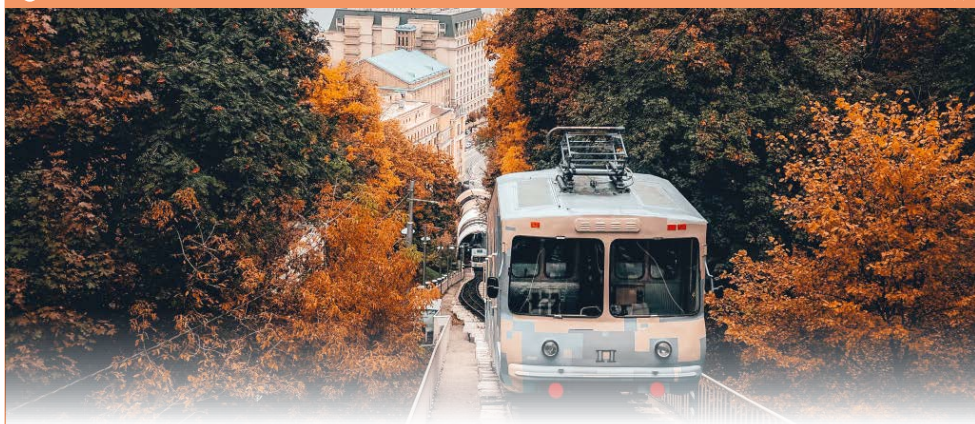
§ 21–22.

**Розвиток мовлення. Навчальне читання
тексту публіцистичного стилю**

Publicisztikai stílusú szöveg tanórai olvasása

I Прочитайте текст мовчки. Виконайте тести в електронному додатку.

● РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

КИЇВСЬКИЙ ФУНІКУЛЕР

Київський фунікулер — рідкісний транспортний засіб, своєрідний атракціон і водночас визначна історична пам'ятка.

Загалом фунікулери будують для транспортного сполучення між двома районами місцевості, що розташовані на різній висоті. У Києві ця різниця становить 75 метрів.

Протягом XIX — XX ст. у світі діяло понад 400 ліній фунікулера. Найбільше їх припадало на США, Швейцарію, Італію, Австрію. Київський фунікулер було відкрито 1905 р.

Траса київського фунікулера пролягала лісистим схилом Володимирської гори (тоді Михайлівської). Він мав з'єднати Михайлівську площу з Подолом. Михайлівська площа в той час чимало означала в житті міста. Тут були розташовані собор та інші будівлі Михайлівського Золотоверхого монастиря. З Подолу, найбільш залюдненого міського району, добиратися на Михайлівську площу було незручно. Розв'язати цю проблему мав фунікулер.

Він сполучав верхню терасу Михайлівської гори з вулицею Боричів Тік. Колія фунікулера мала довжину 200 м з роз'їздом посередині.

Перші вагони були напіввідкритими і вміщували по 70 осіб кожний. Обладнання й візки вагонів закупили у Швейцарії. Тяговий пристрій розташовувався в машинній залі під верхньою станцією.

Фунікулер зазнав кількох реконструкцій. Через 20 років у київських майстернях було виготовлено комфортабельніші вагони. У 1928 р. лінію продовжили на 38 м (до вулиці Сагайдачного). Фунікулер поновлювали у 50-х та 70-х роках минулого століття.

У 1976 р. київські транспортники висунули пропозицію замінити фунікулер на економічно вигідніший ескалаторний підйом або систему швидкісних ліфтів. Та історики й архітектори зуміли переконати всіх у тому, що фунікулер — унікальна споруда, візитівка столиці, тому має й надалі служити людям.

Протягом року київський фунікулер перевозить понад 4 мільйони пасажирів.

Залежно від пори року його послугами щодоби користуються від 7 до 15 тисяч людей.

Фунікулер — єдина в Україні унікальна транспортна споруда. Вона, безперечно, є пам'яткою нашої історії.

(За К. Братським)

2 Опрацюйте значення слів. Випишіть незнайомі слова та їхні значення з поданого переліку (або запропонуйте свої і скористайтесь тлумачним словником).

Атракціон, у, ч. — розважальний об'єкт або видовищний номер, що привертає увагу своєю ефектністю та незвичайністю.

Безперечно — не викликає заперечень, проти якого не можна заперечити.

Візитівка — невелика картка, яка містить контактну інформацію про особу або компанію.

Візок, а, ч. — частина вагона, що складається з колісних пар та рами, яка забезпечує рух вагона по рейках.

Ескалатор, а, ч. — механічні рухомі сходи для переміщення великої кількості людей з одного рівня на інший.

Колія, і, ж. — шлях, що складається з двох паралельних рейок, яким рухається залізничний або трамвайний транспорт.

Комфортабельний, а, е — зручний, вигідний, зручний.

Лісистий схил — нахилена ділянка землі, вкрита великою кількістю дерев.

Машинна зала — приміщення, де розташовані машини, механізми, обладнання.

Обладнання, я, с. — сукупність механізмів, приладів, пристроїв та інших предметів, необхідних для певної діяльності або виконання певних завдань.

Реконструкція, і, ж. — докорінна перебудова чогось із метою поліпшення або удосконалення.

Роз'їзд, у, ч. — роздільний пункт на одноколіїній лінії, де поїзди можуть зупинятися для пропуску зустрічних або обгону.

Траса, и, ж. — лінія, яка вказує напрямок руху або пролягання чогось, наприклад, дороги, маршруту.

Унікальний, а, е — надзвичайний; рідкісний, винятковий.

Фунікулер, а, ч. — рейковий транспортний засіб із канатною тягою, призначений для перевезення пасажирів або вантажів на крутих ділянках місцевості.

3 Оберіть правильну форму поєднання числівників з іменниками. Числівники запишіть словами.

у XIX — XX (століття)

400 (лінія)

через 20 (рік)

1905-ого (рік)

у 1928 (рік)

70 (людина)

у 50-х та 70-х (рік)

у 1976 (рік)

4 (мільйон)

від 7 до 15 (тисяча) людей

через 20 (рік)

75 (метр)

понад 4 (мільйон)

на 38 (метр)

4 Утворіть від поданих пар слів словосполучення, узгоджуючи прикметник з іменником у роді, числі та відмінку.

Київські / фунікулер, транспортна / засіб, своєрідне / атракціон, історичний / пам'ятка, різний / висоти, лісистий / схил, перший / вагони, тяговий / пристрій, машинний / зала, верхній / станція, комфортабельніший / вагони, минулий / століття, київський / транспортники, ескалаторний / підйом, швидкісний / ліфти, унікальний / споруда, єдиний / споруда, вигідніша / підйом.

5 Складіть складносурядні речення, поєднавши два простих речення з допомогою сполучників сурядності.

1. Київський фунікулер об'єднує два райони міста. Початок і кінець фунікулера розміщено на різній висоті.

2. У світі впродовж XIX — XX ст. діяло понад 400 ліній фунікулера. Найбільше їх припадало на США, Швейцарію, Італію, Австрію.

3. З Подолу, найбільш залюдненого міського району, добиратися на Михайлівську площу було незручно. Розв'язати цю проблему мав фунікулер.

4. Фунікулер сполучав верхню терасу Михайлівської гори з вулицею Боричів Тік. Колія фунікулера мала довжину 200 м з роз'їздом посередині.

5. Перші вагони були напіввідкритими і вміщували по 70 осіб кожний. Тяговий пристрій містився в машинній залі під верхньою станцією.

6. Фунікулер зазнав кількох реконструкцій. Через 20 років у київських майстернях було виготовлено комфортабельніші вагони.

7. Фунікулер — єдина в Україні унікальна транспортна споруда. Вона, безперечно, є пам'яткою нашої історії.

6 Робота в групах. Які з поданих тверджень є помилковими? Дайте обґрунтовану відповідь.

1. Київський фунікулер — визначна історична пам'ятка.

2. Фунікулери будують для транспортного наземного сполучення між населеними пунктами.

3. У Києві різниця висоти між двома вулицями становить 75 м.

4. У XIX — XX ст. у світі діяло понад 40 ліній фунікулера.
5. Найбільше їх було у Франції, Іспанії, Японії.
6. Траса київського фунікулера пролягала на лісистих схилах.
7. Фунікулер мав з'єднати Михайлівську площу з Подолом.
8. Михайлівська площа чимало важила в житті киян, тому що там було багато театрів.
9. Перші вагони фунікулера були дуже комфортабельними.
10. У візки вміщувалося по 70 осіб.
11. Обладнання та візки для фунікулера купили у Швейцарії.
12. Через 20 років у київських майстернях виготовили комфортабельніші вагони.
13. Лінію фунікулера було продовжено на 38 м.
14. Протягом року фунікулер перевозить від 7 до 15 тисяч людей.

7 Групова робота. Прочитайте текст «Київський фунікулер», колективно напишіть план до нього.

8 Підготуйте текст «Київський фунікулер» до усного переказу. Побудуйте розповідь так, щоб у ній було якомога більше складносурядних речень.

СЛОВНИК

атракціон — látványosság,
attrakció

візок — forgóváz
(vasúti kocsi alatt)

економічно вигідний —
gazdaságos

ескалатор — mozgólépcső

залюднений — sűrűn lakott

колія — sínpár, vágány

комфортабельний —
kényelmes

лісистий схил — erdős lejtő

машинна зала — gépház

обладнання — felszerelés,
berendezés

переконати — meggyőzni

реконструкція — felújítás,
átépítés

роз'їзд — kitérő állomás (vasút)

тяговий пристрій —
vontatószerkezet

унікальний — egyedi, páratlan

фунікулер — siklóvasút

§ 23–24.

Розділові знаки у складносурядному реченні

Írásjelek a mellérendelő összetett mondatokban

Кому ставлять між частинами складносурядного речення, поєднаними сполучниками *і(й), та, але, а, проте, однак, зате, або ...або, чи ...чи, ні ...ні, то ... то, не то ... не то, чи то ... чи то*:

Чистим вогнем палахкотить сухе галуззя, і в його відсвітах рухаються важкі й незграбні людські тіні (Г. Тютюнник).

Крапку з комою ставлять, якщо частини складносурядного речення значно поширені, якщо в них є розділові знаки або ці частини далекі за змістом:

Ся розмова лишила в мені якийсь гіркий несмак; **але** миритись, брати назад свої слова у мене не було бажання (Леся Українка).

Кому не ставлять між частинами складносурядного речення зі сполучниками *і(й), та* (у значенні *і*):

- ▶ якщо є спільний для обох частин другорядний член речення, вставне слово, частки *тільки, лише*, спільна підрядна частина:

Ранками стала сивіти земля і поля бралися легкою памороззю (Олесь Гончар).

- ▶ обидві частини однотипні (називні, окличні, питальні або спонукальні речення):

Чого світання так ясніє в полі і ген сріблиться пісенька дзвінка? (М. Стельмах)

Тире ставимо, якщо друга частина виражає висновок, наслідок, раптову або несподівану зміну подій і вимовляється з різким підсиленням тону:

Минулася буря — і сонце засяяло (М. Рильський).

1 Прочитайте речення, переписіть. Знайдіть і підкресліть граматичні основи. Простим чи складним є кожне з речень? Поясніть розділові знаки між частинами складносурядних речень.

1. Хтось шарпонував за двері, і вони розчинилися навстіж (Ю. Збанацький). 2. Чи то мені здається, чи то справді свист тихшає? (М. Коцюбинський). 3. Або не сокіл я, або спалила мені неволя крила (Леся Українка). 4. Зрідка пробіжить тут заєць або спиниться на кручі вовк (А. Шиян). 5. Часом у блакитній вишині пропливала біла хмара, або пролітала пташина, або ширяв над річкою шуліка, зірким оком вишукуючи здобич (А. Шиян). 6. Хотів би я знати, та хто те скаже (П. Тичина). 7. Він замислився, але нараз лице його засяяло радістю (М. Коцюбинський). 8. Ліс скінчився, і перед нами раптом розгорнулася гірська панорама.

2 Спишіть речення, розставляючи розділові знаки. Обґрунтуйте їх.

1. Перше ж так гарно сонце сяяло та гріло а це вже стало пекти-палити (Панас Мирний). 2. Тіло його зацікавило від лежання на голому дереві але він не зважав. Шия боляче щеміла і він потер її рукою. Несподівано з клунка викотилася пара картоплин і хлопець голосно засміявся на таку знахідку. (В. Підмогильний). 3. Семен почув наказ командира наддати ходу і раптом просто на очах стало дибки мирне, тихе поле (В. Собко). 4. То шумів зелений лист то в вінку мінився золотом ряст весняний то золотим дощем лились пісні (Леся Українка).

3 Випишіть із тлумачного словника значення слів **гаври**, **клунок**, **конар**. До якої групи лексики вони належать? Доберіть ще 2-3 слова цієї ж групи лексики, поясніть їхні значення.

4 Робота в групах. Прочитайте текст. Переписіть у зошит речення. Розкрийте дужки, записуючи слова відповідно до правил орфографії. Виконайте тести в електронному додатку.

ЧУЖЕ ОБЛИ(Ч/ЧЧ)Я

Жив собі один чоловік. Щодня **прокидаюч(у/і)сь**, він ішов до кімнати, у якій було безліч масок. Вони **в(е/у)сіли** на стінах, лежали на дивані, на туалетному столику, на підлозі й навіть на **підвіко(н/ни)і**. Маски були різні: **гли(н/ни)яні**,

пластмасові, паперові, залізні й дерев'яні. Чоловік щоранку вибирав потрібний йому зліпок.

«Візьму оцю, — подумав, укотре простягаючи руки до **гли(н/nn)яної** маски, — бо вона натуральна». Носив її цілий день, але ця маска була незручна. Наступного ранку вибрав паперову — у ній чоловік почувався дуже добре, тільки на дощі вона швидко розмокла. Потім узяв пластмасову. Ця була легка, майже не відчутна на **обли(ч/чч)і**, і лише запах хімічної сполуки заважав.

Щоде(н/nn)і експерименти залишали негативні наслідки: синці, алергічні реакції, одні маски були завеликі, інші тиснули. Лицеві м'язи почали атрофуватися, і на душі було кепсько від того, що він грав чужі ролі. Чоловік почав викидати по одному експонату зі своєї колекції — і з часом кімната спорожніла. Нарешті залишилася тільки та маска, у якій було найкомфортніше. І це було його **обли(ч/чч)я**.

(Притча)

5 Складіть складносурядні речення за поданими схемами, підкресліть граматичні основи.

Чи то [], чи то [].

[], однак [].

[], та [].

[], і [].

Або [], або [].

СЛОВНИК

атрофуватися — elsovadni

відламаний — letört

гаври — medvebarlangok

зліпок — lenyomat

кепсько — rosszul

клунок — batyu / csomag

конар — vastag ág, faág

купчилися — csoportosultak

неволя — rabság

ширяв — körözött,

lebegve repült

шуліка — ölyv (madárfaj)

щеміла — sajgott

§ 25. Розвиток мовлення. Говоріння. Складання діалогів

Beszédkésztség. Párbeszédtek szerkesztése

1 Робота в парах. Прочитайте мовчки репліки. Поясніть, між ким могла відбутися ця розмова. Розіграйте діалог.

— Привіт, Оксано!

— Вітаю, Давиде!

— Завтра біля Будинку культури розпочнеться виставка картин місцевих художників. Чи не хочеш піти зі мною?

— Звісно, хочу. Минулого місяця ми з батьками їздили в Ужгород. Зайшли в Закарпатський художній музеї імені Йосипа Бокшая. Подивилися твори живопису, графіки, скульптури закарпатських митців. Було дуже цікаво. Я знаю, що в нашому краї є хороші художники, хочу подивитися їхні картини.

— До речі, туди прийдуть автори робіт, тож із ними можна буде поспілкуватися.

— Треба подумати, що спитати, щоб дізнатися про них та їхні роботи більше.

— Так, і я подумаю над запитаннями.

— Знаєш, на жаль, в Ужгородському музеї не було екскурсовода, який міг би розповісти про картини та скульптури, про їхніх авторів. Адже на теренах України відомою є Закарпатська школа художників, до якої належать і Адальберт Ерделі, і Йосип Бокшай, і Андрій Коцка та інші.

— То до завтра! Зустрінемося з тобою біля Будинку культури об 11 годині.

— Добре, до завтра! Бувай!

2 Робота в парах. За поданими запитаннями проведіть інтерв'ю із сусідом / сусідкою по парті. Заповніть таблицю за зразком. Розкажіть іншим однокласникам про його / її уподобання та інтереси.

→ Чи цікаво тобі спілкуватися з людьми, які цікавляться мистецтвом і часто відвідують мистецькі виставки?

→ Чи цікаво тобі спілкуватися з однолітками, які відвідують музеї, цікавляться історією свого краю, України?

- Чи цікаво тобі спілкуватися з людиною, яка багато читає?
- Чи стежиш за досягненнями українських спортсменів?
- Чи є в тебе друзі за кордоном? Якщо є, то які теми ви обговорюєте?
- Чи любиш ти запрошувати додому друзів? Які теми ви зазвичай обговорюєте?
- Чи стежиш ти за новинами в Україні та світі? З яких ресурсів ти черпаєш інформацію про події?
- Чи любиш ти ходити в театр?
- Чи ходиш ти з друзями в кінотеатр? Які фільми тобі подобаються?
- Чи любиш ти дивитися серіали? Назви улюблені серіали.
- Чи подобається тобі подорожувати?

ТАБЛИЦЯ ВПОДОБАНЬ

	Тетяна
відвідувати виставки картин	✓
відвідувати музеї, ознайомлюватися з пам'ятками архітектури	✓
читати книги	✗
займатися спортом або цікавитися спортивними новинами	✗
друзі за кордоном	✓
гостинність (запрошувати додому гостей)	✗
цікавитися новинами в Україні та світі	✗
відвідувати театр	✓
відвідувати кінотеатр	✓
дивитися серіали, обговорювати їх з друзями	✗
подорожувати	✓

Зразок розповіді за збіраною під час інтерв'ю інформацією:

Моя однокласниця Тетяна має різні уподобання. Вона цікавиться сучасним мистецтвом і часто відвідує виставки картин сучасних художників. Подорожуючи, дівчина неодмінно відвідує музеї, ознайомлюється з пам'ятками ар-

хітектури, намагається якнайбільше дізнатися про країну, в якій перебуває. Вона має друзів за кордоном, з якими часто листується за допомогою електронної пошти чи телефонує через відеозв'язок. Тетяна дуже гостинна і часто додому запрошує різних людей. Вони завжди гарно проводять час: дивляться фільми, серіали та обговорюють їх.

Дівчина відвідує драматичний гурток, і їй дуже подобається грати на сцені. Досить часто з подружками вона відвідує кінотеатр. А ще вона часто подорожує: під час зимових і літніх канікул з батьками їздить за кордон. Тетяна завжди ділиться своїми враженнями з друзями: розповідає про побачене, демонструє світлин, які зробила професійним фотоапаратом. Фотографування — це ще одне хобі Тетяни.

Тетяна — дуже цікава особистість. З нею цікаво проводити час.

3 Прочитайте уривки. Із запропонованих оберіть той, що, на вашу думку, найповніше ілюструє «цікаву особистість».

1 уривок

У мене багато друзів за кордоном. Я дуже відкрита людина, і мені подобається спілкуватися з людьми. Завдяки цьому я маю змогу покращити знання іноземної мови, пізнати звичаї та традиції інших народів, розповісти про українську культуру.

2 уривок

Я гостинна людина і дуже люблю збирати друзів вдома. Усі свята та дні народження ми святкуємо разом, чудово проводимо час, граємо у різні ігри, одягаємось у карнавальні костюми, знімаємо відео, які часто переглядаємо.

3 уривок

Я люблю рухливі ігри. Мій улюблений вид спорту — волейбол. Ми з друзями часто збираємо дві команди, натягуємо сітку і кілька годин граємо, а після гри завжди обговорюємо результат, аналізуємо помилки.

4 уривок

Я захоплююсь фотографією, тому завжди ношу із собою фотоапарат. Мої друзі не поділяють мого захоплення. Але, сподіваюся, з часом я представлю власну фотовиставку, і друзі щиро радітимуть за мене.

5 уривок

Щосуботи ми з друзями ходимо в кінотеатр, а після перегляду фільму обговорюємо сюжет і висловлюємо свої думки.

6 уривок

Я дуже люблю читати, мій улюблений жанр — фентезі.

7 уривок

Я прихильник науково-популярної літератури. Мене цікавить усе, пов'язане із біологією, хімією, географією, астрономією. На мою думку, читання книжок розвиває особистість, робить її ерудованою і цікавою.

Ч Доберіть матеріал для твору на тему «Як стати цікавим для людей і для себе», використавши попередню вправу.

СТРУКТУРА ТВОРУ-РОЗДУМУ

I. Вступ (що спонукало автора замислитися над проблемою).

II. Основна частина (теза, яка стверджує чи спростовує певну думку. Наводяться докази з прикладами з художньої літератури, кіно чи особистого життя).

III. Висновок.

СЛОВНИК

адаптуватися — beilleszkedni
аксесуари — kiegészítők
взаєморозуміння — egyetértés
заздрість — irigység
зухвало — kihívóan

науково-популярна
література —
ismeretterjesztő irodalom
нахили — hajlamok
сюжет — a mű cselekménye

§ 26. Синонімічність складносурядних речень із різними сполучниками, а також складносурядного і простих речень

A mellérendelő összetett mondatok szinonimitása különböző kötőszavakkal, valamint a mellérendelő összetett és az egyszerű mondatok szinonimitása

1 Перепишіть речення, ставлячи замість крапок доречні сполучники сурядності. Підкресліть граматичні основи.

1. Одлунали на рампі кроки, ... востаннє ударив дзвінок (В. Сосюра). 2. Глянув з високості вниз, ... голова йому пішла обертом, ... по тілі пробігли мурашки (П. Панч). 3. Його рожеві мрії часом розвіялись, ... він не залишав більше села (Ю. Збанацький). 4. Йому вже минуло двадцять шість років, ... він не зміг знайти собі дівчину до душі (Іван Нечуй-Левицький). 5. Називалися вони то кімерійцями, то скіфами, ... вже тоді дивували світ своєю високою культурою (В. Терен). 6. Дві стріли вилетіли рівночасно з двох луків, ... одна хибна, свиснувши ведмедеві понад вуха, ... друга влучила звіра в бік, не зранивши значно, а тільки роздразнивши безмірно (І. Франко).

2 Доберіть до кожного складносурядного речення синонімічне просте речення за зразком. Запишіть утворені речення. Чи змінився зміст речень і стилістичне забарвлення?

Зразок: Учні написали діагностувальну роботу, і вони здали вчителю зошити та вийшли з класу (складносурядне речення). — Написавши діагностувальну роботу, учні здали зошити та вийшли з класу (просте речення, ускладнене дієприслівниковим зворотом і однорідними присудками).

Починався ранок, і в садку попркидалися птахи, вітали нас своїм співом. Вранці косарі вийшли в поле, і було чути дзвін кіс, і трава із шелестом падала під ноги. Наталка збиралася до друзів, однак не пішла, а вирішила допомогти мамі. Повіяв легенький вітерець, і зашелестіло листя на деревах.

3 Запишіть речення, розставляючи розділові знаки. Зробіть синонімічну заміну сполучників. З'ясуйте, як впливає заміна сполучників на зміст речення.

1. Пішов дощ, і земля освіжилась. 2. Сичі в гаю перекликались, та ясен раз у раз скрипів (*Т. Шевченко*). 3. Можна розділити на сто частин яблуко, але не можна розділити Землю (*І. Жиленко*). 4. Без тебе, Оленко, і вітер не віє (*Нар. тв.*). 5. Не то осінні води шуміли, не то вітер бився в заламах провалля (*М. Коцюбинський*).

Синтаксичний розбір складносурядного речення

1. Визначити вид речення за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне) та емоційним забарвленням (окличне, неокличне).
2. Знайти граматичні основи — дві чи більше.
3. Назвати сполучники, які з'єднують частини складного речення. Визначити тип сполучників.
4. Визначити смислові відношення між частинами складного речення (одночасність, послідовність, перелік подій і явищ, протиставлення, зіставлення, чергування чи взаємовиключення дій, причинно-наслідкова залежність між діями, станами).
5. Пояснити розділові знаки.
6. Кожну частину складного речення розібрати як просте речення (двоскладне / односкладне, поширене / непоширене, повне / неповне, ускладнене (якщо так, то чим) / неускладнене); підкреслити другорядні члени.

Зразок усного розбору

Сонце сходило, і його світло заповнювало простір.

Речення розповідне, неокличне, складне, сполучникове, складносурядне, складається з двох частин, між якими єднаний сполучник і, послідовність явищ, між частинами ставимо кому.

Зразок письмового розбору

Розпов., неокл., складн., сполучн., складносур., 2 част., єдн. сполучн. і, на письмі кома, послідовність явищ. [], і [].

I част. — двоскл., непошир., повне, неускл.

II част. — двоскл., пошир., повне, неускл.

Ч І. Прослухайте текст в електронному додатку. Прочитайте текст. Випишіть складносурядні речення, зробіть синтаксичний розбір.

ХЛІБ

Ліда старанно мие стіл, витирає насухо, а тоді вже посипає пшеничним борошном. Тісто в діжі підійшло високо вгору й, пухке та пишне, начебто непомітно дихає. Жінка торкається долонями до тіста, відчуває живе тепло, вдихає кислувато-солодкий запах, який завжди тривожить душу. А пучки пальців, здається, уловлюють, як тісто й далі росте вгору, мовби пульсує ледь чутно.

Ліда м'яким, обережним рухом заглибила пальці в тісто і вирвала шматок, і діжа наче стомлено зітхнула. Одірвала від шматка тіста ліву долоню; кинувши тісто назад у ліву, відірвала праву, знову ліву, і рухи були плавні та лагідні.

Зліпивши буханець, поклала на стіл те кругле диво, а сама вихопила з діжі другий шматок тіста. Узяла саме стільки, скільки годилося на буханець, і знову заходилася долонями формувати хлібину, яка з кожним рухом ставала подібною до маленького сонечка. Незабаром тих сонечок на столі заблищала ціла вервечка.

(Є. Гуцало)

ІІ. Дайте відповіді на запитання до тексту.

1. Чи спостерігали ви колись, як формують хліб (паски)?
2. У якому стилі написано текст?

3. Обґрунтуйте вживання розділових знаків у реченнях 2-го абзацу.

4. Які почуття передає автор тексту?

Перевір себе!

Виконай вправи в інтерактивному електронному додатку

<https://tinyurl.com/k4e6x2bp>

СЛОВНИК

безмірно — mérhetetlenül

боярин — bojár

буханець — vekni

гнівno — haragosan

діжа — dagasztótál

зранити — megsebezni

кімерійці — kimerek

косарі — kaszások

лук — íj

мурашки (по тілу) —

kirázta a hideg

позирнути — ránézni

рампа — rámpa

ратище — dárda

роздразнити — feldühít

скіфи — szkíták

смерека — jegenyefenyő

хибна — célt tévesztett

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Яка роль мови в житті суспільства?
2. Що таке обмін інформацією? Що називаємо спілкуванням? У чому різниця між ними?
3. Поясніть значення терміна «мовна поведінка».
4. Чи може бути мовна поведінка засобом впливу на людей?
5. Сформулюйте правила спілкування в інтернеті.
6. Що називаємо текстом?
7. Сформулюйте визначення теми тексту.
8. Що таке головна думка тексту?
9. На які частини поділяється текст?
10. Назвіть стилі мовлення.
11. Які типи мовлення ви знаєте?

Самостійна робота

Виконай вправи в інтерактивному електронному додатку

<https://tinyurl.com/5n7hn398>

Складнопідрядне речення

Összetett alárendelő mondat

§ 27. Складнопідрядне речення, його будова, засоби зв'язку

Az összetett alárendelő mondat felépítése és kapcsolóelemei

Складнопідрядним називають складне речення, у якому одна частина є головною, інша — підрядною, від неї залежною.

Туризм називають відпочинком, (яким?) що зміцнює здоров'я.

Підрядна частина (їх може бути дві або й більше) граматично залежить від головної та поєднується з нею за допомогою сполучника підрядності або сполучного слова. Від головної частини до підрядної (підрядних) ставимо питання.

У давнину люди вірили,
(у що?) що на Івана Купала цвіте папороть. [], (що).

У схемі головну частину позначають [], а підрядну — ().

Ставлячи питання від головної частини речення до підрядної, визначають змістові відношення між ними. Між частинами складнопідрядного речення завжди ставлять коми.

Підрядне речення може стояти перед головним, усередині головного й після нього.

Давні слов'яни шанували богиню Мокошу, (яку?) яка втілювала
матір-землю.

Цвіт папороті, (який?) який з'являється раз на рік у Купальську ніч,
за легендою, приносить щастя людям.

Щоб задобрити лісового духа, (навіщо?) треба було перед
дорогою сісти на поріг.

I Прочитайте речення, дотримуючись інтонації та пауз. Визначте граматичні основи. Які сполучники поєднують частини складного речення?

1. Коло хати стояли сидлані коні, віршовки на сидлах.
2. А дід чув уночі, як тричі поспіль вистрелило.
3. І так це було сказано, що ніякого сумніву не могло бути.
4. Відчував, як у грудях сказано билосся серце.
5. Григорій був нашорошений, хоч і не подавав виду.
6. Коло Індії їх дощі обливали-мочили, біля Цейлону вітри пекли-сушили (*І. Багрянний*).

У складнопідрядних реченнях треба розрізнити **сполучники** та **сполучні слова**.

Сполучники поєднують частини складнопідрядного речення, не відповідають на питання, не є членами речення.

Щоб бути вічно молодими, ми світ
будуємо новий (В. Сосюра).

(Щоб), [].

Сполучні слова поєднують частини складнопідрядного речення, відповідають на питання, є членами речення підрядної частини.

В Україні існує чимало повір'їв про вужів
та змій, що стережуть підземні скарби.

[], (що).

Сполучники за будовою поділяють на **прості** (*що, як, щоб, якщо, якби, хоч, ніж, мов, чи* та ін.) і **складені** (*через те що, тому що, у зв'язку з тим що, дарма що* та ін.).

Сполучними словами у складнопідрядному реченні найчастіше бувають:

- **відносні займенники** *хто, що, який, чий, котрий* у різних відмінкових формах:

Жили й живем ми тільки боротьбою,
якою перетворюється світ (Л. Дмитренко).

[], (якою).

- **прислівники** *де, коли, куди, звідки, як* та ін.

Я люблю, **коли** шумлять тополі і жовте
листя падає з тополь (А. Камінчук).

[], (що).

- 2** Запишіть речення. З допомогою сполучника чи сполучного слова поєднані головна і підрядна частини? Запишіть, на яке питання відповідає підрядна частина речення.

1. Там, де зорі сяють з-за гори, над водою гнуться явори (А. Малишко). 2. Серед майстрового люду найбільшої слави зажив мій дід Дем'ян, якого знав увесь повіт (М. Стельмах). 3. Де хата біленька, там родина гідненька (Нар. тв.). 4. Великої душі потрібно, щоб доброту в нещасті зберегти (В. Коломієць). 5. Навіть якщо хто й почував себе хворим на якусь із незначних хвороб, нізачо не погодився б піти на прийом до цього лікаря (О. Іваненко). 6. Лише чути, як коні хрумають овес у стайні (С. Плачинда). 7. Березовий сік, що збирали навесні, був одним із найпопулярніших напоїв (О. Ворожейкіна).

- 3** Прочитайте текст. Попрацюйте у групах. Визначте складнопідрядні речення у 1–2 (1 група) та 5–6 (2 група) абзацах.

МАРІЯ ПРИМАЧЕНКО

Марія Оксентіївна Примаченко народилася, виросла і провела все життя в селі Болотня Київської області. Її вихували у творчій сім'ї. Батько, Оксентій Григорович, був теслею, створював дворові огорожі. Бабуся займалася розмальовуванням писанок. Мати, Параска Василівна, славилася майстерністю вишивання, чого навчилася і сама Марія, яка носила власноруч вишиті сорочки. Крім живопису і вишивання, захоплювалася також керамікою, ілюстрацією.

У дитячому віці майбутня художниця не могла працювати в полі і допомагати рідним у багатьох господарських справах через недуги. Коли дівчинці було сім років, вона захворіла на поліомієліт. Надалі все життя художниця переживатиме страшні болі, не одну операцію і майже на всіх фото буде з милицями.

Час, що звільнила хвороба, Марія використовувала для занять творчістю. Серйозно малювати Примаченко почала у 17-річ-

ному віці, коли знайшла синювату глину. Нею вона розмалювала власний будинок. Робота дівчини всім сподобалася — вона отримала перше замовлення.

Цікаво, що загалом художниця була малоосвіченою, тому що внаслідок хвороби вона провчилася лише чотири роки у школі. У підписах до картин вона практично не ставила розділових знаків.

Художню освіту Примаченко отримала від майстрині-ткалі з Києва — Тетяни Флорі. Вона помітила талант Марії, запросила її в експериментальні майстерні, що працювали в Київському музеї українського мистецтва. У період навчання у Школі народних майстрів Марія намалювала картини: «Бичок на прогулянці», «Синій лев», «Рябий звір» та інші. Зображення звіриного світу вирізняється фантастичними, казковими, фольклорними мотивами.

У 1937 році картини художниці виставляють у Парижі, Варшаві, Софії, Монреалі, Празі. Музеї почали купувати її роботи. Полотна Примаченко зачаровують неймовірно доброю фантазією, точним, своєрідним колоритом і таємничою майстерністю.

(М. Шулікіна «Що потрібно знати про художницю Марію Примаченко» <https://vogue.ua>)

Ч З 3 і 4 абзаців тексту впр. 3 випишіть складні речення. Визначте головну й підрядну частину. Виділіть сполучники або сполучні слова, якими поєднані частини речень. Запишіть схеми.

Марія Примаченко
«Наша Армія,
наші хранителі»

5 Дайте письмові відповіді на питання. У відповідях використайте складнопідрядні речення.

1. Коли Примаченко почала серйозно малювати?
2. Який час Марія використовувала для занять творчістю?
3. Чому художниця була малоосвіченою?
4. Чому дівчина в дитинстві не могла допомагати батькам?

6 Розкажіть, що ви дізналися про Марію Примаченко.

1. У розповіді використайте якомога більше складнопідрядних речень.

2. Дайте відповіді на запитання:

1. Чи була художниця, попри важку хворобу, щасливою людиною?
2. Що, на вашу думку, рятувало Марію Примаченко від важких думок про хворобу, неможливість вільно рухатися?

СЛОВНИК

відносні займенники — vonatkozó névmások

допустові сполучники — megengedő kötőszók

експериментальні майстерні — kísérleti műhelyek

залежність — függés

змістові відношення — tartalmi viszonyok

колорит — színhatás / színvilág

мети сполучники — célhatározói kötőszók

міри та ступеня сполучники — fok- és mértékhatórozói kötőszók

наслідкові сполучники — következményes kötőszók

порівняльні сполучники — hasonlító kötőszók

причинові сполучники — okhatározói kötőszók

сполучне слово — utalószó

сполучник підрядності — alárendelő kötőszó

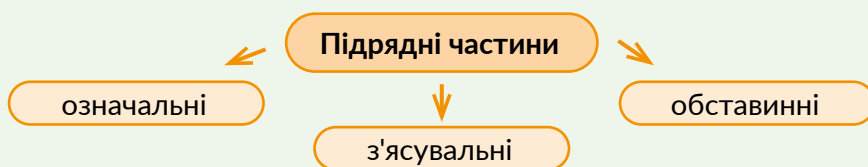
умовні сполучники — feltételes kötőszók

§ 28–29.

Основні види складнопідрядних речень: з підрядними означальними, з підрядними з'ясувальними, з підрядними обставинними частинами

Az összetett alárendelő mondatok fő típusai:
jelzői mellékmondat, tárgyi mellékmondat és
határozói mellékmondat

За значенням складнопідрядні речення поділяють на три основні види підрядних частин:

- ▶ **означальні**, що вказують на ознаку предмета (явища, особи) у головній частині і відповідають на питання **який? яка? яке? які?**

Я люблю ту пору, (яку?) **коли сад пахне яблуками.**

- ▶ **з'ясувальні**, які пояснюють, роз'яснюють або доповнюють зміст слова в головному реченні, відповідаючи на питання непрямих відмінків (**кого? чого? кому? чому? що? ким? чим? на кому? на чому?**).

Я чув, (що?) **як уранці співали птахи.**

- ▶ **обставинні**, які вказують на різні обставини, за яких відбувається дія в головному реченні. Вони поділяються на кілька підвидів і відповідають на питання обставини.

Я піду туди, (куди?) **де мене чекають.**

Він прийшов, (навіщо?) **щоб допомогти мені.**

1 Перепишіть речення. Позначте в них граматичну основу. Виділіть сполучники або сполучні слова, якими поєднані частини складних речень. Визначте типи підрядних частин.

1. А Дмитро Половець, який зарано залишився сиротою, серцем прикипів до жінки (*М. Морозенко*). 2. Я не боюся, що ви вирішите відвідати нашу школу (*Д. Матіяш*). 3. На величезному обширі від Чорного до Білого морів жили русини, які вирощували хліб і розводили худобу (*З підручника*). 4. Дівчинка відкладає вінок і біжить до старого гіллястого дуба, що стоїть на узліссі (*М. Олійник*). 5. Розберіть оцей ваш міст, щоб перси не змогли втекти через Дунай (*І. Білик*). 6. Чує він крізь легкий сон, що якась дівчина співає пісню... (*Іван Нечуй-Левицький*)

Складні речення з підрядними означальними

Összetett alárendelő mondatok jelzői mellékmondatokkal

Означальні підрядні частини відповідають на питання означення: **який? чий? котрий?**:

Підрядна частина завжди стосується конкретного слова у головній частині (переважно іменник) і стоїть після нього.

Ми зупинилися біля хати, (якої?) **яка стояла край лісу**.

Підрядна частина приєднується до головної за допомогою сполучних слів **який, чий, котрий, що, де, куди** тощо або сполучників.

2 Прочитайте речення. Поставте питання від головної частини складнопідрядного речення до підрядної. Виділіть сполучник або сполучне слово. Визначте тип підрядної частини.

1. Ішов дух від паляниць, які спекла мама на капустаному листі (*За І. Складаним*). 2. Небо і вода поволі вкривалися позолотою, яка високо над головою і біля самого берега перетворювалась на прозору блакить (*О. Донченко*). 3. Щасливий і прекрасний край, про який усі дорослі згадують із сумовитим зітханням (*За П. Загребельним*). 4. Є такі люди, котрі не потребують «присутності собі подібних» (*П. Естерхазі*).

3 Від поданих простих речень за зразком утворіть складнопідрядні. Поставте питання від головної до підрядної частини. Визначте її вид. Зобразіть схему кожного речення.

***Зразок:** Він трохи хапливо розчинив двері будинку. Над ворітьми горів потрібний йому номер (В. Підмогильний). — Він трохи хапливо розчинив двері будинку, над ворітьми якого горів потрібний йому номер.*

1. Цимбали потрапили до нас із гуцульського роду. В ньому народився найкращий цимбаліст. (М. Стельмах). 2. Чи не найбільшою родинною подією були літературні вечори. Вони відбувалися вдома (М. Олійник).

4 Прочитайте текст. Випишіть складнопідрядні речення.

ЛЮДВІГ ВАН БЕТХОВЕН

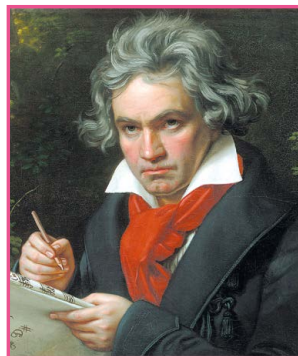
Людвіг ван Бетховен — видатний німецький композитор та піаніст, народився у сім'ї придворних музикантів у м. Бонн, Німеччина. Юний Бетховен чудово грав на скрипці, органі та фортепіано, мав гарний слух.

Восьмирічного хлопчика відправляють до Кельна, потім на гастролі в Голландію, де він демонструє свої виконавські здібності.

Із 1778 року Бетховен навчається у знаменитого композитора Крістіана Готліба Нафе, який сформував у хлопчика гарний художній смак.

З 11 років хлопчик не відвідував школу. Самостійно вивчає латинь, італійську та французьку мови. Читав класичну літературу, грецьких письменників, напам'ять цитував Шекспіра.

У 1787 році вирушає до Відня, де демонструє свою гру Моцарту. З першого знайомства великий музикант був приємно вражений імпровізаціями юнака і відгукувався друзям, що Бетховен — митець із великим майбутнім. Бетховен жив у Відні як вільний музикант, і місцева публіка визнавала його геніальним піаністом і композитором. На першому виступі перед публікою Бетховен зіграв свій концерт для фортепіано, який приніс йому великий успіх.

У 1795 році у Бетховена з'явилися проблеми зі слухом. Хвороба прогресувала, композитор закрився в собі, перетворився на похмурого відлюдька. Його рятувало лише написання музики. У цей період він створив героїко-драматичний стиль. Під час виконання оркестром однієї з симфоній Бетховен диригував сам, і це принесло композитору великий успіх.

Слух погіршувався. Коли композитор розмовляв, йому доводилося вдаватися до записів у зошиті. Слава Бетховена гасне. Музикант починає давати уроки музики. Він мав чимало послідовників, які активно поширювали твори вчителя. Серед його учнів був Карл Черні, який став одним із найкращих педагогів Відня. Юний Ференц Ліст навчався у Черні. На першому концерті хлопчика був присутній Бетховен, який розпізнав обдарованість дитини.

За три роки до смерті Бетховена колеги організували великий концерт із його творів. Маестро не чув захоплених вигуків публіки та бурхливих аплодисментів, а зрозумівши захват слухачів, знепритомнів від хвилювання. Тоді композитор був уже зовсім глухий.

(З інтернету)

5 Дайте письмову відповідь на запитання до тексту, використовуючи складні речення.

1. Чому Бетховена відправляють у Кельн та в Голландію?
2. Що сформував у хлопчика Крістіан Готліб Нафе?
3. Чому хлопчик не відвідує школу?
4. Що продемонстрував Бетховен Моцарту?
5. Яке враження справив Бетховен на Моцарта?
6. Який концерт приніс музиканту великий успіх?
7. Чому композитор вдається до записів у зошиті?
8. Що принесло Бетховену успіх, коли він почав глухнути?
9. Що поширювали учні Бетховена?
10. Ким був Карл Черні?
11. Що сталося на першому концерті Ліста?
12. Як відреагував маестро на організований друзями концерт?

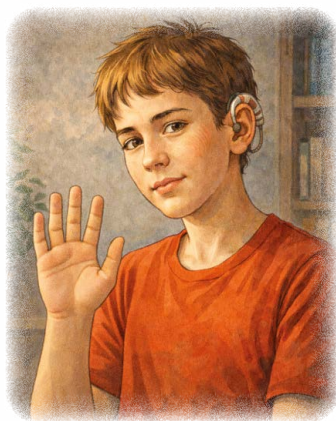
6 Дайте відповідь на запитання.

1. Як композитор допомагав собі, коли відчув, що у нього погіршується слух?
2. Чи можна сказати, що Бетховен — людина з особливими потребами?
3. Де навчаються діти, у яких є порушення зору або слуху?
4. Чому люди з інвалідністю потребують особливої уваги?
5. Як ви ставитеся до тих, хто не може робити того, що ви?
6. Що ви зробите, коли при вас ображатимуть слабшого?

7 А. Ситуативне завдання. Уявіть ситуацію:

У вашому будинку поселилася сім'я, в якій є хлопчик з порушенням слуху. Дитина — ваш одноліток. Подумайте і розкажіть, як ви будете спілкуватись? Чи може цей хлопець стати вашим другом?

Б. Обговоріть цю ситуацію із сусідом/ сусідкою по парті. Складіть розповідь.

СЛОВНИК

аплодисменти — tapsolók
 виконавські здібності —
 előadói képességek
 героїко-драматичний стиль —
 heroikus-drámai stílus
 захоплені вигуки —
 lelkes kiáltások

знепритомніти — elájulni
 імпровізація — improvizáció
 стріха — háztető (nádtető)
 узлісся — erdőszél
 художній смак — művészi ízlés

§ 30. Складні речення з підрядними з'ясувальними

Összetett mondatok tárgyi mellékmondattal

Підрядна з'ясувальна частина у складнопідрядному реченні пояснює те, про що йдеться в головній і найчастіше стосується дієслова. Відповідає на питання додатка (питання непрямих відмінків).

З головною частиною поєднуються з допомогою сполучників **що, як, щоб, мов, ніби, наче, аби, якби, коли, поки, доки, чи**.

Мені спочатку навіть здалося, (що?) **що кружляю на одному місці**.

[], (що).

З допомогою сполучних слів **який, чий, котрий, що, де, куди, звідки, як, чому**.

Я бачив, (що?) **як синя вода подолала крижину**.

[], (як).

І Перепишіть речення. Визначте, на які питання відповідають підрядні частини складнопідрядних речень. Виділіть сполучники або сполучні слова, які поєднують головну частину речень з підрядною.

1. Вовк бачить, що непереливки, покинув ягнятко (*Панас Мирний*). 2. Ви чули, як шумлять бори у вересневі вечори? (*А. Малишко*). 3. А чи сумуєш ти від того, що в нас у садку немає пташок співучих... (*Олександр Олесь*). 4. Почім ми можемо знати, що в нашій землі християнській за день тепера? (*Нар. тв.*) 5. А я люблю, як у вечірній час сопілка заспіває переливна (*М. Рильський*). 6. Мені здається, що пейзажі в нас на Україні якоїсь приголомшливої краси (*Ю. Яновський*). 7. Він прислухається, що діється в його серці, у душі (*Панас Мирний*).

2 До поданих головних речень додайте підрядні з'ясувальні та запишіть. Зобразіть схеми.

1. Гуляючи парком, я побачила, як 2. Перевіряючи домашнє завдання з математики, я побачив, що 3. Цікаво, що 4. Ми побачили, що 5. Діти говорили про те, що

3 Запишіть речення. Підкресліть граматичні основи. Виділіть сполучники або сполучні слова, які поєднують частини складних речень. Поставте питання від головної частини речення до підрядної, визначте тип підрядної.

1. Національне минуле служить нам ніби для перевірки того, хто ми є (*Г. Лозко*). 2. І нікому вона не скаже, що під нею лежить твоя мучена душа без одплати (*Панас Мирний*). 3. Усесвітнє визнання здобула золота пектораль із кургану Товста Могила, що на Дніпропетровщині (*З підручника «Українська література», О. Авраменко*). 4. Часом ми помічали бранця на черговій хвилі і тоді бігли вбік, доки за нами гналися розгнівані води (*Ю. Яновський*). 5. Русичі відбили всіх, хто хотів зломити їх (*Р. Іванченко*). 6. Степ межує з морем, що завжди приймало журавлів зі степу (*Ю. Яновський*).

4 Прочитайте текст. Випишіть з нього складні речення. Визначте, до якого типу вони належать.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Лариса Косач-Квітка (Леся Українка) була винятково обдарованою, хоч мама вважала, що дочка знає недостатньо. У чотири роки дівчинка самостійно читала, у п'ять освоїла гру на фортепіано, в шість — майстерно вишивала, а у дев'ять написала перший вірш «Надія». У 12-річному віці переклала «Вечори на хуторі біля Диканьки» М. Гоголя.

Не закінчила ні гімназії, ні університетів, навчалася дистанційно — вдома за програмою матері, під опікою дядька Михайла Драгоманова і брата Михайла, а також репетиторів, які допомагали опанувати музику і живопис. Леся вправно грала на роялі. Однак у 10 років у дівчини діагностували туберкульоз кісток. Місяці вона проводила із за-

гіпсованими руками, пережила операцію з видалення кісток кисті. Тому від музичної кар'єри довелося відмовитися. Так, як і від малярства. Нині мало хто знає, що Леся Українка подавала надії як перша жінка-мариністка. На жаль, до сьогодні збереглася лише одна її картина.

Велика поліглотка, вона знала українську, польську, болгарську, давньогрецьку, латинську, англійську, німецьку, французьку та італійську мови. Вивчила їх, щоб читати твори в оригіналі та перекладати для українського читача. Написала для навчання молодшої сестри Ольги підручник «Стародавня історія східних народів».

Поетичний доробок Лесі Українки становить понад 250 віршів і 12 ліричних та ліро-епічних поем. У прозі працювала в малих жанрах: більше ніж 20 оповідань, образків, нарисів. У драматичному спадку — 24 драматичні твори. Усе життя цікавилася фольклором. Знала майже 500 народних пісень.

Леся Українка страждала від туберкульозу кісток, який почався у дитинстві, а згодом у неї виявили також туберкульоз легень та нирок. Хвороба значно вплинула на її життя, обмежила можливості та змусила шукати клімат, сприятливий для її здоров'я. Лікувалася Леся на багатьох українських, європейських курортах, на Кавказі, в Азії. Уперше хвороба привела її з матір'ю до Криму в 1890 році. Подорожувала в Севастополь, Ялту, Бахчисарай, який порівняла з біблійним райським садом. Ще був період, коли вона майже рік прожила в Ялті, де познайомилася з Сергієм Мержинським. Проходила курс лікування в Берліні, де її прооперували. Відвідувала дядька Михайла Драгоманова в Софії, працювала в його бібліотеці. Виїжджала до санаторію в Єгипет. Від 1907 року мешкала за місцем служби чоловіка у Грузії: Тбілісі, Телаві, Кутаїсі, Хоні, Сурамі.

(З інтернету)

Верхній ряд — Ольга Косач,
Олександр Драгоманов,
Ізидора Косач;
нижній ряд — Олена Пчілка,
Леся Українка,
Сергій Мержинський

5 Дайте відповіді на запитання до тексту «Леся Українка». У відповідях використайте складносурядні та складнопідрядні речення.

1. Які таланти виявляла Леся Українка у віці з чотирьох до дванадцяти років?
2. Як навчалася видатна українська поетеса?
3. Яку хворобу діагностували лікарі, коли Ларисі виповнилося 10 років?
4. Від чого довелося відмовитися дівчинці?
5. Які надії подавала Леся Українка у малярстві?
6. Якими мовами володіла Леся Українка?
7. З якою метою вона вивчала іноземні мови?
8. Що написала Леся Українка для молодшої сестри Ольги?
9. Скільки віршів, ліричних та ліро-епічних поем створила Леся Українка?
10. Скільки драматичних творів у спадку поетеси?
11. Скільки народних пісень знала поетеса?
12. Чому поетеса так багато подорожувала?

6 Знайдіть продовження речень за початком. Визначте тип складнопідрядних речень.

Початок

Сьогодні мало хто
знає, ...

Подорожувала в
Севастополь, Ялту,
Бахчисарай, ...

Ще був період, ...

Проходила курс ліку-
вання в Берліні, ...

Продовження

що Леся Українка подавала надії
як перша жінка-мариністка.

який порівняла з біблійним рай-
ським садом.

де її прооперували.

коли вона майже рік прожила
в Ялті, де познайомилася з Сер-
гієм Мержинським.

7 А. Ситуативне завдання. Уявіть ситуацію:

Ви прокинулися
і відчули, що втратили
можливість бачити /
чути/ ходити.

Б. Розкажіть:

- 1) на які труднощі натрапили;
- 2) хто допомагає;
- 3) що відчуваєте.

СЛОВНИК**вогкість** —

nedvesség / nyirkosság

діагностувати —

diagnosztizáltak

доробок (творчий) — életmű**кістка кисті** — kéztőcsont**курс лікування** — kezelési kúra**малорозвинений** — fejletlen**малярство** — festészet**мариніст** — tengerfestő**нарис** — vázlat / esszé**образок (у літературі)** —

életkép

опанувати — elsajátítani**опіка** —

felügyelet / gondoskodás

освоїти (навичку) — elsajátítani**пектораль** —

pektorálé / mellkereszt

поліглот — többnyelvű személy**райський сад** —

paradicsomi kert

розтоплений — megolvasztott**рояль** — zongora

(nagy, koncertzongora)

сплеск (хвиль) —

hullámcsapás / vízfröccsenés

туберкульоз кісток —

csont-tuberkulózis

§ 31. Усний твір-роздум у публіцистичному стилі на морально-етичну тему

Szóbeli fogalmazás — publicisztikai stílusú szöveg
erkölcsi-etikai témában

I Пригадайте, які стилі мовлення вам відомі? Що ви знаєте про публіцистичний стиль? Назвіть його мовні особливості.

Висловлення публіцистичного стилю використовують у суспільному житті. Основні жанри: промова, звернення, виступ на мітингу, газетна чи журнальна стаття про життя суспільства.

Пам'ятка

Твір-роздум слід розпочинати з осмислення його змісту (теми).

1. Що обов'язково потрібно сказати або написати, щоб тему твору було розкрито.
2. Яка думка (теза) для розкриття теми найголовніша.
3. Які тези менш важливі, але потрібні.
4. Від яких подробиць варто відмовитися у творі через їхню несуттєвість або неактуальність.

Після цього треба обміркувати головну думку майбутнього твору — висновок, який буде впливати з усього сказаного чи написаного.

Наступний етап роботи над твором — добір фактичного матеріалу та його систематизація. Джерелами може стати інформація від учасників чи свідків суспільних подій, особистий досвід, матеріали ЗМІ. Систематизувати ретельно дібраний фактичний матеріал у вигляді плану твору. Складання плану є обов'язковим як для письмового, так і для усного твору.

Структура твору-роздуму:

- I. Вступ (що спонукало автора замислитися над проблемою).
- II. Основна частина (теза, яка стверджує чи спростовує певну думку. Ілюструємо прикладами з історії, літератури, життя).
- III. Висновок.

2 Дайте відповідь на запитання.

1. Що означає бути особою з особливими потребами?
2. На які перешкоди найчастіше натрапляють люди з особливими потребами?
3. Чи є у твоєму місті (селі) зручна інфраструктура для осіб з особливими потребами?
4. Які права мають такі особи згідно з українським законодавством?
5. Чи ти спілкувався / спілкувалася з такими особами?
6. Які помилки бувають у спілкуванні з цими людьми?
7. Чому важливо говорити про інклюзію у школі?
8. Уяви, що твій однокласник / однокласниця пересувається на кріслі колісному. Що можна зробити, щоб йому / їй було зручно у громадських місцях?
9. Як варто реагувати, якщо бачиш, що хтось ображає людину з особливими потребами?

3 Складіть твір-роздум на тему «Чи можна вважати людину з особливими потребами менш здатною до навчання чи роботи?», використовуючи матеріали текстів («Марія Примаченко» на с. 91, «Людвіг ван Бетховен» на с. 96, «Леся Українка» на с. 100) або особистий досвід.

СЛОВНИК

газетна стаття — újságcikk
журнальна стаття — folyóiratcikk / magazincikk
звернення — felhívás
ЗМІ (засоби масової інформації) — tömeg tájékoztatási eszközök / média
інфраструктура — infrastruktúra
неактуальність — időszerűtlenség
особистий досвід — személyes tapasztalat

спростування — cáfolat
ствердження — állítás
суспільна подія — társadalmi esemény
суспільне життя — társadalmi élet
теза — tételmondat
фактичний матеріал — tényszerű anyag

§ 32–33.

Складнопідрядні речення з підрядними обставинними частинами.

Складнопідрядні речення з підрядними способу дії, ступеня і міри

Alárendelő összetett mondatok határozói mellékmondatokkal.

Alárendelő összetett mondatok mód-, fok- és mértékhatóározói mellékmondatokkal

Складнопідрядними реченнями з підрядною частиною способу дії, ступеня і міри називають такі складні речення, в яких підрядна частина вказує на спосіб дії або ступінь, про які йдеться в головній частині.

Підрядна частина способу дії, ступеня і міри відповідає на питання **як? у який спосіб? (яким способом?) якою мірою? наскільки?**

Розіслався широкий степ, (якою мірою?) **наскільки можна було кинути оком** (Іван Нечуй-Левицький).

[], (наскільки).

Підрядні частини способу дії, ступеня і міри здебільшого поєднані з головною частиною речення сполучним словом **як** або сполучниками підрядності **що, щоб**.

У головній частині може бути слово **так, такий** тощо:

Дерев'яні фігурки були такими гарними (якою мірою? наскільки?), **що ніхто не минав виставку робіт різьбяр**.

[], (що).

Підрядна частина способу дії, ступеня і міри може стояти:

► після головної частини:

Один зі старців так захопився (якою мірою? наскільки?), **що забув і за саму милостиню** (М. Івченко).

[], (що).

► перед головною частиною:

Що крутішим було життя, то
дужче його любив (Ю. Мушкетик).

(Що), [].

► усередині головного речення:

Роби так, (як?) щоб не довелося
потім переробляти, усі свої справи.

[, (щоб),]

1 Прочитайте речення. Визначте вид підрядних частин. Поясніть свою думку.

1. Капітан Колодуб так тепло і разом з тим з такою тонкою, знайомою всім іронією усміхнувся, що за ним тихо усміхнулася вся землянка (О. Довженко). 2. Йому захотілося побачити той маленький будинок на Бессарабці, увійти в нього так, як уперше, коли побачив Надійку в товаристві друзів (В. Підмогильний). 3. Мороз ударив так несподівано, що побив геть усі чорнобривці в саду (С. Павленко). 4. Сьогодні я такий веселий, що молодіти хочу знов (В. Сосюра).

2 Прочитайте. Запишіть речення з підрядними способом дії, міри і ступеня. Накресліть схеми до кожного з них.

1. Такими словами зустрів старий Бульба двох синів своїх, що вчилися в київській бурсі й оце приїхали додому (М. Гоголь). 2. Мене переполюював великий азарт, бо ця поїздка вже сама собою була пригодою (З. Мензатюк). 3. І хто тільки бачив, як вони з поля повернули в гай, усяке зараз домислялось, куди вони простують. 4. А Черевань був тяжко грошовитий і веселий пан із козацтва, що збагатилось за десятилітню війну з ляхами. 5. Пташки співали і свистали усюди по гаю так голосно і гарно, що все кругом неначе усміхалось. 6. Ніхто б не казав, що вони їдуть у гості до веселого пана Череваня. 7. Бувало таке, що і вдень і вночі сподівайсь лихого гостя — татарина або ляха. 8. Так над ворітьми у башті було й віконце, щоб роздивитись перше, чи впускати гостя до господи, чи ні (За П. Кулішем).

3 Прочитайте текст. Виконайте завдання до нього в електронному додатку.

ПОСПІШНІ ВИСНОВКИ

(1) З кожною зупинкою людей в автобусі більшало, уже і яблуку ніде було впасти. (2) Юнак сидів, слухаючи музику й поглядаючи у вікно, коли раптом жінка йому сказала: «У ваші літа я поступалася місцем старшим, а Ви...». (3) Її підтримала інша жінка, а за дві-три хвилини на нього накинулися всі пасажири.

(4) Юнак не витерпів тиску й сказав: «Добре, я встану, але хай сяде на моє місце той, кому не буде соромно за свої слова».

(5) Хлопець почав діставати щось із-під сидіння, от з'явилася милиця, а потім друга, і він, спираючись, піднявся з місця.

(6) Усі завмерли від здивування, а жінка, що так нервово наступала йому на ноги, тепер зрозуміла, чому він на це не звертав уваги. (7) До кінцевої зупинки ніхто не промовив ні слова. (8) Хлопець їхав стоячи на милицях, хоча й було важко, але він стояв. (9) Юнакові давало силу те, що його місце залишалося порожнім усю дорогу.

(10) Самовпевненість і поспішність висновків часто стають для людини соромом. (11) Будьмо толерантними й розсудливими!

Притча

4 Робота в парах. Прочитайте текст вправи на с. 108. Складіть разом із сусідом / сусідкою по парті запитання до нього.

5 Робота в групах. Поставте складені до тексту запитання однокласнику / однокласниці. Дочекайтеся відповіді. Якщо вона правильна, то запитуйте далі. Якщо відповіді немає або неправильна — запитуйте наступного члена команди. За кожен правильну відповідь учасник отримує один бал. Виграє той, хто дасть більше правильних відповідей на поставлені запитання.

6 Підготуйтеся до усного вибіркового переказу тексту.

Перевір себе!

Виконай вправи в інтерактивному електронному додатку

<https://tinyurl.com/y4nu565p>

СЛОВНИК

відокремлене порівняння —
különálló hasonlat
ворота — kapu
господа — ház / birtok
грошовитий — tehetős
здавалося — úgy tűnt
кінцева зупинка — végállomás
косар — kaszás
милиця — mankó
перло (у значенні «перлина») —
gyöngy

поспішність —
elhamarkodottság
розлогий (долина) — tágas
розсудливий — megfontolt
самовпевненість — önhittség
спертися (на милицю) —
támaszkodni
спомин — emlék
чорнобривці — bársonyvirág

§ 34. **Говоріння. Дискусія на тему «Люди з особливими потребами»**

Beszédkésztség. Vita a «Fogyatékkal élő emberek» témában

1 Ознайомтесь із правилами ведення дискусії.

Правила ведення дискусії

1. Умійте слухати один одного (прослухайте відповідь першого доповідача, зробіть невеликий огляд відповіді попереднього співрозмовника і поділіться своїми міркуваннями).
2. Говорить тільки один доповідач, а інші слухають.
3. Говоріть, дотримуючись теми дискусії.
4. Під час дискусії обмінюються думками, кожен має право висловити свій погляд (не перебиваючи співрозмовника).
5. Якщо вам неприємна та чи інша ситуація під час дискусії, можна не брати участі в ній.
6. Не можна під час дискусії засуджувати чиїсь погляди, принижувати.
7. До всіх учасників потрібно виявляти повагу.
8. Подумайте, що хочете сказати перш ніж сперечатися.
9. Ґрунтовно підготуйтеся до дискусії, обов'язково сформулюйте свою думку.
10. Висловлюйтеся просто, ясно, логічно, послідовно.
11. Говоріть тільки те, у чому впевнені.
12. Не спотворюйте думки співрозмовника.
13. Найкращі докази — факти.

2 1. Командна гра «Круглий стіл».

У групах (5–7 осіб) обговоріть тему: «Люди з особливими потребами» (або на основі матеріалів вправ «Марія Примаченко», «Людвіг ван Бетховен», «Леся Українка», «Поспішні висновки», або опираючись на власний досвід / приклад із життя). Кожний учасник послідовно висловлює свої думки та вислуховує інших.

II. Питання для обговорення.

1. Чи достатньо у твоєму місті (селі) зроблено для інтеграції осіб з особливими потребами в усі сфери життя — освіту, культуру? Поясни свою думку.
2. Чого суспільство потребує більше: фізичної чи ментальної доступності для осіб з особливими потребами?
3. Чи потрібно створювати окремі навчальні заклади та робочі місця для осіб з особливими потребами?
4. Чи коректно ти спілкуєшся з людьми з особливими потребами?
5. Хто, на твою думку, відповідає за створення інклюзивного середовища — держава, суспільство, родина? Чому?
6. Як би ти поставився до однокласника / однокласниці з особливими потребами?
7. У чому полягає різниця між жалістю і повагою до людей з особливими потребами?

- 3** Робота в групах. Підготуйте презентацію про відомих людей, які подолали свої недуги. Чи були поряд із ними ті, хто їх підтримував? У який спосіб вони це робили?

СЛОВНИК

ґрунтовно — alaposan

доказ — bizonyíték

дотримуватися теми —

a témánál maradni

жалість — sajnálat

засуджувати — elítélni

інклюзивне середовище —

inkluzív környezet

коректно (спілкуватися) —

helyesen / tiszteletteljesen

ментальна доступність —

mentális hozzáférhetőség

принижувати — megalázni

сперечатися — vitatkozni

спотворювати — elferdíteni /

meghamisítani

фізична доступність — fizikai

hozzáférhetőség

§ 35. Складнопідрядні речення з підрядними порівняльними

Alárendelő összetett mondatok hasonlító mellékmondattal

Складнопідрядне речення з підрядною порівняльною частиною — це речення, у якому підрядна частина пояснює зміст головної за допомогою порівняння.

Такі підрядні частини відповідають на питання **як? подібно до чого?**

Чайка скиглить літаючи, (як?) **мов**
за дітьми плаче (Т. Шевченко).

[], (мов).

З головною частиною підрядні порівняльні поєднані за допомогою сполучників **як, мов(немов), мовби (немовби), наче (неначе), ніби, начебто**. У головній частині речення може бути вказівне слово **так**.

На стінах виступали вишиті романські
рушники, (як?) **ніби казкові жар-птиці**
розпустили свої широкі крила (І. Цюпа).

[], (ніби).

Підрядна порівняльна частина може стояти:

- ▶ після головної частини:

Так для сонечка осінь убралася, (як?) **мов**
цариця у свято врочисте (Леся Українка).

[], (мов).

- ▶ перед головною частиною:

(як?) **Як тепле літо швидко минає,**
так і юнацькі роки летять непомітно.

(Як), [].

- ▶ усередині головної частини:

Горіх без ядра, (як?) **як і людина**
без серця, ніщо (Г. Сковорода).

[, (як),].

Увага! Підрядна порівняльна частина рідко буває усередині головної.

Підрядна порівняльна частина буває неповною, із пропущеним присудком:

Веселі радісні звуки кудись підіймаються
граціозними хвилями, (як?) **як череда кізок під гору.**

[], (як).

1 Прочитайте складнопідрядні речення з підрядною порівняльною частиною. Поставте питання від головної до підрядної частини.

1. Зацвіла в долині червона калина, ніби засміялась дівчина-дитина (*Т. Шевченко*). 2. На новому місці хлопці почувалися так, неначе вони вилізли з чорної нори на світло денне (*За Іваном Багряним*). 3. Душа співа, як все співа (*Олександр Олесь*). 4. Гуркочуть брили грому в скалах, мов неба колеться горіх (*Д. Павличко*). 5. Моєму серцю снився ти, як морю сняться урагани (*Л. Костенко*). 6. Запекло коло серця, мов хто огню приложив (*Панас Мирний*).

Увага! Не плутайте складнопідрядні речення з підрядною порівняльною частиною і речення з порівняльним зворотом. У порівняльній підрядній частині присудок є (або він пропущений, але його легко відновити). Якщо порівняння виражене тільки іменником (без присудка), це порівняльний зворот.

Очі дівчини світилися від щастя, **наче вони були схожі на яскраві зорі в темному небі** (**СПР з підрядною порівняльною частиною**). — Очі дівчини світилися від щастя, **як дві зірки** (**порівняльний зворот**).

2 Прочитайте речення. Визначте, які з них є складнопідрядними з підрядною порівняльною частиною. Запишіть їх, підкресліть граматичні основи. Накресліть схеми.

От стеляться, як скатерть, зелені левади. Густа, як руно, трава й дрібненька, тонісінька осока доходять до самої води. Подекуди по жовто-зеленій скатерті розкидані темно-зелені кущі верболозу, то кругленькі, наче м'ячики, то гостроверхі, наче топольки. Між м'якими зеленими, ніби оксамитовими,

берегами в'ється гадюкою Раставиця, неначе передражнює здорові річки, як часом маленькі діти передражнюють старших. Скрізь по обидва боки Раставиці стеляться чудові городи, жовтіють тисячі соняшників, які ніби поспинялись та заглядають поверх бадилля кукурудзи на річку. На ставу плаває маленький острівцець з високими старими тополями та осокорами.

(За Іваном Нечуєм-Левицьким)

3 Увідповідніть пари. Запишіть утворені речення. Визначте вид підрядних частин складнопідрядних речень із творів Т. Шевченка та Івана Нечуя-Левицького.

Початок

Я забуду, ...

Серед долини зеленіють
розкішні густі та високі
верби, ...

Осавула дав знать, ...

Ті здорові квітки були бага-
то кращі од квіток, ...

Робота була така гарна,
така чиста, ...

На його пальцях, навіть на
долонях, шкура так помор-
щилась та порепалась, ...

Батько й мати все говорили
синові, ...

Продовження

що колись кохалась.

що свято скінчилось.

там ніби потонуло в вер-
бах село Вербівка.

наче її збирав справжній
майстер.

що малюють по стінах
дівчата.

що восени треба їм шу-
кати невістки.

ніби потріскалась на
жару.

4 Прочитайте речення (цифра позначає попередній розділовий знак). Виконайте завдання в електронному додатку.

1. За Джериною хатою,(1) під старою грушею,(2) на зеленій траві спав молодий парубок,(3) підклавши під голову білу свиту. Микола почув,(4) як сонце припекло в щоку,(5) перекинувся на бік,(6) глипнув очима й знов їх заплющив (*Іван Нечуй-Левицький*).

2. Так минув тиждень,(1) і Дар'яваушеві стискалося серце,(2) коли він згадував про батіг із шістдесятьма вузликками,(3) який дав підлеглим грекам — (4)охоронцям мосту через Дунай (*Іван Білик*).

5 Установіть відповідність між видом речення та прикладом. Визначте граматичні основи.

Вид речення	Приклад
1. Просте ускладнене речення	А. На мить він задумався, наче душа прислухалася до власної музики.
2. Складносурядне речення	Б. Леся не могла бачити, що не всі захопилися.
3. Складнопідрядне речення з підрядною означальною частиною	В. І вечірнє сонце вдарило раптом у наші вікна, які зовсім не були зачинені віконницями.
4. Складнопідрядне речення з підрядною з'ясувальною частиною	Г. Вона обговорює не тільки суто історичні події та проблеми, а й багато аспектів культурного, релігійного, політичного життя нашого минулого.
5. Складнопідрядне речення з підрядною частиною способу дії та ступеня і міри	Д. Косарі так затягли пісню, що луна пішла гаєм.
6. Складнопідрядне речення з підрядною порівняльною	

Перевір себе!

Виконай вправи в інтерактивному електронному додатку

<https://tinyurl.com/yhzzbuwp>

6 Прочитайте притчу. Із сусідом / сусідкою по парті складіть завдання до другої частини тексту (з третього абзацу до кінця), подібні до поданих у вправі 5. Виконайте їх попарно.

ЦВЯХИ ГНІВУ

Жив собі юнак, який мав жахливий характер. Батько дав йому повний мішок цвяхів і сказав: «Забивай один цвях у ворота саду щоразу, як почнеш сваритися з ким-небудь або ображати когось».

Першого дня юнак забив тридцять сім цвяхів. Наступного тижня почав контролювати свої емоції, і кількість цвяхів зменшувалася з дня на день. Нарешті настав той день, коли юнак не забив у ворота жодного цвяха. Тоді він прийшов до батька і розповів йому про це.

Уважно вислухавши, батько промовив: «Виймай один цвях з воріт щоразу, коли тобі увірветься терпець».

Нарешті настав той день, коли юнак прийшов до батька і сповістив йому про те, що витяг усі цвяхи. Батько підвів сина до воріт.

— Сину, ти чудово навчився контролювати себе, але подивися, скільки дірок залишилося на воротах! Ніколи вони вже не будуть такими, якими були раніше. Коли ти з кимось сваришся, говориш йому неприємні речі, то залишаєш йому рани, як ті, що на воротах. Рани, завдані словами, спричиняють такий же біль, як і фізичні.

Притча

СЛОВНИК

бадилля — szár / levélszár

дуплистий — odvas

жар-птиця —

tűzmadár (mesebeli)

копиця (сіна) — szénakazal

марево — pára / délibáb

оксамитовий — bársonyos

осока — sás

осокір — fekete nyárfa

передражнювати — utánozni

gúnyosan

порепатися — kirepedezni

розпалений (про сонце) — izzó

руно — gyapjú

скам'яніти — megkövülni

скиглити — vijjogni / nyüszíteni
(hang alapján)

скирта — boglya / kazal

тополька — nyárfa (kicsinyítő)

цвях — szög

чайка — sirály

ширшати — szélesedni

§ 36. Складнопідрядні речення з підрядними місця

Alárendelő összetett mondatok helyhatározói mellékmondatokkal

Складнопідрядним реченням із підрядною частиною місця називають таке речення, у якому підрядна частина вказує на місце або напрям дії, про яку йдеться в головній частині речення.

Підрядна частина власне місця пояснює головну частину в цілому, а підрядна частина зі значенням напрямку дії залежить від дієслова в головній частині.

Підрядна частина місця відповідає на питання обставин місця *де? куди? звідки?*

З головною частиною речення підрядна місця поєднана сполучними словами *де, куди, звідки*. У головній частині речення цим словами можуть відповідати вказівні слова *тут, там, туди, всюди, скрізь, звідти, кудись*.

Я піду туди, (куди?) *де* сонце яскраве.

[], (де).

Підрядні частини місця можуть стояти:

- ▶ після головної частини речення;

Ми підемо з тобою туди, *де* зима
намалювала казку.

[], (де).

- ▶ перед головною;

Де троянда, там і колючки.

(Де), [].

- ▶ усередині головної.

Там, *де* я народився, гори найвищі.

[, (де),]

1 Прочитайте речення. Знайдіть у кожному з них головну та підрядну частини, поставте питання від однієї до іншої. Визначте, що означають підрядні частини. Назвіть ті слова в головній частині, до яких відносяться підрядні (*туди, там* тощо).

1. Я повернувся туди, де починається ліс. 2. Ми зупинилися там, де було тихо. 3. Їдьте туди, звідки приїхали. 4. Птахи летять туди, де тепліше. 5. Де рідний край, там і під ялиною рай. 6. Залишайся там, де тобі добре.

2 Прочитайте. У кожному зі складнопідрядних речень визначте головну частину. Поставте питання до підрядної. З'ясуйте її вид. Випишіть складнопідрядні речення з підрядними місця.

1. І серце полинуть бажає туди, де ще воля гуляє (*Б. Грінченко*). 2. Де воля родиться, там загиба зневіра (*Д. Павличко*). 3. Де щастя впало, там і приятелів мало (*Нар. тв.*). 4. Скрізь, де не гляну, сухі тумани розляглися (*Леся Українка*). 5. Моря перелетиш і не впадеш, допоки буде в серці рідна мова (*Д. Павличко*). 6. Коли внизу між стовбурами дерев за річкою зринуло червоне коло місяця, Данило ввійшов до сторожки (*Гр. Тютюнник*).

3 Запишіть подані початки речень, придумайте їх продовження так, щоб утворилися речення відповідного типу.

Частини речення	Тип речення
Карпати покриті змішаним лісом, але ...	складносурядне
Оксана сказала, що ...	складнопідрядне з підрядним з'ясувальним
Ця лісова дорога веде туди, де ...	складнопідрядне з обставинним місця
Розкажи мені легенду, яку ...	складнопідрядне з підрядним означальним

4 Прочитайте. Поясніть пропущені розділові знаки. Запишіть тільки складнопідрядні речення з підрядними місця. Підкресліть граматичні основи, намалюйте схеми.

1. Учительку завжди огортав неясний смуток наче залишала її раптом радісна та гомінка сім'я (*О. Донченко*). 2. Те-

пер там де стоїть знаменита Пізанська вежа стараються нічого нового не будувати (*З журналу*). 3. Найбільша частина подалася назад де не могло досягнути її каміння (*І. Франко*). 4. Зручно примостившись, батько розглядав полум'я що вигравало у каміні (*Притча*). 5. Там де їси сіль не розбивай сільнички (*Нар. тв.*).

5 Продовжте речення. Поясніть, до якого типу належить кожне з утворених речень.

- 1 Експурсія добігала кінця, тому
2. Закінчилися прохолодні весняні місяці, та
3. З гори дзюркотів струмок, наче
4. Туристи піднялися на гору і побачили, що
5. Серед нічної тиші чулося дзижчання комарів, які
6. Нам було так цікаво, що

6 Складіть речення за схемами.

[], (що).

[], (звідки).

[], (як).

[], (ніби).

7 Прочитайте текст.

ЩО МИ МОЖЕМО ЗРОБИТИ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДИ?

Уже кілька десятків років учені обговорюють глобальне потепління. Клімат відчутно змінюється. Наприклад, такої спеки, як за останні роки, в європейських країнах не пам'ятають. Екологи давно б'ють на сполох і заявляють про зміну природного середовища.

Учені закликають до термінових дій, щоб зупинити глобальне потепління. Якщо його швидкість не зміниться, то це означатиме більші ризики екстремальних посух, пожеж, повеней і нестачі харчів для мільйонів людей.

Що може зробити людина для уникнення глобальної екологічної небезпеки?

Відмовитися від поліетиленових пакетів. За даними ООН, приблизно 5 трильйонів поліетиленових пакетів використовують у світі щороку. Зараз близько 60 країн світу почали боротьбу із пластиком. Боротьбу з поліетиленовими пакетами

можна розпочати самотійно, якщо обмежити їх застосування. Наприклад, у магазинах можна послуговуватися багаторазовими торбинками. Це не тільки зменшить кількість поліетилену, а й допоможе заощадити.

Відмовитися від одноразових пляшок і посуду. Використання пластикових пляшок та одноразового посуду можна обмежити. Замість того щоб купувати воду в пластику, придбайте пляшку багаторазового використання і носіть воду з собою. Замість одноразового посуду — користуйтеся багаторазовим.

(З інтернету <https://tinyurl.com/2f69ttb2>)

8 Знайдіть у тексті відповіді на поставлені запитання.

1. Що обговорюють учені?
2. Чому екологи б'ють на сполох?
3. Чому вчені закликають до термінових дій?
4. Що може трапитися, якщо швидкість глобального потепління не зміниться?
5. Скільки поліетиленових пакетів використовують щороку у світі?
6. Скільки країн розпочали боротьбу з пластиком?
7. Як можна розпочати боротьбу з поліетиленовими пакетами самотійно?
8. Що можна використовувати у магазинах замість поліетиленових пакетів?
9. Як допоможе використання багаторазових торбинок?
10. Як можна замінити одноразовий посуд?

9 Поставте питання до підрядної частини складнопідрядного речення, визначте його тип. Накресліть схему речення.

1. Такої спеки, як за останні роки, в європейських країнах, не пам'ятають.
2. Учені закликають до термінових дій, щоб зупинити глобальне потепління.
3. Боротьбу з поліетиленовими пакетами можна розпочати самотійно, якщо зменшити їх використання.

4. Замість того щоб купувати воду в пластику, придбайте пляшку багаторазового використання і носіть воду із собою.

Перевір себе!

Виконай вправи в інтерактивному електронному додатку

<https://tinyurl.com/yhbnbaw6>

10 Змодельуйте подану нижче ситуацію. Придумайте попередження у формі оголошення для туристів, щоб вони не смітили біля водойми. Подумайте, що ще можна зробити для того, щоб люди прибирали місця відпочинку на природі.

Ти живеш біля річки,
куди влітку часто
приїждять відпочивати
туристи. Щоб зберегти
чисте довкілля,
тобі з батьками часто
доводиться прибирати
сміття після відпочи-
вальників.

СЛОВНИК

глобальне потепління — globális felmelegedés

дзижчання — zümmögés

дзюркотіти — csörgedezni

заощаджувати — megtakarítani

зморений — fáradt / kimerült

зринути — felbukkanni / felmerülni

копанка — gödör / kis tó (népiesen)

кущистий — bokros

огортати — körülvenni / beborítani

перетворитися — átváltozni

Пізанська вежа —

Pisa-i ferde torony

проникати — behatolni

сизий — hamvas / kékesszürke

сільничка — sótartó

§ 37. Складнопідрядні речення з підрядними часу

Alárendelő összetett mondatok időhatározói mellékmondattal

Складнопідрядним реченням з підрядною частиною часу називають таке речення, у якому підрядна частина вказує на час або тривалість дії, про яку йдеться у головній частині.

Підрядна частина часу відповідає на питання обставин часу *коли? відколи? як довго? з якого часу? з яких пір? до якого часу?*

Чоловіки вражено замовкли, **коли вони**
наблизилися до вогнища (Г. Малик).

[], (коли).

Підрядна частина речення поєднується з головною сполучниками *як, після того як, тільки, тільки-но* та сполучними словами *коли, відколи, поки, доки, допоки* та ін. У головній частині цим словам можуть відповідати вказівні слова і сполучки *тоді, доти, до тих пір, до того часу* та ін.

Підрядна частина може бути:

- ▶ перед головною частиною підрядного речення:

А наш соловейко коли заспіває, здається,
скресає Дніпро (Л. Забашта).

(Коли), [].

- ▶ після головної частини:

Усі вже підсміювалися, **щойно я вийшов**
уперед (А. Гавальда).

[], (щойно).

- ▶ усередині головної частини:

Навесні, **коли з високих гір сходить сніг**
і наповнює своїм холодом ріки, у карпатських
лісах з'являється Чугайстер (С. Світова).

[, (коли),].

1 Прочитайте речення, визначте головну й підрядну частини. Поставте питання від головної частини до підрядної, з'ясуйте її вид.

1. Але, слово честі, не треба позбавляти людину права сумувати тоді, коли їй сумно (*М. Рильський*). 2. Вона співала та співала, доки не сховалась на леваді в вербах (*Іван Нечуй-Левицький*). 3. Потім, коли висохнуть сльози, я таки втягаю соломку й заходжуюся топити (*Г. Тютюнник*). 4. Тоді будеш вільний, як усі вийдемо із долини (*За І. Франком*). 5. Як виросту, збудую хату, над дахом колесо прибію (*Д. Павличко*). 6. Коли ворог йшов війною, метушилось все, як рій... (*Олександр Олесь*). 7. Коли внизу між стовбурами дерев за річкою зринуло червоне коло місяця, Данило ввійшов до сторожки. 8. Коли на поріг вийшли молоді та свати, музики утнули туш (*Гр. Тютюнник*).

2 Продовжте речення, використовуючи підрядні частини часу. Зверніть увагу на правильний вибір сполучників.

Зразок: Я залишусь вдома, поки ... → Я залишусь вдома, поки не закінчиться дощ.

1. Я відчув радість, коли
2. Ми не почнемо дискусію, доки
3. Друзі зустрілися тоді, коли
4. Не кажи «гоп», поки
5. Ми підемо гуляти, коли
6. Він не почне працювати, доки
7. Вона усміхнулася, як тільки

3 Прочитайте речення. Перепишіть їх, розставляючи потрібні розділові знаки. Підкресліть головні члени речення. Накресліть схеми до поданих речень. Визначте тип підрядної частини.

1. Де багато господинь там хата не метена. 2. Хто рано встає тому Бог дає. 3. Де згода там і домовленість. 4. Коли діло до ладу йдеться то все вдається. 5. Де багато слів, там мало діла. 6. Не той друг хто медом маже а той хто правду каже. 7. Поки сонце зійде роса очі виїсть. 8. Як батька покинеш то й сам загинеш. 9. Куди вітер дме туди й гілля хилиться (*Нар. тв.*).

- 4 Прочитайте текст. Випишіть з нього складнопідрядні речення, визначте їх тип.

ЩО МИ МОЖЕМО ЗРОБИТИ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДИ?

Бути енергоефективним у побуті. Глобальні викиди вуглекислого газу при виробництві електроенергії встановили рекорд.

Як берегти електроенергію в побуті? Існує безліч простих методів, які допоможуть заощадити. Наприклад, оптимальне освітлення. Удень використовуйте природне світло. Коли вмикаєте світло ввечері, робіть це тільки там, де необхідно. Використовуйте енергозберігальні лампи.

Не грійте в електрочайнику більше води, ніж вам потрібно. Замість того щоб вмикати сильніше опалення, можна просто одягнути улюблений светр, у якому буде тепло і затишно.

Обирайте найбільш екологічний транспорт. Дістатися на роботу або в школу можна громадським автобусом, а ще краще їздити велосипедом або ходити пішки. Це не тільки екологічно чисто, а ще й безоплатно.

(З інтернету <https://tinyurl.com/2f69ttb2>)

- 5 Доберіть продовження речень за поданими початками.

Початок	Продовження
Існує безліч простих методів, ...	природне світло.
Удень використовуйте ...	робіть це тільки там, де це необхідно.
Коли вмикаєте світло ввечері, ...	ніж вам потрібно.
Не грійте в електрочайнику більше води ...	які допоможуть заощадити.
Замість того щоб вмикати сильніше опалення, ...	а ще й безоплатно.
Їздити на роботу або в школу ...	можна громадським автобусом, а ще краще їздити велосипедом або ходити пішки.
Це не тільки екологічно чисто, ...	можна просто одягнути улюблений светр, у якому буде тепло і затишно.

6 Робота в парах. Задайте одне одному подані запитання. Уважно вислухайте відповіді співбесідника / співбесідниці. Позначте відповіді так / ні. У кінці бесіди зробіть висновки «Чи дбає твій однокласник / однокласниця про навколишнє середовище?». У відповідях використайте складнопідрядні речення.

1. Якими електроприладами ви користуєтеся вдома?
2. Чи економите ви вдома електроенергію? Як саме?
3. Як ти дістаєшся до школи?
4. Як до робочого місця добираються твої батьки?
5. Чи використовуєте ви для цього автомобіль?
6. Чи стикався / стикалася ти з екологічними проблемами у своєму місті / селі?
7. Яка з екологічних проблем тебе вразила найбільше?
8. Хто, на вашу думку, відповідальний за розв'язання цих проблем?

7 Робота в групах. Підготуйте коротку презентацію щодо однієї з проблем: «Пластик у Світовому океані», «Смог у містах», «Вирубування лісів». Зазначте причини, можливі шляхи розв'язання проблеми. У тексті презентації використайте різні типи складнопідрядних речень.

СЛОВНИК

бувальщина —
megtörtént történet / anekdota
буйний (цвіт, ріст) — dúš /
burjánzó
вуглекислий газ — szén-dioxid
екологічно чисто —
környezetbarát módon
електрочайник — vízforraló
екологічний транспорт —
környezetbarát közlekedés
енергоефективний —
energiahatékony

енергозберігальна лампа —
energiatakarékos lámpa
льодовик — gleccser
марево — pára / délibáb
оптимальний — optimális
переселитися — áttelepülni
поріг — küszöb
свати — násznagyok
светр — pulóver
скресати (лід) — felolvadni /
megtörni (a jég)

§ 38. Складнопідрядні речення з підрядними причини

Alárendelő összetett mondatok okhatározói mellékmondattal

Складнопідрядним реченням із підрядною причини називають таке речення, у якому підрядна частина вказує на причину дії, про яку йдеться в головній частині.

Я не клянусь, (чому?) **тому що**
я не зраджу (Л. Костенко).

[], (тому що).

Підрядна частина причини відповідає на питання **чому? з якої причини? через що?** Питання до підрядної частини ставлять від головної в цілому.

До головної частини підрядну приєднують:

- ▶ прості сполучники **бо, оскільки, що**;
- ▶ складені сполучники **тому що, через те що, завдяки тому що, унаслідок того що, зважаючи на те що, з огляду на те що**.

Радий я, (з якої причини?) **бо все**
оце побачив (П. Тичина).

[], (бо).

Підрядна частина причини може стояти:

- ▶ після головної частини (найчастіше);

Не брудни криниці, **бо схочеш водиці**.

[], (бо).

- ▶ перед головною (рідше);

Через те що вовк вівцю вкрав,
він і в ліс тікає.

(Через те що), [].

- ▶ усередині головної (зрідка).

Дерево, **оскільки має глибоке коріння,**
вітру не боїться.

[, (оскільки),].

1 Прочитайте. Доведіть, що подані речення є складнопідрядними з підрядними частинами причини.

1. А там ждали на них, бо все було приготоване до весілля. 2. Говорив плавно та скоро й умів підбирати цікаві для кожного справи, бо добре знав людей. 3. Міщанство теж убожіє, бо шляхта бере торгівлю у свої руки. 4. Знов мовчав і тягнув, бо перед братом і своїм приятелем не мав таємниць. 5. І тому народ так шанує їх костел, бо пошану від верхів до костела бачить.

(За Осипом Назаруком)

2 Прочитайте. Визначте складнопідрядні речення з підрядними причини. Запишіть. Вкажіть сполучники, якими поєднано головну й підрядну частину. Підкресліть граматичні основи та другорядні члени речення.

1. Коли зібралася вся сім'я, то подивувалася на перев'язану голову Івана (*Б. Жолдак*). 2. Просимо на хліб, на сіль і на сватання (*Г. Квітка-Основ'яненко*). 3. В кожному кутку двора грали музики, доки не вивели з покоїв молодих (*Іван Нечуй-Левицький*). 4. Грицик обережно повернув голову і скрикнув від радощів, тому що до них повертався Швайка (*За В. Рутківським*). 5. Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці, бо на вечорницях дівки-чарівниці (*Нар. тв.*) 6. І тому цей храм і ці диво-фрески збудував він, Ярослав Мудрий (*Р. Іванченко*). 7. Кури далі свого дзюба нічого не бачать, тому їх так легко хапає шуліка (*Г. Черінь*).

3 З поданих простих речень утворіть складнопідрядні, визначте їх вид, складіть схеми.

Зразок: Кінь, зачувши під ногами знайому дорогу, пішов охочіше (*Гр. Тютюнник*). — Коли кінь зачув під ногами знайому дорогу, він пішов охочіше. Кінь пішов охочіше, тому що він зачув під ногами знайому дорогу.

1. Всі вони, порівнявшись з поважними людьми, скидають перед ними шапки (*О. Вороний*). 2. Злякавшись грому, малюк міцно стиснув татову руку. 3. Студентка дізналася більше про скіфів, відвідавши історичний музей. 4. Здобути досвід можна лише втілюючи теорію в життя.

4 Прочитайте текст. Випишіть складнопідрядні речення. Підкресліть у них граматичні основи, виділіть сполучники. Накресліть схеми.

ЩО МИ МОЖЕМО ЗРОБИТИ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДИ?

Економте воду. Свіжа чиста вода — обмежений ресурс, адже 2,1 мільярда людей у світі не мають доступу до безпечної чистої питної води. Економити воду насправді не так і важко. Замість ванни можна прийняти душ. Поки чистите зуби, закривайте кран.

Сортуйте сміття і віддавайте на переробку. Замість того щоб скло, папір, пластик опинилися на смітнику чи в річці, їх можна переробити на інші продукти. Для цього потрібно сортувати відходи та викидати їх у спеціальні смітники для переробки.

Наприклад, перероблений папір потім можна використати для виготовлення нових паперових продуктів, що допомагає зберігати дерева та інші природні ресурси.

(З інтернету <https://tinyurl.com/2f69ttb2>)

5 Робота в парах. Поговоріть із сусідом / сусідкою. Поставте подані нижче запитання до тексту «Що ми можемо зробити для збереження природи?» (впр. 4).

1. Чому можна вважати, що свіжа питна вода — обмежений ресурс?
2. Скільки людей у світі не мають доступу до чистої питної води?
3. Чи важко економити воду?
4. Що ти робиш для того, щоб економити вдома воду?
5. Як ти вважаєш, чи вдасться зекономити воду, якщо не купатись у ванній, а приймати душ?
6. Що можна здати у переробку після використання?
7. Чи сортуєш ти відходи?
8. Чи є у твоєму місті / селі сміттєві баки для сортування відходів?
9. Яку користь приносить перероблення паперу?

- 6** Прочитайте. Сформулюйте тему й основну думку тексту. Знайдіть у ньому складнопідрядні речення. Поставте питання від головної до підрядної частини речення. Визначте тип складнопідрядних речень. Намалюйте схеми.

ЩО МИ ЗАЛИШИМО ДЛЯ НАЩАДКІВ?

Щороку на нашій планеті зникають десятки тисяч гектарів лісу. Забруднене повітря шкодить не лише природі, а й здоров'ю людини. У морях і океанах накопичуються тонни пластику, що знищує живі істоти. Від наших дій залежить, яким буде світ завтра. Якщо ми не почнемо діяти вже зараз, майбутні покоління можуть залишитися без чистої води, зелених дерев і безпечного середовища для життя.

- 7** Виконайте одне із завдань на вибір: напишіть твір-роздум (міні-атюру) на тему: «Що я можу зробити для збереження природи?» або створіть постер «Збережімо планету разом», використовуючи складнопідрядні речення.

СЛОВНИК

баки для сортування — szelek-
tív hulladékgyűjtő edények
відходи — hulladék
знищувати — pusztítani
міщанство — polgárság
нащадки — utódok
обмежений ресурс —
korlátozott erőforrás

скіфи — szkíták
переробка — újrahasznosítás
середовище для життя —
élőhely / életkörnyezet
таємниця — titok
убожіти — elszegényedni
шкодити — ártani

§ 39. Складнопідрядні речення з підрядними мети

Alárendelő összetett mondatok célhatározói mellékmondattal

Складнопідрядним реченням із підрядним мети називають таке складне речення, у якому підрядна частина вказує, з якою метою відбувається дія, про яку йдеться в головній частині.

Підрядна частина мети стосується головної частини в цілому і відповідає на питання **з якою метою? для чого? навіщо?**

Я для пісні вікно розчинив,
(навіщо?) **щоб** вона залила мою
душу весною (В. Сосюра).

[], (щоб).

З головною частиною речення така підрядна частина поєднана сполучниками **щоб, аби, для того щоб, з тим щоб, за-для того щоб** та ін.

Підрядна частина може стояти:

- ▶ перед головною частиною:

(Для чого?) **Для того щоб**
вивчити іноземну мову, треба
старанно попрацювати.

(Для того щоб), []

- ▶ після головної частини:

Вони домовилися зустрітися в парку,
(з якою метою?) **щоб** насолодитися
першими весняними квітами.

[], (щоб).

- ▶ усередині головної частини (зрідка).

Дівчина, (навіщо?) **щоб**
як-небудь скоротити час,
почала вишивати сорочку.

[, (щоб),].

1 Прочитайте речення. Визначте головну та підрядну частини, назвіть сполучники. Поставте питання від головної частини речення до підрядної. Визначте вид речення.

1. Часом спиналися, щоб дати дорогу жінкам (М. Коцюбинський). 2. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний (Л. Костенко). 3. Схиляйтеся тільки для того, щоби підняти слабших (Епікур). 4. Спустили два плоти, щоб ворогів турбувати стрілами (За І. Франком).

2 Перетворіть прості речення на складнопідрядні, використовуючи підрядні сполучники мети. В утворених реченнях визначте граматичні основи.

Зразок: Спортсмен багато тренувався для перемоги на змаганнях. — Щоб перемогти на змаганнях, спортсмен багато тренувався.

1. Ми прийшли раніше для підготовки до виступу. 2. Вона вивчає англійську мову для вступу до університету. 3. Робітники старанно працювали для вчасного завершення проекту. 4. Я повторював правила для успішного складання іспиту. 5. Ми зібрали кошти для допомоги постраждалим. 6. Діти прикрасили кімнату для створення затишної атмосфери.

3 Продовжіть речення, додаючи підрядну частину мети. Використовуйте різні сполучники.

1. Я взяв книжку з бібліотеки, щоб
2. Ми прийшли раніше, аби
3. Учні об'єдналися в групи для того щоб

4 Складіть 3-4 складнопідрядні речення з підрядними мети. Підкресліть сполучники, намалюйте схеми.

5 Створіть короткий текст — план проведення шкільного заходу (наприклад, «День учнівського самоврядування», «Літературний вечір», «Екологічна акція»). У тексті обов'язково має бути 3-4 складнопідрядні речення з підрядними мети, які пояснюють, для чого виконуються певні дії.

СЛОВНИК

вповні — teljesen

приязний — barátságos

гомін — zsongás / moraj

розбурхувати — felkavarni

§ 40. Складнопідрядні речення з підрядними умови

Alárendelő összetett mondatok feltételes mellékmondattal

Складнопідрядним реченням із підрядною частиною умови називають таке складне речення, у якому підрядна частина вказує на умову, за якої можливе те, про що йдеться в головній частині.

Навіть дерево і рослина відчують руку люблячу і добре ростуть, **коли посаджені такою рукою** (Є. Сверстюк).

[], (коли).

Підрядна частина умови відповідає на питання **за якої умови?** Вона стосується усього змісту головної частини й поєднується з нею сполучниками підрядності **якщо, якби, аби, коли, коли б, як, як ... то**. У головній частині можуть бути співвідносні слова **то, тоді, так**.

Коли людина знає свої позитивні риси і вади, то їй легше досягти успіху.

(Коли), [].

Підрядна частина може стояти:

- ▶ перед головною частиною:

Якщо завтра буде сонячно, ми підемо в гори.

(Якщо), [].

- ▶ після головної частини:

Даремно говорити про згоду, **як нема ладу серед народу**.

[], (як).

- ▶ усередині головної частини:

Кожна людина, **коли має мету**, здатна на неможливе.

[, (коли),].

1 Перепишіть речення. Визначте граматичну основу, виділіть сполучники, поставте питання від головної частини до підрядної. Визначте тип складнопідрядного речення. Прокоментуйте, де розташована підрядна частина.

1. Коли б у людства не було фантазії, було б стократ на світі важче жити (*Т. Коваль*). 2. Якби знав, де впадеш, то соломки б підстелив (*Нар. тв*). 3. Якби кожна людина посіяла хоч одне добре діло, то світ був би кращий. 5. Коли ти похитнувся у слові, вважай, що похитнувся у собі (*Б. Олійник*). 6. Народ сам собі кує долю, аби тільки не заважали (*М. Коцюбинський*). 7. Мова зникає, коли нею не говорять про любов (*С. Жадан*).

2 Утворіть з поданих частин складнопідрядні речення з підрядним умови, використовуючи сполучники **якщо**, **за умови що**, **коли**. Запишіть утворені речення, намалюйте схеми.

Ми встигнемо на потяг

Ти зможеш скласти іспит

Вони не поїдуть на екскурсію

Я піду на прогулянку

Ми залишимося вдома

Вона отримає премію

+

якщо

за умови що

коли

+

добре підготуєшся

не зберуть гроші

не буде дощу

виконає план

буде сильний вітер

не буде заторів

3 Перетворіть подані речення на складнопідрядні з підрядними умовами, використовуючи сполучники **якщо**, **коли**. Запишіть утворені речення, підкресліть граматичні основи.

1. Виконаєш домашнє завдання — отримаєш гарну оцінку.
2. Ми маємо час — допоможемо вам.
3. Вона не забуде — принесе книгу завтра.
4. Ви будете старанно працювати — досягнете успіху.

Ч 1. Запишіть речення в такій послідовності: з підрядною з'ясувальною частиною, з підрядною означальною частиною, з підрядною частиною місця, часу, причини, умови, міри та ступеня, з підрядною частиною мети, з підрядною порівняльною частиною.

1. Як будеш, земле, ти щасливою, то буду в щасті жить і я (*П. Сингаївський*). 2. Дівчатко загадково усміхається, бо її саму зараз переповнюють секрети (*За І. Жиленко*). 3. Коли розпалили вогнище, подолянки схиляли голови під іскрами (*Р. Іванченко*). 4. Де літо маки стеле килимами, дитя в городі ходить коло мами (*Л. Костенко*). 5. Часом Десна розливалася так пишно, що у воді потопали не тільки ліси й сінокоси (*О. Довженко*). 6. Вишні цвіли так рясно, наче вкривав їх пухнастий сніг. 7. За лісом, що темнів на схилі гори, спалахнула пожежа (*Д. Ткач*). 8. Ось так мандрівник сидів і в добромум гуморі розповідав бурундукові, як його везли етапом з України на Колиму (*Іван Багряний*). 9. Вони з бабусею використали весь флакончик маминих парфумів, щоб перебити запах згорілого пирога (*За І. Роздобудько*).

II. Поясніть свій вибір, вказавши сполучник або сполучне слово, поставивши потрібне за змістом речення питання до підрядної частини.

5 Утворіть складнопідрядні речення за поданими схемами.

(Якщо), [].

[], (коли).

[], (якби).

(Аби), [].

(Якби), [].

6 Складіть 4–5 речень про те, що потрібно зробити, щоб досягти успіху в навчанні чи житті. Використайте складнопідрядні речення з підрядними умови.

СЛОВНИК

барвистий — színes / tarka
гумор — hangulat / kedv
здійматися — felemelkedni
зігнувшись — meghajolva
кувати (долю) — kovácsolni
(a sorsot)

ліани — liánok
нори — odú / lyuk
підстелити — aláteríteni
порпатися — turkálni / matatni
росяний — harmatos

§ 41. Складнопідрядні речення з підрядними наслідку

Alárendelő összetett mondatok következményes mellékmondattal

Складнопідрядним із підрядною наслідковою частиною називають таке складне речення, у якому підрядна частина вказує на наслідок того, про що йдеться в головній частині.

Підрядна наслідкова частина пояснює головну частину в цілому і поєднується з головною за допомогою тільки сполучника **так що**, який не має співвідносного слова в головній частині.

Перед нами була глибока чорна прірва, **так що** продовжувати далі шлях було неможливо.

[], (так що).

Підрядна наслідкова частина завжди стоїть після головної.

Увага! Підрядна наслідкова частина не відповідає на питання.

Не плутайте з обставинними реченнями способу дії, де сполучник «так» можна переставити або змінити його місце в реченні.

Стежка повела нас униз, **так що** йти стало значно легше.

[], (так що).

Він пояснював **так голосно**, (як?) що аж склянки на столі подзенькували.

[так], (що).

У підрядних наслідкових сполучник **так що** можна замінити на **отже, отож**.

Учні довго готувалися, **отже** виступ був бездоганним.

= так що

Дощ ішов дуже сильно, **отож** вулиці перетворилися на річки.

= аж так що

Ми не виконали завдання, **отже** довелось залишитися після уроків.

= тому що...
аж так що

Ми поспішали, **отож** забули книжки вдома.

= через те що...
так що

1 Прочитайте. Які речення є складнопідрядними з підрядними наслідковими? Доведіть свою думку.

1. Ми сьогодні так втомилися, що вирішили відпочити.
3. Хлопці вийшли до села з заходу, так що тепер їм не було чого боятися (*Гр. Тютюнник*). 4. Двигнулася за ним монгольська сила так, що лунали гори... (*За І. Франком*). 5. Лили дощі, так що поля перетворилися на водоймища. 6. Тетяна вивчила усі правила, так що хвилюватися перед контрольною не було причин.

2 З'єднайте частини речень. Підкресліть граматичні основи, визначте тип підрядної частини.

Головна частина

Було дуже холодно, ...

Ми спізналися на автобус, ...

Він дуже хвилювався, ...

Вона була така втомлена, ...

Він багато працював, ...

Підрядна частина

так що довелось їхати трамваєм.

так що не зміг згадати вивченого матеріалу

так що довелось залишитися вдома.

так що отримав підвищення.

так що одразу заснула.

3 Прочитайте речення. Перепишіть у зошит, визначте тип підрядної частини (Н — наслідкова, МС — міри та ступеня дії). Накресліть схему. Доведіть свою думку.

1. Він був настільки втомленим, що ледь тримався на ногах.
2. Пісня лилася так дзвінко, що було чути аж на другому березі річки. 3. Ми так поспішали, що забули вдома важливі

документи. 4. Пішов сильний дощ, так що рейс літака відмінили. 5. Туман був густий, так що дороги майже не було видно.

4 З поданими початками утворіть складнопідрядні речення з підрядними наслідковими.

1. З чорних хмар посипав такий лапатий сніг,
2. Попереду були складні іспити,
3. Стара айва покрилася листям,
4. Обабіч дороги щільно наросли кущі,
5. Уся земля була покрита спорішем,

5 Перебудуйте подані речення так, щоб змінити тип підрядного з міри чи ступеня дії на наслідкове або навпаки.

Зразок (МС в Н): Спека була така сильна, що ніхто не міг працювати. → Спека була сильна, так що ніхто не міг працювати.

1. Мороз тріщав так, що аж дерева гнулися.
2. Дощ ішов цілу ніч, так що всі калюжі переповнилися.
3. Він так зрадів, що сльози виступили на очах.

6 Складіть речення за схемами.

[], (так що).

[], (щоб)

[], (для того щоб).

[], (тому що).

[], (унаслідок того що).

СЛОВНИК

верхів'я (верхів) — felső réteg
(itt: vezető réteg)

відлунювати — visszhangozni

відріз полотна — vászon darab

вінець — perem / karima

водоймище — víztározó /
vízfelület

костел — templom

лунати — hangzani

магнат — mágnás

миготіти — villogni / csillogni

плюскіт — csobogás

попіл — hamu

пригорща — marok

сирота — árva

тліти — parázslani

трембіта — trembita
(hosszú fúvós hangszer)

шибки — ablaküvegek

шлюб — esküvő / házasságkötés

§ 42–43. Письмовий докладний переказ із творчим завданням

Tartalomírás alkotói feladattal

- 1 Прочитайте подані сполучення слів, узгоджуючи їх у потрібній граматичній формі. Запишіть.

Отруєння (гриби), (їстівний) гриби, (трагічний) явище, (літній) спека, виявляються (наслідок), (надмірний) хімізація, (сільський) господарство, (цілющий) властивість, (народний, лікарський) рослини, (їстівний) якість, (екологічний) ситуація, (катастрофічний) межа, (глибокий) криза.

- 2 Прочитайте текст.

ПЕРЕД РУБІКОНОМ

Дедалі частіше засоби інформації повідомляють про масові отруєння грибами. Не поганками чи мухоморами, а грибами їстівними та доброякісними — сироїжками, печерицями, лисичками. Мікологи й лікарі досі не спроможні прокоментувати це трагічне явище.

А може, в умовах літньої спеки так виявляються наслідки надмірної хімізації сільського господарства чи радіації? Не секрет, що під впливом цих чинників кількість мутацій у природі неухильно зростає. Якщо з цих причин втрачають цілющі властивості здавна знані в народі лікарські рослини, то чому б грибам не втратити їстівних якостей і не набути протилежних?

Екологічна ситуація в Україні наближається до катастрофічної межі. Зникає здатність води, ґрунту, атмосфери самоочищуватися. Природі загрожує глибока криза. Ми впритул підвели нашу державу до Рубікону: або — або. Третього не дано, як не дано часу на чухання потилиці.

Перше «або» означає й далі дослухатись інструкцій прихильників хімізації та індустріалізації. Друге — рішуче перетнути Рубікон облуди й повернутися обличчям до Природи-матері та почати нарешті розбирати нами ж утворені руїни, заходитися гоїти нами ж завдані природі рани. Рани,

заподіяні нерозумним нашим прагненням будувати власне щастя й добробут за рахунок Природи, не помічаючи її страждання й болю.

Справді, розв'язати екологічні проблеми дуже непросто.

(Зі збірника «Навчальні перекази з української мови»,
О. П. Глазова, Т. В. Косян)

3 Словникова робота. Прочитайте тлумачення слів і перекладіть їх угорською мовою.

Хімізація, і, ж. — широке впровадження досягнень хімії в різних галузях народного господарства.

Радіація, і, ж. — випромінювання, зокрема електромагнітної енергії, яким-небудь тілом.

Чинник, а, ч. — умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис.

Мутація, і, ж. — раптова зміна спадкових ознак і властивостей організму.

Неухильно, присл. — який не має відхилень від чого-небудь; незмінний, постійний.

Властивість, вості, ж. — якість, ознака, характерні для кого-, чого-небудь.

Цілющий, а, е — який має лікувальні властивості.

Здатність, ності, ж. — властивість

Криза, и, ж. — різка зміна звичайного стану речей.

Впритул, присл. — дуже близько, мало не торкаючись кого-, чого-небудь.

Індустріалізація, і, ж. — розвиток великої машинної техніки та впровадження її в господарство країни.

Облуда, и, ж. — удавання, лицемірство з метою обдурювання.

Гоїти, гою, гоїш — заліковувати пошкодження на шкірі.

Заподіяти — завдавання чогось, робити кому-небудь щось неприємне.

Трибуна, и, ж. — підвищення для виступу промовців у залах громадських зборів, на майданах.

Гасло, а, с. — висловлена у стислій формі ідея, політична вимога, завдання, заклик.

Транспарант, а, ч. — прозора тканина з лозунгами або певним зображенням, натягнута на раму й освітлена ззаду.

Перетнути Рубікон — прийняти остаточне рішення, зробити рішучий крок, відважитися на відповідальний вчинок, що визначатиме подальший хід подій.

4 Робота у парах. Утворіть з поданих простих речень складнопідрядні.

1. Екологічна ситуація в Україні наближається до катастрофічної межі. Зникає здатність води, ґрунту, атмосфери самоочищуватися.

2. Природі загрожує глибока криза. Ми впритул підвели нашу державу до Рубікону: або — або.

3. Друге — рішуче перетнути Рубікон облуди й повернутися обличчям до Природи-матері. Почати гоїти нами ж завдані природі рани.

4. Рани, заподіяні нашим прагненням будувати власне щастя й добробут за рахунок Природи.

5 Дайте відповіді на запитання до тексту «Перед Рубіконом».

1. Про що повідомляють засоби інформації?
2. Якими грибами все частіше отруюються люди?
3. Чи можуть лікарі прокоментувати це явище?
4. Що може трапитися через надмірну спеку?
5. Чи зростає кількість мутацій під впливом хімізації та радіації?
6. Чи втрачають лікарські рослини свої властивості?
7. Чи можуть втрачати їстівні якості гриби під впливом хімізації та радіації?
8. До якої межі наближається екологічна ситуація?
9. Яка здатність зникає у води, ґрунту та атмосфери?
10. Що загрожує природі?
11. До чого ми підвели нашу державу?

12. Чи потрібно дослухатись інструкцій прихильників хімізації та індустріалізації?

13. Що нам потрібно почати робити?

6 Колективне складання плану.

1. Масове отруєння грибами.
2. Вплив хімізації та радіації на рослинний світ.
3. Екологічна ситуація в Україні.
4. Можливість перетнути Рубікон.
5. Моє екологічне рішення.

7 Письмовий переказ тексту із творчим завданням (пункт плану 5 «Моє екологічне рішення»). Використайте матеріал опрацьованих текстів: «Що ми можемо зробити для збереження природи?» на с. 119, с. 124, с. 128, «Що ми залишимо для нащадків?» на с. 129.

8 Знайдіть та випишіть у зошит 4-5 фразеологізмів. Поясніть їхнє значення.

СЛОВНИК

власивість — tulajdonság
 впритул — közvetlen közelről / egészen közel
 гасло — jelszó / szlogen
 заподіяти — okozni
 індустріалізація — iparosítás
 їстівний — ehető
 криза — válság
 лисичка — rókaomba
 мутація — mutáció
 мухомор — légyölő galóca
 наслідок — következmény
 неухильно — rendületlenül / folyamatosan
 облуда — képmutatás / álnokság
 отруєння — mérgezés

перетнути Рубікон — átlépni a Rubicont / végérvényes döntést hozni
 печериця — csiperke
 поганка — galóca
 прагнення — törekvés / vágy
 проголосити — kihirdetni / kinyilvánítani
 радіація — sugárzás
 сиріжка — galambgomba
 транспарант — transzparens
 трибуна — tribün / emelvény
 хімізація — kémiai eszközök bevezetése / kemizáció
 цілющий — gyógyító
 чинник — tényező

§ 44. Складнопідрядні речення з підрядними допустовими

Alárendelő összetett mondatok megengedő mellékmondattal

Складнопідрядне речення з підрядною допустовою частиною — це речення, у якому підрядна частина вказує на умову, усупереч якій відбувається дія, про яку йдеться в головній частині, і відповідає на питання **незважаючи на що? всупереч чому?**

Люди придумали метеостанції і продовжують гинути від цунамі й виверження вулканів, (незважаючи на що?) **хоча тварини дізнаються про майбутнє лихо набагато раніше** (З енциклопедії).

[], (хоча).

З головною частиною підрядна допустова частина поєднана сполучниками **хоч(хоча), хоч і, хоч ... але, хоч ... проте, хай ... але, незважаючи на те що, дарма що, хай, нехай.**

Складні сполучники **незважаючи на те що, дарма що** на письмі комами не розділяють.

Підрядна допустова частина може стояти:

- ▶ перед головною частиною:

Дарма що вітер дув сильний,
вітрильник плів повільно.

(Дарма), [].

- ▶ після головної частини:

Ми пішли гуляти, **незважаючи на те що на дворі падав дощ.**

[], (незважаючи на).

- ▶ усередині головної частини:

Цей фільм, **дарма що критики його не хвалили**, зібрав повний зал глядачів.

[, (дарма що),].

Якщо підрядна допустава частина стоїть перед головною, у головній можуть бути протиставні сполучники **а, та, зате, проте, але, однак**.

Хоч він і втомився, проте продовжував іти.

(Хоч), [].

Підрядна допустава частина пояснює всю головну частину складнопідрядного речення.

1 Знайдіть речення з підрядними допустовими. Поясніть свою думку.

1. Хоч надворі було прохолодно, діти гралися на подвір'ї.
2. Сестра заспівала пісню так голосно, що аж луна пішла кімнатою.
3. Цікава книга, дарма що є занадто фантастичні епізоди.
4. Якщо завтра буде сонячно, ми поїдемо на пікнік.

2 Перебудуйте подані прості речення з відокремленими обставинами на складнопідрядні речення з підрядними допустовими, використовуючи відповідні сполучники.

1. Незважаючи на дощ, туристи продовжили свій маршрут.
2. Усупереч засторогам лікаря, він вийшов на пробіжку.
3. Попри втому, учасники команд показали високий результат.
4. Хоч і з запізненням, та робота була виконана якісно.

3 Доповніть подані головні частини підрядними допустовими. Запишіть утворені речення, підкресліть граматичні основи та вкажіть засоби зв'язку.

1. (Хоч ...), але ми не втрачали надії.
2. Туристи милувалися краєвидом, (дарма що ...).
3. (Незважаючи на ...), день видався чудовий.
4. Він продовжував працювати над проєктом, (хоча ...).

4 Перепишіть подані речення. Визначте в кожному головну та підрядну частини, виділіть сполучники. Поставте питання до підрядної частини, назвіть її вид.

1. Хоч який біль чи горе скрутить людину, але випростуватися вона мусить сама (*М. Стельмах*).
2. Ріка в бігу аж до самісінького моря прозора вся, хоч з берегів і каламуть

(П. Тичина). 3. У монгольському таборі був крик і змішання, хоч вода доходила монголам ледве до кісток (І. Франко). 4. Хоч тільки середина липня, але горобина починала червоніти (М. Малиновська).

5 Доповніть прислів'я, скориставшись довідкою. В утворених реченнях підкресліть головні та другорядні члени.

1. Добре тому ковалеві, що 2. Недарма говориться, що 3. Коли почав орати, то 4. Треба нахилитися, щоб 5. Щоб ... , треба у воду лізти. 6. Не навчишся плавати, поки 7. Хто ... , той мур зламає.

***Довідка:** діло майстра боїться; на обидві руки кує; знання має; в соплку не грати; з криниці води напитися; у вуха води не набереш; рибу їсти.*

6 Знайдіть продовження речень. Запишіть їх. Визначте вид підрядної частини. Підкресліть усі члени речення.

Початок

Часом ми не помічали бранця на черговій хвилі й тоді бігли вбік, ...

Сплески вилітали так високо, ...

Аж ось у неділю, тижнів через п'ять, якраз після обіду, ...

Продовження

що ми крізь них дихали подвійною вогкістю шторму (Ю. Яновський).

коли ми сиділи коло хати, лузаючи насіння, дивимося — біжить (О. Довженко).

доки за нами гналися розгнівані води (Ю. Яновський).

СЛОВНИК

виверження вулкану —
vulkánkitörés

всупереч — ellentétben

друкарня — nyomda

зневіра — csüggedés

метеостанція —
meteorológiai állomás

незважаючи на що —
minek ellenére

підкорювати — meghódítani

ускладнений — bővített,
neheztett

всупереч чому —
mivel ellentétben

§ 45–46.

Розділові знаки в складнопідрядному реченні та реченні з кількома підрядними частинами.

Послідовність синтаксичного розбору складнопідрядного речення

A mondatvégi írásjelek az alárendelő összetett mondatban és a több mellékmondatdal rendelkező mondatban. Az alárendelő összetett mondat mondattani elemzésének sorrendje.

Між головною і підрядною частинами складнопідрядного речення ставлять кому, якщо підрядна частина стоїть після головної частини або перед нею.

Якщо підрядна частина стоїть усередині головної частини, її виділяють комами з обох боків:

Те, **що її зацікавило**, було не що інше, як трое осідланих коней під ґанком вілли (М. Коцюбинський).

Якщо дві підрядні частини стоять поряд, між ними ставлять кому.

Коми між частинами складнопідрядного речення не ставлять, якщо підрядні частини залежать від однієї головної та пов'язані одиничним єднальним або розділовим сполучником, також перед **як** у сполуках **як слід, як треба, як годиться**.

Ми живемо в час, який випробовує на міцність і коли мрія одна на всіх.

Василь зайшов увечері, трохи посидів, а коли зовсім стемніло, почав хутко збиратися додому.

Доводилося нагадувати, що у гостях варто поводитись як годиться.

Іноді між частинами складнопідрядного речення ставлять **тире**. Це роблять для інтонаційного виділення підрядної частини, що стоїть перед головною.

Що він у ній знайшов — це його особиста справа.

При вимовлянні таких складнопідрядних речень між їхніми частинами роблять паузу, другу частину вимовляють із різким підвищенням тону.

1 Перепишіть, поясніть розділові знаки у складнопідрядних реченнях. Поставте питання від головної до підрядної частини. Намалюйте схеми.

1. Для того й руків'я у нього зроблене з важкого металу та кості, щоб був важкий і не схибив у слухний час. 2. Боже, скільки змін відтоді, як бачив себе востаннє голеним! 3. Думки плуталися у голові, що була немов гарячим оловом налита. 4. Величезний чорний ведмідь, ставши на задні ноги, намагається схопити пащею людину, що, забившись у розколину межі камінням, люто відбивалась прикладом рушниці. 5. Малий ласун, що вічно тикав свого носа у солодке, бо бабуня його мизила, мав тепер з того клопіт. 6. Але тепер усе страхіття, що пережив, як дивовижне маячіння, відійшло кудись у небуття.

(За Іваном Багряним)

2 Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки, поясніть їх написання.

Що за люба дитина мій Карпо такий слухняний такий тихий хоч у вухо бгай. Кайдашиха й сама не вважала що перейшла міру. Мотря прокинулась і через сон насилу розчовпала що свекруха вчить її розкладать дрова в печі неначе її того мати не навчила. Маруся вмиласть стала перед образами й довго молилась доки Мотря не наклала в горщики картоплі буряків та капусти. Стара помолилась Богу й почала знов навчати невістку як наливають борщ як затовкувать коли вкидати сало. Жінці не потурай бо вона й над тобою далі коверзуватиме.

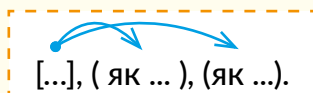
(Іван Нечуй-Левицький)

Серед складнопідрядних речень із кількома підрядними розрізняють речення:

- ▶ з однорідною підрядністю;
- ▶ з неоднорідною підрядністю;
- ▶ з послідовною підрядністю.

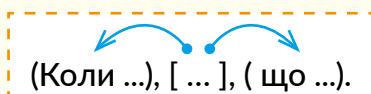
У реченнях з **однорідною підрядністю** всі підрядні частини однакові за значенням і стосуються одного слова головної частини чи всієї головної частини і відповідають на одне й те саме питання:

Розкажи, (що?) як за горою сонечко сідає, (що?) як у Дніпра веселочка воду позичає (Т. Шевченко).

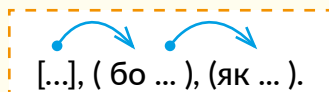
У реченнях із **неоднорідною підрядністю** підрядні частини різні за значенням: одна пояснює головну частину в цілому, друга — один із членів головної частини. Кілька підрядних частин у такому реченні можуть стосуватися різних слів у головній частині.

(коли?) **Коли** в тебе віра у працю згасає, поглянь на ту річку, (яку?) що скелі зриває (Ю. Гойда).

У реченнях з **послідовною підрядністю** підрядні частини утворюють ланцюг (перша підрядна частина залежить від головної, друга — від першої підрядної частини і т. д.)

Вчасно прочитана книжка — чудовий здобуток, (чому?) **бо** вона здатна змінити життя, (як?) **як не** змінить його кращий друг або наставник.

Між частинами складнопідрядного речення з кількома підрядними ставимо коми.

3 Перепишіть. У кожному реченні визначте граматичні основи, укажіть головну й підрядні частини. З'ясуйте тип підрядності. Накресліть схему.

1. Коли не ставало сили, досить було зупинитись і озирнутись, як в очах ставав страшний привид пережитого і ще страшніший привид приреченого майбутнього (Іван Багряний).

2. Харитон знав, як поділити майно, до кого написати скаргу, де поставити сарай, кому відписати дворище (*Л. Пономаренко*). 3. Епохо, дай мені завзяття на кожен день, на кожну мить, щоб міг нащадкам розказать я про те, як ми навчилися жити (*М. Сингаївський*).

4 Прочитайте текст. Знайдіть складнопідрядні речення з кількома підрядними частинами. Визначте тип підрядності в цих реченнях. Спишіть перший абзац, розставляючи розділові знаки.

Софія Окуневська-Морачевська була надзвичайною жінкою. Її діяльність змінила історію адже вона стала першою жінкою-лікаркою в Австро-Угорщині що відкрило шлях до медичної освіти для багатьох інших дівчат. Вона народилася в сім'ї священника на Тернопільщині де з дитинства виявила неабияку допитливість та жагу до знань які не могла повністю задовольнити в тодішніх галицьких школах. Оскільки вища освіта для жінок була заборонена їй довелося шукати можливості за кордоном.

Коли Софія вирішила вивчати медицину, то зіткнулася з численними перешкодами, які не змогли її зупинити. Окуневська вступила до Цюрихського університету, який був одним із небагатьох закладів, де приймали студенток. Там дівчина здобула ґрунтовні знання і диплом доктора медицини.

(З інтернету <https://tinyurl.com/2f69ttb2>)

Синтаксичний розбір складнопідрядного речення

1. Визначити вид речення за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне) та емоційним забарвленням (окличне, неокличне).
2. Знайти граматичні основи — дві чи більше.
3. Визначити головну та підрядну частину, поставити питання, з'ясувати місце підрядної щодо головної.
4. Назвати сполучники або сполучні слова, які з'єднують частини складного речення.
5. Визначити вид підрядної частини (означальне, з'ясувальне, обставинне місця, способу дії, міри і ступеня, порівняльне, причини, мети, умови, наслідкове, допустове).
6. Пояснити розділові знаки.
7. Накреслити схему речення.

8. Кожну частину складнопідрядного речення розібрати як просте речення (двоскладне / односкладне, поширене / непоширене, повне / неповне, ускладнене (якщо так, то чим) / неускладнене); підкреслити другорядні члени.

Зразок усного розбору

Соловей співає, доки голос має (Нар. тв.)

Речення розповідне, неокличне, складне, сполучникове, складнопідрядне. Граматичні основи: соловей співає, має. Складається з двох частин. Підрядна частина стоїть після головної, приєднана до неї сполучним словом **доки**. Від головної частини до підрядної можна поставити питання **як довго?** Підрядна частина — обставинна часу.

Зразок письмового розбору

Речення розпов., неокл., складн., сполучн., складнопідр., обстав. часу, кому вжито між частинами реченням. .

як довго?

[], (доки)

I част. — двоскл., непошир., повне, неускл.

II част. — умовно двоскл., пошир., неповне, неускл.

5 Зробіть синтаксичний розбір поданих речень.

1. Зажурилась Україна, бо нічим прожити (Нар. тв.). 2. Інгар замислився і не помітив, як їхні човни нарешті стукнули носом об піщаний берег (Р. Іванченко). 3. Якщо хочеш скоріше навчитися добре по-українськи писати, пиши комусь листи (Г. Черінь). 4. Виявилося, що вони хочуть перебратися з міста на ферму, бо пан Котляр трохи нездужає (Г. Черінь).

6 Придумайте і запишіть 5 складнопідрядних речень на тему «Чиста природа — здорове життя».

СЛОВНИК

напасть — csapás, baj

наруга — sértés, gyalázat

неоднорідна підрядність —
nem egyenrangú alárendelés

однорідна підрядність —
egyenrangú alárendelés

послідовна підрядність —
láncolatoss alárendelés

§ 47.

Синонімічність складнопідрядних речень з підрядними означальними та простих речень з дієприкметниковим зворотом.
Синонімічність складнопідрядних речень з підрядними обставинними та простих речень з дієприслівниковим зворотом

A jelzői alárendelő összetett mondatok és az igenévi jelzős szerkezettel ellátott egyszerű mondatok szinonimitása.

A határozói alárendelő összetett mondatok és a határozói igeneves szerkezettel ellátott egyszerű mondatok szinonimitása

Складнопідрядні речення з підрядними означальними можуть мати синонімічні відповідники — прості речення з дієприкметниковими зворотами. Синонімія виникає при заміні підрядної означальної частини дієприкметниковим зворотом або навпаки.

Його обняли й здушили зелені руки,
що простяглися під самі хати (М. Коцюбинський). —
 Його обняли й здушили зелені руки, простягнуті
під самі хати.

Які?

 [...], (що ...).

Заміна підрядної означальної частини на дієприкметниковий зворот можлива тоді, коли:

1. Присудок підрядної частини стоїть у теперішньому або минулому часі:

Роман у віршах «Берестечко», який написала Ліна Костенко, розповідає про козацькі часи.

Написала — минулий час дієслова.

2. Підрядна частина приєднується до головної за допомогою відносних займенників **що=який, яка, яке, які**.

Як крила тих вітряків,
що чорніють над полем (М. Коцюбинський).

3. Відносний займенник стоїть у знахідному відмінку без прийменника, а присудок виражений перехідним дієсловом:

Книжка, **яку я читаю**, дуже цікава.

Заміна простого речення з дієприкметниковим зворотом на складнопідрядне речення

Добираємо сполучне слово **який, яка, яке, які, що** й узгоджуємо в роді, числі, відмінку з означуваним словом, від якого залежав зворот. Дієприкметник перетворюємо на присудок у підрядній частині речення.

Тетяна принесла торт, спечений напередодні. —
Тетяна принесла торт, **який вона спекла напередодні**.

Заміна не відбувається, якщо:

- ▶ присудок має форму майбутнього часу та виражений дієсловом умовного способу;
- ▶ від дієслова-присудка підрядної частини не можна утворити дієприкметники певних форм;
- ▶ підрядна частина з'єднується з головною за допомогою сполучників **що, щоб, мов, немов, мовби, наче, начебто, ніби** та сполучних слів **хто, чий, де, куди, звідки, коли, як**.

I Перебудуйте ускладнені дієприкметниковим зворотом прості речення на синонімічні складнопідрядні речення з підрядним означальним.

Зразок: *Синіють гори, укриті вічним снігом.* = *Синіють гори, які укрив вічний сніг.*

1. Захищений кам'яною брилою від стріл, сидів на соломі Захар Беркут (І. Франко). 2. Мої дні течуть тепер серед степу, серед долини, налітої зеленим хлібом. 3. З-за галузки смереки виглядали гори, напоєні сумом тіней од хмар.

4. Тоді дівчинка, зігнута вся, подивилася на нього спідлоба якимсь глибоким зором чорних матових очей. 5. Стекла маржинка назад у долини, розібрана хазяями (*З творів М. Коцюбинського*).

2 Замініть складнопідрядні речення з підрядною означальною на синонімічні прості речення з дієприкметниковим зворотом.

1. Браччік Василь, файний веселий легінь, який загинув у бійці з ворожим родом (*М. Коцюбинський*). 2. Тугар Вовк полум'ям спалахнув на таку мову, якої він ще не чув відроду (*І. Франко*). 3. Олені хотілося знову і знову повертатися у затишний куток весняного саду, який був оповитий тонким ароматом конвалій. 4. Небо, яке засіяли зорі, чудово блищало (*Іван Нечуй-Левицький*). 5. Біля хати стояла наречена, яку обсипали пелюстками квітів.

Дія, названа дієприслівником, повинна стосуватися в реченні того ж діяча, що й дія, названа присудком.

Потрапляючи в ліс чи поле, ти стаєш дослідником.

Ти стаєш дослідником, коли потрапляєш у ліс чи поле.

Речення перебудовуємо на складнопідрядне, у якому підрядною частиною буде трансформований дієприслівниковий зворот.

3 Перетворіть прості ускладнені дієприслівниковим зворотом речення на синонімічні складнопідрядні речення.

1. Честі не потребуєш, не знаючи правди (*Нар. тв.*). 2. Вийшовши з церкви, Кайдаш пішов до пана за грішми (*Іван Нечуй-Левицький*). 3. Зліпивши буханець, поклала на стіл те кругле диво (*Є. Гуцало*). 4. Мікроводорості під дією сонця виробляють бета-каротин, забарвлюючи озеро в колір ранкової зорі (*О. Дужак*). 5. Я не можу не перейматися поважністю, усвідомлюючи це (*В. Шевчук*). 6. Ніжно дзвеніла над ним хвоя смерек, змішавшись із шумом ріки (*М. Коцюбинський*).

4 Прочитайте речення. Визначте граматичні основи. Переформулюйте подані речення так, щоб утворити прості речення з дієприслівниковим зворотом. Зверніть увагу, що дієприслівник має стосуватися підмета й означати додаткову дію відносно присудка.

1. За його пам'яті вже двічі коло їх хати трембітала трембіта, яка оповіщала горам і долам про смерть (*М. Коцюбинський*). 2. І так вони пасли, що не раз розгубили овечки (*М. Коцюбинський*). 3. І так заплакала, що за слізьми й світу не бачила (*Іван Нечуй-Левицький*). 4. Вилася повійка, яка розплющувала очі зі сходом сонця (*Б. Харчук*). 5. Заблеяли вівці, коли учули пашу (*М. Коцюбинський*).

5 Перетворіть складнопідрядні речення мети або причини на прості речення з прийменниками.

Зразок: *Складне:* Ми зупинилися біля струмка, щоб напиться води (мета) — *Просте:* Ми зупинилися біля струмка для втамування спраги.

1. Ми прийшли до бібліотеки, щоб підготувати доповідь з історії. 2. Спортсмен не брав участі в змаганнях, бо отримав травму. 3. Оберіть зручне взуття, щоб подорож була комфортною. 4. Заняття скасували, тому що у школі вимкнули світло. 5. Річку закрили для купання, оскільки вода була забруднена.

6 Обґрунтуйте написання розділових знаків (цифра позначає попередній знак). Зробіть синтаксичний розбір поданих речень.

Ніхто не сказав краще за стародавніх греків,(1) що справедливність —(2) це стримування сили мудрістю (*П. Загребельний*). Найбільш суворим і об'єктивним суддею,(1) чий вирок вирішує долю будь-якої теорії,(2) є всесильний час (*Є. Гребінка*).

СЛОВНИК

заблеяли вівці —
bégettek a juhok
маржинка —
szarvasmarha / haszonállat
мікроводорості — mikroalgák
паша (в знач. їжа для тварин) —
takarmány

смерека — lucfenyő
співчутлива — együttérző
спідлоба — gyanakodva (nézve)
хутко — sebesen

§ 48. **Розвиток мовлення. Читання. Говоріння. Усне коротке повідомлення в публіцистичному стилі на морально-етичну або суспільну тему**

Beszédkésztség fejlesztése. Olvasás. Beszédkésztség. Rövid szóbeli közlés publicisztikai stílusban, erkölcsi-etikai vagy társadalmi témában.

Пам'ятка

Як готувати повідомлення

1. Визначте адресатів і мету повідомлення.
2. Обміркуйте тему повідомлення, визначте головну думку.
3. Доберіть матеріал для розкриття теми повідомлення. Знайдіть факти, цитати, які можуть особливо зацікавити слухачів.
4. Складіть стислий простий план тексту повідомлення. Стежте за логікою та послідовністю викладу думок.
5. «Проговоріть» текст повідомлення, дотримуючись вимог публіцистичного стилю. Особливу увагу зверніть на вживання художніх засобів: метафор, епітетів, порівнянь.
6. Обміркуйте, які звертання та риторичні запитання будете використовувати.
7. Узгодьте тривалість повідомлення з наданим вам для виступу часом (3–5 хв).

У своєму повідомленні використовуйте займенник **ми** (замість **я**).

1 Прочитайте тексти.

Як захистити природу?

Захист природи — справа кожної людини. Ми маємо охороняти довкілля. Ось декілька порад, які потрібно виконувати постійно.

- берегти питну воду;
- економити електроенергію;
- менше використовувати папір — так ми рятуємо ліси;

- не викидати батарейки, тому що вони містять різноманітні отруйні метали. Якщо ми викидаємо їх разом із побутовим сміттям, вони потрапляють у ґрунт. Одна батарейка забруднює 20 квадратних метрів землі.

(Авторський текст)

Навіщо створюють заповідники?

Заповідник — це природна територія, яка охороняється законом. Там заборонена промислова діяльність. Охоронні зони створюють, щоб зберегти унікальні ландшафти, цінні види рослин, рідкісних тварин. Найважливіші заповідники внесені до списку об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО.

Одна з пам'яток — Дуга Струве. Це унікальна мережа з 265 вимірювальних точок, призначена для дослідження форми Землі. Найпівнічніша точка розташована у Норвегії, південний край Дуги Струве лежить в Україні в Одеській області. У список ЮНЕСКО внесено розташування трьох пунктів на території Хмельниччини та один на Одещині. Карпатський біосферний заповідник входить до складу транскордонного об'єкта «Букові праліси Карпат та інших регіонів Європи». Також у Закарпатській області є національні природні парки: «Синевир», «Ужанський», «Зачарований край». Заповідники мають наукове значення. Учені на цих територіях спостерігають за життям рослинного та тваринного світу.

(За матеріалами Вікіпедії та підручників з географії)

Червона книга України

Червона книга України — основний документ, у якому узагальнено матеріали про сучасний стан рідкісних видів тварин і рослин, а також тих, що перебувають під загрозою зникнення. Завдяки зібраному матеріалові розробляють наукові та практичні заходи, спрямовані на охорону, відтворення та раціональне використання зникаючих видів. Занесені до Червоної книги України тварини і рослини підлягають особливій охороні на всій території України.

(За матеріалами Вікіпедії та підручників з географії)

Чому міста і села мають бути «зеленими»?

«Зеленими» називають міста і села, у яких багато парків і садів. Дерева й кущі, клумби допомагають очищувати повітря від шкідливих речовин. У таких містах і селах люди менше хворіють.

(За матеріалами Вікіпедії)

Сміття загрожує природі

Для природи та суспільства проблема переробки сміття стоїть досить гостро. У світі накопичуються мільярди тонн відпрацьованого матеріалу, що є серйозною екологічною проблемою. Щорічно утворюється значна кількість відходів, але лише невелику частку переробляють, решта потрапляє на звалища, які займають великі площі землі. Це все — цінна вторсировина: скло, папір, картон, метал, полімери. Тому потрібно організувати роздільний збір сміття, а для переробки відходів потрібні сучасні технології та підтримка держави.

(Авторський текст)

2 Дайте відповіді на запитання. Користуйтеся прочитаними текстами, матеріалами з довідок. Пам'ятайте про вживання складносурядних і складнопідрядних речень.

1. Як влада і мешканці твого міста / села турбується про охорону довкілля?

Насамперед потрібно сказати, що ...

Я бачу, що ...

Важливо те, що ...

Довідка: охорона довкілля потребує великої роботи, тут багато проблем; з часом усе стає краще; усі промислові підприємства обов'язково проходять екологічну експертизу; встановлюється спеціальне обладнання, яке очищує повітря, воду.

2. Які основні екологічні проблеми існують у наш час?

Довідка: *глобальне потепління, парниковий ефект, танення льодовиків, унаслідок чого підвищується рівень Світового океану, загроза затоплення прибережних територій, посуха в деяких частинах Землі, знищення деяких видів тварин і рослин, забруднення атмосфери, руйнування озонового шару, нестача питної води.*

3 Коротко опишіть зображене на ілюстрації, використовуючи матеріали з інтернету про глобальне потепління, його причини й наслідки.

Бенксі
«Я не вірю
у глобальне
потепління»

4 Створіть текст усного повідомлення на тему: «Які екологічні проблеми є в Україні?» Використовуючи опрацьований на попередніх уроках матеріал, складіть план повідомлення. Використовуйте складносурядні та складнопідрядні речення. Підготуйтеся прочитати повідомлення у класі.

Серед екологічних проблем України: ...

Вивчення екологічних проблем доводить, що ...

Гострою екологічною проблемою є:...

Екологічні проблеми призводять до: ...

Довідка: *зміна клімату; глобальне потепління; викиди промислових відходів, які погіршують стан атмосфери; онкологічні та серцево-судинні захворювання населення; вирубування лісів; призводить до вимирання багатьох видів флори та фауни; порушення кругообігу води; клімат стає сухим і виникає парниковий ефект.*

СЛОВНИК

біосферний — bioszférikus
 вид (біологічний) — faj
 вирубування лісів — erdőirtás
 відтворення — újjáalkotás / visszaállítás
 відходи — hulladék
 вторсировина — másodnyersanyag
 глобальне потепління — globális felmelegedés
 епітет — jelző (irodalmi értelemben: epiteton)
 забруднення атмосфери — légszennyezés
 заповідник — természetvédelmi terület / rezervátum
 звалище — szemétlerrakó
 колообіг води — vízkörforgás
 ландшафт — táj
 нестача — hiány
 онкологічне захворювання — onkológiai betegség
 парниковий ефект — üvegházhatás
 переробка сміття — hulladék újrahasznosítás

посуха — aszály
 прибережна територія — part menti terület
 промислова діяльність — ipari tevékenység
 промислові відходи — ipari hulladék
 раціональне використання — ésszerű felhasználás
 роздільний збір сміття — szelektív hulladékgyűjtés
 руйнування озонового шару — ózonréteg pusztulása
 Світова спадщина — Világörökség
 серцево-судинне захворювання — szív-és érrendszeri betegség
 танення льодовиків — gleccserek olvadása
 транскордонний — határon átnyúló
 тривалість — időtartam
 флора та фауна — növény-és állatvilág
 Червона книга — Vörös Könyv

§ 49. **Непряма мова як різновид складнопідрядного речення.** **Способи заміни прямої мови непрямою**

A függő beszéd mint az alárendelő összetett mondat egyik fajtája.

A közvetlen beszéd (idézés) függő beszéddé alakításának módjai.

Непряма мова — це переказування лише основного змісту чужої думки:

«Тривалість життя всіх дерев різна, адже на неї впливають екологія, місце зростання, хвороби та інші умови», — відповів дядько Сергій (*Велика енциклопедія у казках та оповіданнях*).

Дядько Сергій відповів, **що** тривалість життя всіх дерев різна, на неї впливають екологія, місце зростання, хвороби та інші умови.

Непряма мова не зберігає особливостей живого спілкування (звертання, вигуків, часток, окличної або питальної інтонації).

Непряму мову передаємо складним реченням. Як правило, частина складного речення, що відповідає словам автора, стоїть на початку, дуже рідко — у кінці складного речення.

Як пряму мову замінити непрямою

1. Перебудуйте речення так, щоб першою частиною були слова автора, другою — пряма мова.
2. Визначте вид речення, яким виражено пряму мову, за метою висловлення.
3. Утворіть складне речення:
 - ▶ якщо пряму мову виражено розповідним реченням, використайте сполучник **що**;
 - ▶ якщо пряму мову виражено питальним реченням, на сполучні засоби перетворіть питальні слова (займенники **хто, що, який, чий, котрий** у формі певного відмінка або прислівники **де, куди** і под. або частку **чи**);

- ▶ якщо пряма мова є спонукальним реченням, використайте сполучник **щоб**.

«Скільки живуть хвойні дерева?» — приєднався до розмови тато.

Тато приєднався до розмови, щоб дізнатися, скільки живуть хвойні дерева.

У разі заміни прямої мови на непряму:

- ▶ займенники та дієслова I та II особи замінійте формами III особи;
- ▶ звертання пропускайте або перетворюйте на члени речення;
- ▶ вигуки, частки, вставні слова (крім тих, що виражають упевненість або невпевненість) випускайте.

I Прочитайте пари речень з прямою і непрямою мовою. Проаналізуйте, що змінилося в реченнях з непрямою мовою.

Речення з прямою мовою

«Людина відрізняється від тварин прямоходінням, здатністю не лише пересуватися на двох кінцівках, а й можливістю бігати, а не тільки стрибати в такому положенні», — пояснив тато.

Тріс запитала подружку: «Фло, ось поглянь, є квіти, які вночі закривають свої пелюстки. Чому вони це роблять?»

«Першу паперову фабрику побудували в Іспанії», — пояснила жінка.

«А ти йди до мене і я тобі розповім, що відбувається насправді», — сказала бабуся.

Речення з непрямою мовою

Тато пояснив докладно, що людина відрізняється від тварин прямоходінням, здатністю не лише пересуватися на двох кінцівках, а й можливістю бігати, а не тільки стрибати в такому положенні.

Тріс спитала у подружки Фло про те, чи не знає вона, навіщо деякі квіти закривають свої пелюстки вночі.

Жінка пояснила, що першу паперову фабрику побудували в Іспанії.

Бабуся сказала, щоб я йшов до неї і вона мені пояснить, що відбувається насправді.

2 Прочитайте. Поясніть, які граматичні засоби (сполучники, займенники, часові форми) свідчать про перехід від прямої до непрямої мови.

1. Учитель поцікавився, чи всі готові до роботи. 2. Батько сказав, що пишається сином. 3. Дівчина згадувала, як вони зустрілися вперше. 4. Друзі домовилися, що в неділю підуть до музею.

Пам'ятка

- ▶ звертайте увагу на зміну **особових займенників** (*я, ти* → *він / вона тощо*);
- ▶ узгоджуйте **часові форми дієслів** (теперішній → минулий у межах підрядної частини);
- ▶ правильно вживайте **сполучники та сполучні слова** (*що, щоб, чи, коли, якби тощо*);
- ▶ не втрачайте **емоційно-логічного змісту речення** після трансформації.

3 Прочитайте подану вище пам'ятку. Перебудуйте наведені речення з прямою мовою на речення з непрямою, зберігаючи зміст і граматичну правильність. Поясніть, які зміни ви зробили у формах дієслів, займенників, часових формах.

1. Учитель сказав: «Ви повинні уважно прочитати цей твір». 2. «Я сподіваюся, — тихо мовила Оксана, — що ми ще побачимося, коли все це закінчиться». 3. «Якби я тоді знав, що ти прийдеш, — усміхнувся Андрій, — я залишив би двері відчиненими». 4. «Ми вирушимо в похід, якщо не буде дощу», — повідомив класний керівник. 5. Марійка запитала: «Чому ви не прийшли на зустріч учора?» 6. «Якщо ти справді вважаєш, що маєш рацію, — сказав батько, — доведи це вчинками, а не словами». 7. «Не забудь узяти словник!» — нагадала мама. 8. «Пам'ятай, — попередила тренерка, — хто сумнівається у власних силах, той уже наполовину програв».

4 Уявіть, що ви журналісти, які пишуть статтю про дискусію на конференції. Складіть репортаж, передаючи слова учасників із допомогою непрямої мови. Збережіть суперечливість їхніх позицій.

«Ми переконані, що штучний інтелект може замінити людину в багатьох професіях», — заявили представники технічної компанії.

«Але жодна машина не здатна відтворити людську емпатію», — заперечила психологиня.

«Технології мають служити людині, а не навпаки», — додав філософ.

5 Складіть короткий діалог (5–6 реплік) на будь-яку тему (наприклад, навчання, відпочинок, плани на майбутнє). Потім перебудуйте цей діалог у розповідь із використанням непрямої мови. Порівняйте обидва варіанти, зробіть висновок, як змінився характер викладу.

СЛОВНИК

виснажуватись — kimerülni
 витримувати — elbírní / kibírní
 вставне слово — közbevetett szó
 галявина — tisztás
 груша — körtefa
 гущавина — sűrűség (erdőben)
 докладно — részletesen
 емпатія — empátia
 крихкий — törékeny / omlós
 ожени́ти — megházasítani (férfit)

перебудувати — átalakítani
 пла́й — hegyi ösvény / magas hegyi legelő
 пові́док — póráz
 позно́сило — elsodorta / elvitte
 прова́лля — szakadék / mélyedés
 ще́па (щеплення́ дере́ва) — oltvány

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що називаємо складнопідрядним реченням?
2. Від якої частини складнопідрядного речення ставимо питання?
3. Де може стояти підрядна частина у складнопідрядному реченні?
4. Назвіть вказівні слова головної частини складнопідрядного речення.
5. Які сполучники використовують для поєднання головної та підрядної частин складнопідрядного речення?
6. Які сполучні слова поєднують частини складнопідрядного речення?
7. Який розділовий знак ставлять між частинами складнопідрядного речення?
8. Коли не ставимо кому між частинами складнопідрядного речення?
9. Назвіть види складнопідрядних речень.
10. Які складнопідрядні речення називають означальними?

11. Які складнопідрядні речення належать до з'ясувальних?
12. Які складнопідрядні речення є обставинними?
13. Що пояснюють означальні та з'ясувальні підрядні частини?
14. Що пояснюють обставинні підрядні частини?
15. На які питання відповідає підрядна означальна частина?
16. Якими сполучниками (сполучними словами) поєднується підрядна означальна частина з головною?
17. На які питання відповідає підрядна з'ясувальна частина?
18. Якими сполучниками (сполучними словами) поєднується підрядна з'ясувальна частина з головною?
19. Де в реченні стоять підрядні з'ясувальні частини?
20. Які речення називають складнопідрядними з підрядною частиною: місця, часу, умови, мети, причини, наслідку, допусту?
21. Якими сполучниками (сполучними словами) приєднуються до головної підрядні частини місця, часу, умови, мети, причини, наслідку, допусту?
22. На які питання відповідають підрядні частини місця, часу, умови, мети, причини, наслідку, допусту?
23. Схарактеризуйте складнопідрядне речення з підрядною частиною способу дії та ступеня і міри, а також підрядною порівняльною.
24. Які сполучники (сполучні слова) поєднують головну частину і підрядну способу дії та ступеня і міри, підрядні порівняльні до головної?
25. На які питання відповідають підрядні частини способу дії та ступеня і міри, підрядні порівняльні?
26. Назвіть види зв'язку у складнопідрядних реченнях з кількома підрядними.
27. Які речення називають складнопідрядними з однорідною підрядністю?
28. Які речення називають складнопідрядними з неоднорідною підрядністю?
29. Які речення називають складнопідрядними з послідовною підрядністю?

Самостійна робота

Виконай вправи в інтерактивному електронному додатку

<https://tinyurl.com/28jhmrn5>

Складне безсполучникове речення

Kötőszó nélküli összetett mondat

§ 50–51. Складне безсполучникове речення. Будова складного безсполучникового речення.

Összetett mellérendelő kötőszó nélküli mondat.
A kötőszó nélküli összetett mondat szerkezete

1 Прочитайте текст. Визначте, які типи складних речень вжиті у 1 та 2 абзацах. Поясніть, чим вони відрізняються.

ІСТОРІЯ ДНЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Міжнародний день толерантності щороку відзначають 16 листопада, і це свято має особливе значення для всього людства. Його започаткувала організація ЮНЕСКО у 1995 році, коли була прийнята Декларація принципів толерантності, що закликала народи світу жити в злагоді та взаємній повазі. Толерантність — це не байдужість до чужих переконань, а вміння приймати різноманітність як природну цінність. Люди різних культур, релігій і традицій можуть мати неоднакові погляди, але саме це збагачує світ і навчає нас розуміти одне одного.

Свято нагадує: мир і взаєморозуміння можливі. Але тільки тоді, коли кожен готовий слухати, а не лише говорити. У закладах середньої та вищої освіти і громадах проводять заходи, під час яких обговорюють права людини, рівність та повагу до інших.

Толерантність потрібна всім: тим, хто прагне справедливості, і тим, хто ще вчиться бачити в різноманітті силу, а не загрозу.

Складне безсполучникове речення (СБР) — це вид складного речення, частини якого поєднані між собою лише за змістом та інтонацією без сполучників чи сполучних слів.

Погасли вечірні огні — усі спочивають у сні (*Леся Українка*).

Між частинами складного безсполучникового речення встановлюються смислові відношення, що зумовлюються змістом і передаються інтонацією. Відповідно такі речення поділяються на два типи:

- ▶ **з однотипними (однорідними) частинами** (подібно до складносурядних речень). Для цих речень властива інтонація перелічення.

Стукає поїзд на рейках, машиніст підіймає руку.

- ▶ **з неоднорідними частинами**, одна з яких пояснює іншу (подібно до складнопідрядних речень). Для речень із різнотипними частинами характерна інтонація підрядності.

Обирати фах треба свідомо — від цього залежить подальша доля.

Складні безсполучникові речення з неоднорідними частинами завжди мають лише дві частини, тоді як речення з однорідними частинами, які виражають одночасність подій або часову послідовність, можуть мати три і більше частин.

Прийшла весна, весела верба зазеленіла, соловейко затюхкав, вишні цвітом укирилися (*Борис Грінченко*).

Частини безсполучникового складного речення у схемі позначають квадратними дужками.

Старі люди дивувалися: звечора ніщо не віщувало негоди (*О. Бердник*).

[] : [].

Складні безсполучникові речення вважають окремим типом складних речень, а не складносурядним чи складнопідрядним з пропущеним сполучником. Сполучникові і безсполучникові складні речення вживаються у мовленні паралельно, тому що вони є синонімічними. Це дає змогу урізноманітнити мову, будову фрази.

2 Прочитайте речення. Визначте, які з них є безсполучниковими. Аргументуйте свій вибір. Укажіть тип складних безсполучникових речень.

1. Їхній шепіт заважав людям — на них обурливо озиралися. 2. Від кожної тисячі, що купите, мені сто карбованців (*Іван Карпенко-Карий*). 3. Хлопці піднялися до Данилових дверей, Богдан кілька разів смикнув (*А. Кокотюха*). 4. Сонце пече, мокра земля парує, люди від задухи злі й нечемні (*А. Шевердіна*). 5. Пані Ядвіга казала, що зал переповнений, що всі прийшли підтримати танцівницю у колісному кріслі (*О. Радущинська*). 6. Бери вершину — матимеш середину (*Г. Сковорода*).

3 Попрацюйте у групах. Перша група: знайдіть складні безсполучникові речення з однорідними частинами; друга — складні безсполучникові речення з неоднорідними частинами. Визначте граматичні основи.

1. Пригріло сонечко, обсохла земля, потягло орача в поле (*М. Коцюбинський*). 2. Вірю: з каменю б'є джерело (*А. Малишко*). 3. День обіцяє бути погожий: на небі ні хмариночки, ні плямочки (*Панас Мирний*). 4. Трава зеленіє, льон синіє, гречка пахне, пшениця жовтіє (*Л. Глібов*). 5. В очі лисицею, за очі — вовчицею (*Нар. тв.*). 6. Забудеш рідний край — тобі твій корінь всохне. Вселюдське замовчиш — обчухраним зростеш (*П. Тичина*). 7. Пройшла зима, весна настала (*П. Воронько*). 8. Защебетав соловейко — пішла луна гаєм (*Т. Шевченко*). 9. Вже засвітились у небі зорі, усе заснуло, заснуло й горе (*Леся Українка*). 10. Інженером можна стати за п'ять років, учитися ж на людину треба все життя (*В. Сухомлинський*). 11. Гірка праця — солодкий спочинок (*Нар. тв.*). 12. Мороз такий — ніхто не виткне носа (*Л. Костенко*).

4 Перепишіть уривок, замінивши сполучникові складні речення на безсполучникові там, де це стилістично доречно.

Раптово надворі стемніло, і почалася сильна злива. Вітер гудів у старих димарях, так що здавалося, ніби будинок ось-ось завалиться. Я сів біля вікна, тому що мені захотілося подумати про майбутнє. Але я знав, що думки будуть важкими й неспокійними. Я відчув, як м'язи напружилися, а серце закалатало у грудях. Потім я вирішив, що треба відволіктися, і запалив свічку.

5 Прочитайте текст. Знайдіть безсполучникові речення. Запишіть їх у зошит. Підкресліть граматичні основи, намалюйте схеми.

Косонь — село на відстані 20 км від районного центру Берегове. Поблизу села розташований міжнародний пункт пропуску «Косино» на кордоні з Угорщиною, з угорського боку є пункт пропуску «Барабаш».

Місцевість почали заселяти здавна — археологи знайшли на території села артефакти перших століть нашої ери. Назва села, за одним припущенням, має слов'янське походження, а за іншими — вона пов'язана з іменем святої Каталіни. За легендою, на околиці нинішнього Косонь в 1086 р. угорський король Святий Ласло переміг у битві печенігів і на місці перемоги на знак подяки побудував церкву. Навколо церкви, у підніжжі засадженої виноградом гори, невдовзі виросло багатолюдне село. Мешканці вирощували виноград і зернові культури, випасали свиней у навколишніх дубових лісах, рибалили в численних озерцях та болотах.

Колись Косонь славилася своїми виноробними традиціями та величезними підвалами. Місцеві вина мали високу якість, виноград із вулканічної гори навіть експортували до Італії.

*(За кн. «Архітектурні, історичні та природні цінності
Берегівщини», упорядник О. Супруненко)*

6 Знайдіть у тексті вправи 5 відповіді на подані нижче запитання.

1. Які міжнародні пункти пропуску розташовані поблизу села?
2. Які археологічні знахідки були виявлені на території села?
3. Які існують версії походження назви села Косонь?
4. Хто, за легендою, переміг печенігів поблизу сучасного села?
5. На честь чого, за переказом, було збудовано церкву на околиці Косонь?
6. Що робили мешканці села Косонь у давнину?
7. Які культури вирощували місцеві жителі?
8. Що колись було відомо про Косонь?
9. Що свідчило про високу якість винограду?

7 Відповідно до змісту тексту про Косонь (вправа 5) допишіть подані речення так, щоб утворилися безсполучникові. Визначте граматичні основи.

1. Археологи працювали в околицях села,
2. Назва села має слов'янське походження,
3. Король Ласло переміг печенігів, ...
4. Місцеві вина були високої якості,
5. У селі вирощували виноград,

8 Уявіть, що ви блогер(-ка) і потрапили у Косонь. Створіть відгук (4–5 речень) про місцеві пам'ятки, щоб зацікавити туристів. Використовуйте безсполучникові речення.

СЛОВНИК

доля — sors

змістовий зв'язок — tartalmi
kapcsolat

інтонація — hanglejtés /
intonáció

одночасність подій —
események egyidejűsége

свідомо — tudatosan

смислові відношення —
jelentésviszonyok

урізноманітнити —
változatosabbá tenni

часова послідовність —
időbeli sorrend

§ 52–53. **Смислові відношення у складному безсполучниковому реченні**

Jelentéviszonyok a kötőszó nélküli összetett mondatban

Речення з **однорідними частинами** виражають такі смислові відношення:

- ▶ зображувані явища відбуваються **одночасно**:

Хірург проводить операцію, асистенти допомагають.

- ▶ зображувані явища відбуваються в **певній часовій послідовності**:

Зайшло сонце, з лісу повіяло прохолодою, на небі з'явилися зорі.

- ▶ зміст однієї однорідної частини **зіставляється** зі змістом іншої:

Одні обирають професію за покликанням, інші шукають лише вигоду.

Складні безсполучникові речення з **неоднорідними частинами** виражають відношення, подібні до складнопідрядних речень:

- ▶ **часові відношення**:

Світає, край неба палає, соловейко в темнім гаї сонце зустрічає (Т. Шевченко).

- ▶ **відношення умови**:

Будеш трудитися — матимеш хліб на столі (Нар. тв.).

- ▶ **допустові відношення**:

Сніг іще лежав — пташки вже співали (М. Коцюбинський).

- ▶ **відношення наслідку**:

Не маю гріхів потаємних, відкрита моя душа (Л. Костенко).

- ▶ з'ясувальні відношення, порівняльні:

Я знаю: правда сильніша за неправду (П. Тичина).

- ▶ відношення міри та ступеня:

Так пахло сіном — голова паморочилась (М. Вінграновський).

- ▶ причинові відношення:

Не спав усю ніч — боліло серце (І. Франко).

- 1** Спишіть складні безсполучникові речення з однорідними частинами. Визначте смислові відношення між ними.

1. Малі озера блискають незлісно, колише хмара втомлені громи (Л. Костенко). 2. Журавлі прилетіли — весну принесли (Нар. тв.). 3. Лягло сонце за горою, зірки засіяли. 4. Сіроманець уже не котився — його котив вітер (М. Вінграновський). 5. Стояла мертва тиша, тільки вода внизу шуміла по камінню (Іван Нечуй-Левицький). 6. Минають дні, минають ночі, минає літо... (Т. Шевченко) 7. Одні підносяться через гріх, інші падають через чесноту (В. Шекспір). 8. Опало листя, відлетіла ластівка, настала осінь (М. Йокі). 9. Учора се була казка, сьогодні дійсність (М. Коцюбинський). 10. Деся на краю села дівчата співали веснянок, гомоніли й галасували діти (С. Васильченко).

Увага! Щоб перетворити безсполучникові речення з неоднорідними частинами у сполучникові, варто використати сполучники: *коли ... то, якщо ... то, бо, тому що, і, а (у значенні та), але (зате, протє), що.*

- 2** Спишіть складні безсполучникові речення з неорідними частинами. Визначте смислові відношення між ними. Переробіть їх на сполучникові за зразком.

Зразок. Зробив діло — гуляй сміло (Нар. тв.). Смислові відношення між двома частинами — умова. **Якщо** зробив діло, **то** гуляй сміло.

1. Хочеш їсти калачі — не сиди на печі (Нар. тв.). 2. Митцю не треба нагород, його судьба нагородила (Л. Костенко).

3. Ти сьогодні спокійний: твоя доля — у долі Вітчизни (*М. Подольн*). 4. Приїхали до лісу — зійшло сонце (*Г. Тютюнник*). 5. Несподівано загравав баян, потім на другому кінці площі відгукнулася весела пісня (*В. Собко*). 6. Та знаю: мене колисала колиска (*І. Драч*). 7. В душі Оксен непокоївся: весна видалася засушливою (*Г. Тютюнник*).

3 Перекладіть українською мовою. Порівняйте смислові відношення між частинами складних безсполучникових речень в обох мовах.

1. Nagyon hittél, nagy fizetést kapsz (*Ady E.*). 2. Vérzik a szívem, beteg a lelkem: emberek közt jártam (*Balázs B.*). 3. Az ember vérzik: szeressétek őt (*Juhász Gy.*). 4. Szakíts élő virágot tavaszkor: jön az élet ősze s elhervasztja (*Vajda J.*). 5. Kiraboltál tavaszt, nyarat: énnékem semmi sem maradt (*Babits M.*). 6. Holdfényt vettem, nincs aratásom; ködöt sütöttem, nincsen kalácsom (*Weöres S.*).

4 Прочитайте текст. З'ясуйте його стиль і значення невідомих слів. Випишіть складні безсполучникові речення. Визначте смислові відношення між їхніми частинами. Намалюйте схеми.

ВИДАТНІ АРХЕОЛОГИ ЗАКАРПАТТЯ

Закарпаття має давню й багату історію, адже ця земля здавна приваблювала людей теплим кліматом і природними ресурсами. Тут, де кожен пагорб зберігає сліди минулого, виросло не одне покоління археологів — професіоналів та аматорів.

Фундатором археологічної науки краю став Тиводар Легоцький, який ще в середині ХІХ століття почав збирати старожитності й довів, що Закарпаття має величезне значення для вивчення історії Європи. Його колекція була настільки багатою, що на неї посилалися провідні європейські вчені.

У ХХ столітті справу Легоцького продовжили Петро Сова, Федір Потушняк, Іван Попович, Едуард Балагурі й Михайло Потушняк. Петро Сова, який усе життя прожив в Ужгороді, досліджував історію міста та дбав про збереження пам'яток. Федір Потушняк відкрив десятки археологічних пам'яток, серед яких колодязь бронзового віку в Береговому — справжню перлину стародавнього минулого.

Іван Попович зробив помітний внесок у вивчення куштановицької культури: він першим розпочав системні розкопки

поселень, зокрема біля села Малі Геївці. А коли Едуард Балагурі почав свої польові дослідження, то відкрив нові пам'ятки бронзового віку й запропонував поділ цієї епохи на три етапи — це стало важливим кроком у розвитку археології краю.

Особливе місце серед археологів посідає Михайло Потушняк, син Федора Потушняка. Він з дитинства бачив, як батько відкриває стародавні кургани, і сам став науковцем, який відкрив нову археологічну культуру — культуру мальованої кераміки. Його знахідки у Дякові, Заставному та Малих Геївцях довели, що Карпатський басейн у давнину був одним із важливих осередків неолітичної культури.

Археологи Закарпаття залишили по собі не лише наукові відкриття — вони подарували нам можливість глибше відчувати, якою давньою й величною є історія нашого краю.

(З інтернету: <https://tinyurl.com/37jtfev8>)

Наукові публікації археологів Закарпаття

5 Знайдіть у тексті (впр. 4) відповіді на запитання.

1. Чому Закарпаття здавна приваблювало людей?
2. Кого вважають фундатором археологічної науки Закарпаття?
3. У який період почав свою діяльність Тиводар Легоцький?
4. Чим відома археологічна колекція Тиводара Легоцького?
5. Яку роль у розвитку археології відіграв Петро Сова?

6. Яке археологічне відкриття зробив Федір Потушняк у Береговому?
7. Яку культуру вивчав Іван Попович і де проводив свої розкопки?
8. Що саме запропонував Едуард Балагурі для вивчення бронзового віку Закарпаття?
9. У яких населених пунктах Михайло Потушняк проводив свої дослідження?
10. Яке значення мають відкриття закарпатських археологів для пізнання історії краю?

- 6** «Хто є хто?» Установіть відповідність між археологом і його внеском у розвиток науки.

Археологи	Їхні досягнення
Тиводар Легоцький	Запропонував поділ бронзового віку на три етапи
Петро Сова	Відкрив культуру мальованої кераміки
Федір Потушняк	Досліджував історію Ужгорода
Іван Попович	Засновник археології Закарпаття
Едуард Балагурі	Вивчав куштановицьку культуру
Михайло Потушняк	Дослідив колодязь бронзового віку в Береговому

- 7** Продовжте речення відповідно до змісту тексту. Переформулюйте 1–3, 7 речення так, щоб утворити безсполучникові. Запишіть ці речення, визначте граматичні основи. Намалюйте схеми.

1. Закарпаття здавна приваблювало людей, бо
2. Тиводар Легоцький почав збирати старожитності, щоб
3. Петро Сова усе життя прожив в Ужгороді, тому
4. Федір Потушняк відкрив у Береговому
5. Іван Попович першим розпочав
6. Едуард Балагурі під час досліджень відкрив
7. Михайло Потушняк з дитинства бачив, як батько
8. Завдяки закарпатським археологам ми можемо

8 Виберіть правильне твердження. Створіть мініпроект про діяча, згаданого у правильному твердженні.

1. Тиводар Легоцький працював у XX столітті.
2. Петро Сова був професійним археологом.
3. Федір Потушняк досліджував понад 80 археологічних пам'яток.
4. Едуард Балагурі вивчав неолітичну культуру.
5. Михайло Потушняк був сином Федора Потушняка.
6. Археологи Закарпаття зробили значний внесок у вивчення історії краю.

9 Розташуйте події у правильному хронологічному порядку.

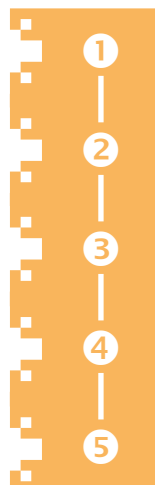
Михайло Потушняк відкрив культуру мальованої кераміки.

Тиводар Легоцький почав збирати археологічні знахідки.

Федір Потушняк дослідив колодязь бронзового віку.

Іван Попович розпочав стаціонарні розкопки куштановицької культури.

Едуард Балагурі поділив бронзовий вік на три етапи.

СЛОВНИК

відношення допусту —
megengedő viszony

відношення наслідку —
következményes viszony

відношення причини —
okhatározói viszony

відношення умови —
feltételes viszony

відношення часу —
időhatározói viszony

допустові відношення —
megengedő viszonyok

з'ясувальні відношення —
magyarázó / alárendelő viszonyok

зіставляти — összehasonlítani

наслідок — következmény

однотипні частини —
azonos típusú tagmondatok

причиново-наслідкові зв'язки — ok-okozati kapcsolatok

різнотипні частини —
különböző típusú tagmondatok

умова — feltétel

§ 54. Розділові знаки між частинами складного безсполучникового речення. Кома і крапка з комою у складному безсполучниковому реченні

Írásjelek a kötőszó nélküli összetett mondat részei között.

Vessző és pontosvessző a kötőszó nélküli összetett mondatban

I Прочитайте вірш П. Грабовського. Зверніть увагу на розділові знаки.

ВЕСНЯНКА

Зійшли сніги, шумить вода,
весною повіва;
земля квіточки викида,
бує травка молода;
все мертве ожива.
Веселе сонечко блищить,
проміння щедро ле;
гайок привітно шелестить,
неначе кличе пригостить;
струмочок виграє.

Залежно від смислових відношень та інтонації між частинами складного безсполучникового речення ставлять такі розділові знаки: кому, крапку з комою, двокрапку, тире.

- Кому ставимо, коли частини безсполучникового складного речення виражають одночасність, сумісність, послідовність дій або перелічують якісь факти:

Пройдуть зливи, замовкнуть грози,
Задрімають вітри на ланах.

(В. Симоненко).

- Крапку з комою ставимо, якщо частини безсполучникового складного речення достатньо самостійні, віддалені

одна від одної за змістом, поширені та мають свої розділові знаки:

Немає для вчителя більшого щастя, ніж бачити своїх учнів вихованими, старанними й кмітливими; ніж чути про них тільки добре слово (В. Сухомлинський).

2 Прочитайте. Поясніть розділові знаки у безсполучникових реченнях.

1. Немає мудріших, ніж народ, учителів; у нього кожне слово — це перлина, це праця, це натхнення, це людина (*М. Рильський*). 2. На землю вже тихий скрізь вечір лягає; з високого неба вже місяць сіяє; затихла і пташка, і людська розмова, мовчить, не шепоче зелена діброва (*Б. Грінченко*). 3. Ластівки літали понад самою землею мовчки, без щебету; шуліка, розпластавши крила, висів непорушно в синім небі (*Гр. Тютюнник*). 4. Сонце, піднімаючись угору, привітно сяє-гріє; вітерець легенький дише; жайворонки, в'ючись над дорогою, щебечуть (*Панас Мирний*). 5. Од зеленого берега ніби повіяло холодком; холодок ніби лащився до лиця, милував його, улив у тіло розкіш життя, почування радісне, безклопітне й безжурне, як сама молодість (*Іван Нечуй-Левицький*). 6. Був гарячий червневий день; сонце палило нестерпно; замовкли птахи; квіти і дерева стомлено опустили листя (*Ю. Збанацький*).

3 Спишіть речення, ставлячи кому або крапку з комою між частинами. Підкресліть граматичні основи.

1. Полум'я ж росло вітер грався ним місяць з жахом тікав серед хмар (*В. Винниченко*). 2. Біліє місяць люди сплять (*Т. Шевченко*). 3. Уже скотилось із неба сонце заглянув місяць у моє віконце (*Леся Українка*). 4. Небо нахмурилося степ вистилає густа чорна тінь (*Панас Мирний*). 5. Галя вже наливалася полум'ям очі її починали палахкотіти гнівом (*В. Шевчук*). 6. Гули бджоли над розквітлою липою гули джмелі в тон розквітлому згасанню струн (*Ганна Чубач*). 7. Небо прорізали вогняні стріли ударив грім на дорогах знявся вихор (*За О. Десняком*). 8. Стоїть явір над водою на воду схилився сидить козак у неволі тяжко зажурився (*Нар. тв.*).

4 Перепишіть речення, розставляючи потрібні розділові знаки. Поясніть свою думку. Намалюйте схеми.

1. Ми просто йшли у нас нема зерна неправди за собою (*Т. Шевченко*). 2. Сутінки підкралися якось легко ніжно непомітно місяць зорі солов'ї чарують беручи закоханих у полон (*О. Журба*). 3. Вже й дикі гуси в небі пролітали вже й лебеді кричали крізь туман (*Л. Костенко*). 4. Сонце піднялося туман розходився по лісу осідав на траву золотую росою (*Панас Мирний*).

5 Перепишіть текст. Розставте пропущені розділові знаки між частинами складного речення. Підкресліть у реченнях граматичні основи.

Соняшники — мов кулі жовтого вогню той вогонь із пелюстками він висить на стеблах над городиною їхнім полум'ям просякнуто зараз повітря, настрій серпневого дня вони повертають людські голови до себе й примушують думати про них. Соняшники горять на подвір'ях за огорожами вони повиходили до самої дороги тут ростуть на вільному місці й, дивлячись на них, хочеш усміхнутись...

(За *Є. Гуцалом*).

СЛОВНИК

буяти — burjánzik / virágzik / sarjad

віддалений за змістом — tartalmilag távolabb álló

гайок — liget / erdőcske

грози — viharok / zivatarok

задрімають — elszunnyadnak / elcsendesednek

зливи — záporok

лан — mező / szántóföld

оживати — életre kel

осідати (на траву) — leülepedik / rászáll

осяяний — megvilágított

повіва (весною повіва) — lengedez (a tavaszi szellő)

полум'я — láng

поширений (речення) — bővített (mondat)

пригостити — megvendégelni

пролісок — hóvirág

проміння — fénysugár

спільність (смислова, граматична) — közösség / egység

струмочок — patakocska

тіні — árnyékok

щедро ллє — bőven áraszt

§ 55. Двокрапка у складному безсполучниковому реченні

Kettőspont a kötőszó nélküli összetett mondatban

Двокрапку між частинами складного безсполучникового речення ставимо в таких випадках:

- ▶ коли друга частина складного речення з'ясовує причину того, про що йдеться у першій частині:

Добре бідному: у нього від багатства
голова не болить (Нар. тв.).

[] : [].

Увага! Якщо в другій частині вказано на причину того, про що йдеться у першій, то перед другою частиною можна поставити запитання **чому?** й умовно сполучник **бо**.

- ▶ коли наступна частина розкриває, пояснює, уточнює зміст попередньої частини:

Я подумав: пахне нещастям (В. Шевчук).

[] : [].

Увага! Якщо друга частина з'ясовує зміст якогось слова в першій частині, то можна поставити запитання до другої частини **що саме? який саме? як саме?**

Інтонація таких безсполучникових речень — пояснювальна.

I Прочитайте виразно речення. Поясніть, чому між частинами безсполучникового складного речення ставимо двокрапку.

1. Надворі було темно: нещодавно зайшов місяць (В. Козаченко). 2. Наснився мені чудернацький базар: під небом, у чистому полі, для різних людей, для щедрих і скнар продавалися різні долі (Л. Костенко). 3. Умовк кобзар, сумуючи: щось руки не грають (Т. Шевченко). 4. Поблизу від приміщення, на другому поверсі в коридорі хтось обережно тупав: певне, вже й тут починалося ранішнє життя (М. Івченко). 5. Уже пахло морем: ось-ось воно мало з'явитись із-за обрію (О. Гончар). 6. Бачу здалека: хвиля іскриста грає вільно по синьому морі (Леся Українка). 7. Галя повернулася до сина

й згукнула вражено: хлопець був з голови до ніг вимазаний глиною (В. Шевчук).

- 2 I.** Прочитайте текст, дотримуючись правильної інтонації. Визначте стиль і тип мовлення тексту. Випишіть складні безсполучникові речення. Укажіть на смислові зв'язки між їхніми частинами, поясніть розділові знаки.

ВЕСНА

Надворі весна вповні. Ясне сонце, тепле й приязне, ще не встигло наложити палючих слідів на землю: як на Великдень дівчина, красується вона у своїм розкішнім убранні...

З неба, як розтоплене золото, ллється на землю блискучий світ сонця; на ланах грає сонячна хвиля; під хвилею спіє хліборобська доля... Легенький вітрець подихає з теплого краю, перебігає з нивки на нивку, живить, освіжає кожну билинку... І ведуть вони між собою тиху-таємну розмову: чутно тільки шелест жита, травиці... А згори лине жайворонкова пісня: доноситься голос, як срібний дзвіночок, — тремтить, переливається, застигає в повітрі... Перериває його перепелячий крик, зірвавшись угору; заглушає докучне сюрчання трав'яних коників, що як не розірвуться, — і все те зливається до купи в якийсь чудний гомін, вривається в душу, розбуркує в ній добрість, щирість, любов до всього... Гарно тобі, любо, весело! На серці стихають негоди; на думку не лізуть клопоти: добра надія обгортає тебе добрими думками, бажаннями... Хочеться самому жити й любити; бажаєш кожному щастя. Недаром в таку годину — аби неділя або яке свято — хлібороби виходять на поле хліба обдивлятися!

(За Панасом Мирним)

- II.** Утворіть 3-4 безсполучникові речення, з допомогою яких можна описати картину.

Сергій Васильківський
«Весна в Україні»

3 Робота в парах. Побудуйте з двох простих речень складнопідрядне та безсполучникове складне речення. Визначте смислові відношення між частинами, поясніть уживання розділових знаків. Намалюйте схему.

1. Не чути співу птахів. Почався дощ. 2. Ми усі знаємо. Настане мир. 3. Петро озирнувся. Нікого не було в кімнаті. 3. небезпечно гратися з вогнем. Усе можна спалити. 4. Вона знала одне. Потрібно боротися до кінця. 5. Її відповідь була несподіваною. Вона відмовилася допомогти. 6. Можна було зробити висновок. Час втрачено даремно. 7. Вони не прийшли вчасно. Автобус затримався надовго. 8. Зустріч була скасована. Несподівано почалася сильна злива.

4 Спишіть речення, уставте пропущені розділові знаки, застосувавши вивчені пунктуаційні правила. Підкресліть граматичні основи.

1. Мати вірила земля усе знає що говорить чи думає чоловік (*М. Стельмах*). 2. Пам'ятайте наше життя це своєрідний храм цінний не тільки нашою працею а й мудрістю попередніх поколінь (*Г. Бондаренко*). 3. Держімося землі вона нас держить (*Нар. тв.*). 4. Здавна існував звичай від'їжджаючи в далекі краї брати з собою грудочку рідної землі (*Г. Тарасенко*). 5. Він озирнувся прискорюючи ходу подорожній махав на нього рукою бажаючи очевидячки спинити його (*М. Коцюбинський*). 6. Без милосердя й справедливості у світі звелася б до одного око за око зуб за зуб (*В. Захарченко*). 7. Дощ поступово затихає навколо світлішає (*Ю. Збанацький*). 8. Ти чуєш плачуть за тобою (*М. Вінграновський*).

СЛОВНИК

докучне сюрчання —
kellemetlen ciripelés

завзятець — vakmerő ember /
bátor vállalkozó

залежність — összefüggés /
függőség

застережний захід —
óvintézkedés

зірвавшись угору —
felszállva az égbe

ігнорувати —
figyelmen kívül hagyni

клопоти — gondok

надія — remény

негоди — bajok / viszontagságok

непевність — bizonytalanság

розбуркувати — felébreszteni /
felkavarni

сміливість — bátorság

хлібороб — földműves

§ 56–57. Тире в безсполучниковому складному реченні

Gondolatjel a kötőszó nélküli összetett mondatban

Тире ставлять при виразній інтонації зіставлення–проти-ставлення.

Ставимо:

- ▶ коли зміст однієї частини речення протиставляється змістові другої (або зіставляється з ним). На місці тире можна поставити сполучники **а, але, зате, проте, однак**:

Дерево міцне корінням — людина
трудовим горінням (Нар. тв.).

а
[] — [].

- ▶ коли перша частина вказує на умову або час дії, про яку йдеться у другій частині. На місці тире можна поставити сполучник **коли** або **якщо**:

Хочеш їсти калачі — не сиди на печі (Нар. тв.).

якщо
[] — [].

- ▶ коли друга частина виражає наслідок або висновок з того, про що йшлося у першій частині. На місці тире можна поставити сполучник **так що**:

Не почуєш вітру — серце мре (А. Малишко).

так що
[] — [].

- ▶ якщо в другій частині міститься порівняння. На місці тире можна поставити сполучник **мов, як**:

Світ який — мереживо казкове (В. Симоненко).

як
[] — [].

- ▶ Якщо в частинах речення передано швидку зміну подій. На місці тире можна поставити сполучники **і, й, а**:

Оглянувся — в порту вже кипить бій (Олесь Гончар).

а
[] — [].

1 Прочитайте речення вголос із правильною інтонацією. Визначте смислові відношення між частинами.

1. Раніше встанеш — більше зробиш (*Нар. тв.*). 2. Не кожному в руки щастя йде — від багатьох воно тікає (*Г. Тютюнник*). 4. Укусиш гіркого — узнаєш ціну солодкого (*Нар. тв.*). 5. Мудрості не вивчити чужої — треба помилитися самим (*Є. Плужник*). 6. Мандрівник схоплюється — тут десь недалеко є житло! (*Іван Багряний*). 7. Коса ударила по арфі — струни вмерли (*І. Драч*). 8. Дружно працювати — втоми не знати (*Нар. тв.*).

2 Перебудуйте складносурядні та складнопідрядні речення так, щоб утворилися безсполучникові. Поясніть використання тире.

Зразок: Коли людина працює із захопленням, час минає непомітно. — Людина працює із захопленням — час минає непомітно.

1. Коли ви вдало виберете справу, то щастя відшукає вас. 2. Якщо ти обираєш професію свідомо, життя стає гармонійнішим. 3. Ми досягнемо успіху тоді, коли зрозуміємо справжню цінність праці. 4. Людина працює все життя, і саме праця робить її сильною. 5. Кожен обирає свій шлях, але не кожен має відвагу йти ним до кінця. 6. Якщо людина працює чесно, вона здобуває повагу інших. 7. Хто прагне досконалості, той ніколи не зупиняється на досягнутому. 8. Почали говорити по телефону, і раптово пропав зв'язок. 9. Робота стала для неї покликанням, так що вона ніколи не шкодувала про свій вибір. 10. Усі дивляться на успіх, а він бачить шлях до нього.

3 Перепишіть речення, розставте розділові знаки (кома, тире) між частинами безсполучникового речення. Усно поясніть свій вибір.

1. Надворі сутеніло вітер зірвався з місця і погнав по небу темні хмари. 2. Зійде сонце прокинуться птахи заспіває поле. 3. Деревата стояли нерухомо ні листок не шелесне. 4. Я глянув у вікно на вулиці блиснуло мокрим асфальтом. 5. Мати порастється біля печі діти тихенько граються біля порога. 6. Весна настала все ожило все сміється. 7. Пролунав дзвінок діти швидко зайшли до класу. 8. Ніч минула на сході займалася ранкова зоря. 9. Усе навкруги притихло чути лише цвіркунів у траві. 10. Хмариться буде дощ.

- 4** Утворіть із двох простих речень складні безсполучникові, використовуючи правильний розділовий знак.

1. Сонце сховалося за обрій. Настала тиша. 2. Зашуміло листя. Почалася буря. 3. Хмари насувалися швидко. Незабаром упаде дощ. 4. Ми поспішали додому. Почало темніти. 5. Грім ударив. Усі здригнулися. 6. Мрію допомагати людям. Бачу себе лікарем. 7. Вчуся монтувати відео. Це стане моєю справою життя.

- 5** Створіть власну історію у соцмережі. Розкрийте свої думки про певну професію, використовуючи безсполучникові складні речення.

Наприклад:

Слайд 1. «Якою ти бачиш свою ідеальну роботу?»

Слайд 2. Моя ідеальна робота — це не просто «ходити на 9:00». Це прокидатися з думкою: «Клас! Сьогодні я знову роблю те, що люблю».

Слайд 3. Хочу працювати там, де панує атмосфера ідей, де можна творити, допомагати, навчатися й надихати інших.

Слайд 4. Ідеальна робота — це коли ти не рахуєш години, бо захоплений процесом. Коли відчуваєш, я на своєму місці.

Слайд 5 (Challenge). А тепер твоя черга! Зніми сториз і розкажи, якою є ТВОЯ ідеальна робота?

- 6** Перепишіть, розставте пропущені розділові знаки. Намалюйте схеми.

1. Телефон розрядився лишилось тільки дивитися у вікно. 2. Я набрав повідомлення передумав відправляти. 3. Прийшов довгоочікуваний день сьогодні концерт улюбленого гурту! 4. Поглянув на годинник уже північ. 5. Сонце зайшло місто засвітилося вогнями. 6. Повернулась додому інтернет не працює. 7. Друзі покликали гуляти контрольна завтра. 8. Новий

день нові можливості. 9. Забув навушники світ здається гучнішим. 10. Натхнення прийшло з дитинства я завжди мріяла малювати обкладинки для книжок. 11. Усі друзі мріють про професію програміста я бачу своє майбутнє в музиці.

7 Прочитайте уривок із кіноповісті Олександра Довженка «Зачарована Десна». Доберіть до нього власний заголовок.

До чого ж гарно і весело було в нашому городі! Ото як вийти з сіней та подивитись навколо — геть-чисто все зелене та буйне. А сад було як зацвіте весною! А що робилось на початку літа — огірки цвітуть, гарбузи цвітуть, картопля цвіте. Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля. А соняшника, а маку, буряків, лободи, кропу, моркви! Чого тільки не насадить наша невгамовна мати.

— Нічого у світі так я не люблю, як саджати що-небудь у землю, щоб проізошло. Коли вилізає з землі всяка рослиночка, ото мені радість, — любила показувати вона.

Город до того переповнявся рослинами, що деь серед літа вони вже не вміщалися в ньому. Вони лізли одна на одну, переплітались, душились, дерлися на хлів, на стріху, повзли на тин, гарбузи звисали з тину прямо на вулицю.

А малини — красної, білої! А вишень, а груш солодких, було, як наїсися, — цілий день живіт, як бубон.

А вздовж тину росли великі кущі смородини, бузини і ще якихось невідомих рослин. Там неслися кури нишком од матері й різне дрібне птаство. Туди ми рідко лазили. Там було темно навіть удень, і ми боялись гадюки. Хто з нас у дитинстві не боявся гадюки, так за все життя й не побачивши її ніде?

Коло хати, що стояла в саду, цвіли квіти, а за хатою, проти сінешніх дверей, коло вишень, — поросла полином стара погребня з одкритою лядою, звідки завжди пахло цвіллю. Там, у льоху, у присмерку плигали жаби. Напевно, там водилися й гадюки.

(За О. Довженком)

8 Знайдіть в уривку з повісті О. Довженка (впр. 7) три безсполучникові складні речення. Поясніть роль розділових знаків у них. Визначте граматичні основи.

9 Знайдіть і выпишіть із тексту речення з прямою мовою. Визначте його будову, поясніть розділові знаки.

10 Оберіть авторське завершення речень або самостійно сформулюйте його відповідно до тексту. Визначте вид утворених складних речень.

1. У нашому городі було гарно і весело, бо
2. Коли вийти з сіней і подивитись навколо, то
3. Сад навесні був такий гарний, що... .
4. Мати любила саджати рослини, тому що
5. Город був переповнений рослинами, і тому
6. Ми боялись ходити за стару повітку, бо там
7. Автор згадує дитинство з теплотою, тому що

11 Знайдіть у тексті складні сполучникові речення та перебудуйте в безсполучникові. Поясніть вживання розділових знаків.

12 Складіть твір-мініатюру на тему «Краса природи» (5-6 речень). Використайте безсполучникові речення, уживаючи в них різні розділові знаки, зокрема тире.

Зразок: Зійшло сонце — заспівали птахи.

СЛОВНИК

бузина — bodza
 вогні міста — városi fények
 вражено — meghökkenne / csodálkozva
 грядка / город — veteményes / konyhakert
 ляда — pinceajtó / fedél
 натхнення — ihlet
 повітка — fészter / melléképület
 погребня — pincelejárát
 покликання — hívás
 порається — sürög-forog / tesz-vesz

притихло — elcsendesedett
 пропав зв'язок — megszakadt a kapcsolat
 розрядився (телефон) — lemerült (a telefon)
 стріха — nádtető
 струни вмерли — elnémultak a húrok
 схоплюватися — felpattanni / felugrani
 тин — kerítés
 цвіль — penész

§ 58–59. Інтонація складного безсполучникового речення

Az összetett kötőszó nélküli mondat intonációja

Інтонація — основний засіб зв'язку частин складного безсполучникового речення. Вона з'єднує частини речення в єдине смислове і граматичне ціле.

Виділяють такі типи інтонації: переліку, зіставлення-протиставлення, зумовленості, пояснення.

I Прочитайте виразно речення. За інформацією, поданою нижче, визначте види інтонації в безсполучникових складних реченнях. Зробіть висновок щодо зв'язку між інтонацією та розділовими знаками.

1. Тихо шумлять дерева, шелестить пожовкле листя на землі, бродить лісом засмучена осінь (*І. Цюпа*). 2. Ловив рибку — впіймав рака (*Нар. тв.*). 3. До мови доторкнешся — м'якше м'яких вона тобі здається (*П. Тичина*). 4. Налагодь струни золоті: весна бенкет справляє (*Олександр Олесь*). 5. Я входжу в ліс — трава стає навшпиньки, кошлатий морок лапу подає (*Л. Костенко*). 6. І диво дивне сталося з ним: совість заговорила! (*А. Ішук*). 7. Ластівки літають низько — завтра буде дощ (*Нар. тв.*). 8. Тепле сонце кидало у вікно свої яскраві промені, сад на схилі попід будинком стояв завітчаний білим і рожевим цвітом (*Люсі Монтгомері*).

- ▶ **Інтонація переліку** виражає логічну однорідність: одночасність, послідовність дій, явищ. Характеризується незначною паузою між частинами складного речення, що вимовляються з піднесенням голосу і незначним спадом перед паузою:

Гудів мотор, катер пінив носом хвилі (*Ю. Мушкетик*).

- ▶ **Інтонація зіставлення або протиставлення** характеризується виразною паузою між частинами складного речення, причому перша частина вимовляється підвищеним

тоном, а друга — зниженим. На зіставлявані слова падає однаковий наголос:

Багато диму — мало тепла (*Нар. тв.*).

- **Інтонація зумовленості** виражає відношення умовні, наслідкові, часові, допустові. Близька до інтонації зіставлення, але наголос у реченнях не такий симетричний:

Брязне клинок об залізо кайданів — піде луна по твердинях тиранів (*Леся Українка*).

- **Інтонація пояснення** характеризується зниженням голосу і виразною паузою перед тією частиною, яку пояснюють. Друга частина вимовляється швидшим темпом:

Хай оживає істина стара:
людина починається з добра (*Л. Забашта*).

- 2** Складіть по одному безсполучниковому реченню на кожну схему. Підкресліть граматичні основи.

[], перелік [].

[], послідовність [], [].

[] : [причина].

[] : [пояснення].

[] – протиставлення[].

[], [умова].

- 3** Робота в парах. Спишіть речення, погруппувавши за типами інтонації: інтонація переліку, інтонація зіставлення — протиставлення, інтонація зумовленості, пояснювальна інтонація.

1. Народ стогнав: панство гнобило його безжально (*І. Франко*). 2. Прийде вечір — усі вулиці в селі аж гудуть піснями (*С. Васильченко*). 3. Своїх батьків поважатимеш — шану від власних дітей матимеш (*Нар. тв.*). 4. День обіцяє бути погожий: на небі ні хмариночки, ні плямочки (*Панас Мирний*). 5. Пан гуляв у себе в замку, у ярмі стогнали люди (*Леся Українка*). 6. Ти ж прекрасно знаєш: я нічого поганого не зробив (*А. Кокотюха*).

4 Послухайте стрілецьку народну пісню. Прочитайте, правильно інтонуючи. Запишіть першу строфу. Підкресліть головні та другорядні члени речення. Визначте смислові відношення у складних безсполучникових реченнях.

Повіяв вітер степовий,
Трава ся похилила.
Впав в бою стрілець січовий,
Дівчина затужила.

А був то хлопець молодий,
Його б лишень кохати.
Він впав, як той сухий листок,
Повік буде лежати.

Летить ворон з чужих сторон
Та й жалібненько кряче:
«Вставай, козаче молодий,
Твоя дівчина плаче!»

Заплаче мати не одна,
Заплаче й чорнобрива,
Бо не одного козака,
Сира земля накрила.

5 Знайдіть у творах художньої літератури 5–6 складних безсполучникових речень. Визначте в них смислові відношення, тип інтонації.

6 Прочитайте текст, правильно інтонуючи. Випишіть складні безсполучникові речення. Намалюйте до них схеми. За допомогою словника доберіть українські відповідники до слів *альтернатива*, *інновації*, *кібербезпека*, *кардинально*.

Сучасний світ змінюється зі швидкістю світла. Появу нових професій стимулює технологічний прогрес. Штучний інтелект, біотехнології, квантові обчислення, «зелена» енергетика та інші інновації кардинально змінюють всі сфери життя. Паралельно з цим змінюються і суспільні потреби: старіння населення вимагає нових підходів до медицини та соціального забезпечення, урбанізація створює попит на «розумні» міста; кліматичні виклики змушують шукати екологічні альтернативи в усіх галузях.

Достатньо подивитися на останні двадцять років: тоді не існувало професій SMM-менеджера, data-аналітика, розробника мобільних додатків чи спеціаліста з кібербезпеки. Сьогодні це одні з найбільш популярних спеціальностей на ринку праці.

(З інтернету: <https://tinyurl.com/2p8edhe>)

7 Дайте відповіді на запитання.

1. Чому технологічний прогрес впливає на появу нових професій?
2. Як кліматичні зміни впливають на вибір спеціальностей?
3. Які приклади «зелених» професій можете назвати?
4. Чому важливо адаптовувати освіту до нових потреб ринку праці?
5. Як вважаєте, які професії можуть з'явитися через 20 років?

8 Допишіть продовження поданих фрагментів так, щоб утворилися безсполучникові речення. Скористайтесь підказками. Розставте потрібні розділові знаки.

1. Сучасний світ змінюється швидко (тому що?)
2. «Зелені» технології важливі (бо...)
3. Нові професії з'являються (коли?)

9 «Моя професія». Уявіть, що представник / представниця однієї з нових професій (наприклад, data-аналітик або розробник мобільних додатків) веде свій Instagram або TikTok. Напишіть короткий пост або сториз (2–3 речення) від її імені про робочий день.

СЛОВНИК

data-аналітик — adatelemző
 SMM-менеджер —
 SMM-menedzser /
 közösségimédia-menedzser
 зумовленість — feltétettség /
 ok-okozati viszony
 підвищений тон —
 emelkedett hang

піднесення голосу —
 hangemelkedés
 розробник мобільних додатків — mobilalkalmazás-fejlesztő
 розуміти відповідальність —
 tisztában van a felelősséggel
 спеціаліст з кібербезпеки —
 kiberbiztonsági szakember

§ 60–61.

Розвиток мовлення. Письмовий твір-роздум на морально-етичну тему в публіцистичному стилі

Beszédkésztség fejlesztése. Írásbeli értekezés — elmélkedés erkölcsi-etikai témáról publicisztikai stílusban

I Прочитайте текст-роздум.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

ПОШУК ВЛАСНОГО ШЛЯХУ В ЖИТТІ

Ми приходимо в цей світ з унікальним потенціалом. У кожного є своє покликання, власна справа, яка дає відчуття сенсу та радості. Але як визначити, де саме твоя дорога? Це запитання постає перед кожним з нас і нерідко стає найскладнішим у житті. Дехто відразу відчуває покликання, обирає професію, а інші тривалий час намагаються знайти себе та свій шлях.

У сучасному суспільстві цей вибір стає особливо непростим. Ринок праці змінюється, з'являються нові професії, а традиційні — зникають. Молодь стоїть на перехресті десятків доріг: одна веде у сферу технологій, інша — у мистецтво, третя — до служіння людям. Але жодна з них не гарантує легкого майбутнього. Часто доводиться долати труднощі, але саме вони формують характер і роблять нас сильнішими.

Я вважаю, що вибір життєвого шляху — це не одноразове рішення, а процес, що триває протягом усього життя. У дитинстві ми мріємо стати лікарями, айтівцями чи спортсменами, у юності нас вабить безліч інших можливостей. Людина змінюється, шукає нові горизонти, переосмислює цінності. Важливо лише одне: йти дорогою, яка робить нас живими, активними, здатними діяти і творити. З часом приходить усвідомлення, що головне — не багатство, а внутрішнє відчуття того, що ти на своєму місці.

Звичайно, вибір завжди пов'язаний із відповідальністю. Легко піддатися впливу чужої думки, піти шляхом, який хтось вважає правильним. Але чи буде це справжнім життям? Я думаю, ні. Адже лише та дорога, яку обираєш серцем, здатна привести до справжнього щастя.

Отже, найголовніше — не боятися шукати, помилятися й робити крок уперед, навіть якщо дорога важка. Людина сама будує своє майбутнє, сама обирає, ким стати, і тільки вона несе відповідальність за цей вибір. Життя коротке, але повне можливостей.

(Авторський текст)

2 Дайте відповіді на запитання.

1. З чим, за словами автора, приходить у світ кожна людина?
2. Що означає поняття «покликання» у поданому контексті?
3. Чому визначити свою дорогу в житті іноді буває складно?
4. Які зміни в сучасному суспільстві ускладнюють вибір професії?
5. Які три напрями вибору професійних шляхів згадано в тексті?
6. Як труднощі, на думку автора, впливають на людину?
7. Чому вибір життєвого шляху не можна вважати одноразовим рішенням?
8. Що, на думку автора, є важливішим за багатство?
9. Якої помилки часто припускаються люди, обираючи життєвий шлях в житті?

10. Якою має бути дорога, щоб вона привела до справжнього щастя?

11. Який головний висновок робить автор у кінці тексту?

3 На місці пропусків уставте необхідне слово чи словосполучення з довідки у відповідній формі.

1. Ми приходимо у цей світ з ... потенціалом, і кожен має своє покликання. 2. Дехто відразу відчуває ... , обирає професію і слідує своїм інтересам. 3. У сучасному суспільстві вибір професії стає непростим через ... та появу нових професій. 4. Часто доводиться долати ... , але саме вони формують характер і роблять нас сильнішими. 5. Лише та дорога, яку обираєш ... , здатна привести до справжнього щастя. 6. Найголовніше — не боятися шукати, помилятися й робити крок уперед, навіть якщо дорога

Довідка: унікальний, покликання, зміна ринку праці, труднощі, серце, важка.

4 Наведіть приклади сучасних професій, яких не існувало 20 років тому. Поясніть, як вони відображають зміни в суспільстві.

5 Перекладіть текст українською мовою.

A jövőbeli szakma kiválasztása minden fiatal életében fontos döntés. Az ember szeretné megtalálni azt a munkát, amelyben örömet leli, amely biztos megélhetést is ad. Sok lehetőség áll előttünk, ezért gyakran bizonytalanok vagyunk. Néha a szívünkre hallgatnánk, máskor inkább a józan észre. Nem elég csak arról álmodni, mi szeretnénk lenni — gondolni kell a lehetőségekre, a képességekre is. Felismerve erősségeinket, közelebb kerülünk a célhoz. Nehéz eligazodni: minden szakmának megvannak a szépségei, minden pályának a buktatói. A pályakeresés néha fárasztó és bizonytalan, de aki hisz önmagában, aki hajlandó tanulni, az megtalálja a saját útját.

6 Уявіть, що ви зустріли себе через 10 років. Напишіть твір-роздум про важливість вибору в житті. Дайте відповіді на подані запитання.

- Ким ти став(-ла)?
- Що допомогло знайти свій шлях?
- Які помилки навчили не здаватися?

- 7** Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Випишіть слова з невідомим вам значенням. Поясніть за допомогою тлумачного словника.

● **РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ** ✕

Великодобронське човниково-перебірне ткацтво — один із найдавніших видів народного мистецтва Закарпаття, яке ось уже понад сто років березуть і розвивають ткалі сіл Велика і Мала Добронь, Демечі, Соловка, Есень та інших населених пунктів Ужгородського району.

Майже у кожній хаті були кросна, тож багато жінок і дівчат традиційно вміли ткати. Довгими зимовими вечорами, у вільну від хліборобських клопотів пору, господині сідали за ткацький верстат і бралися до роботи. Зазвичай ткали килими, скатертини, різноманітні покривала, щоб було чим на Великдень та інші свята пишно прикрасити оселю. А дівчата готували придане. Вікові традиції передавалися всередині однієї сім'ї, а ткацький верстат успадковувала донька від матері.

Так склалося історично, що більшість населення Великої Доброні — угорці. Тож характерним для великодобронського човниково-перебірного ткацтва є поєднання двох культур — української та угорської.

Головною сировиною залишається льон, що проходить багатоступеневу обробку. Для виготовлення виробів місцеві ткалі використовують велику кількість інструментів та приладдя зі специфічними регіональними назвами: м'ялка, терлиця, веретено, гребінь, днище, прядка, мотовило тощо. Їхнім виробам притаманна виразна декоративність, чітка відповідність між матеріалом, формою, візерунком і кольором. Злагоджено поєднуються геометричний та рослинний (частіше квітковий) орнаменти. Переважають яскраві кольори, які не домінують, а гармонійно вплітаються у загальну колористику візерунку. Багатовіковий досвід, що передавався від покоління до покоління, спонукає до глибокого розуміння художньої краси, яка проявляється у таких елементах орнаментальних композицій, як «бубни», «куб», «зірки», «хрестики», «зубці».

Майстриня Гізела Купаш — головний носій елементу нематеріальної культурної спадщини. І сьогодні вона плідно, творчо працює, створюючи авторські ткані картини, що чудово вписуються в сучасний інтер'єр. Крім того, залюбки навчає дітей основ ткацтва на базі Великодобронського народного етнографічного музею.

(З інтернету: <https://tinyurl.com/2xecrymr>)

8 Дайте відповіді на запитання.

1. Який вид народного мистецтва зберігають у Великій та Малій Доброні?
2. У яких селах, крім Великої Доброні, поширене човниково-перебірне ткацтво?
3. Де у селах стояли кросна?
4. Коли жінки зазвичай сідали за ткацький верстат?
5. Які вироби найчастіше ткали місцеві майстрині?
6. Чому для дівчат було важливо вміти ткати?
7. Як передавалися ткацькі традиції в родині?

8. Які дві культури поєднані у великодобронському ткацтві?
9. Яку головну сировину використовують для виготовлення тканин?
10. Назвіть інструменти, які використовують під час ткання.
11. Які орнаменти та кольори притаманні виробам великодобронських ткаць?
12. Хто є головним носієм елементу нематеріальної культурної спадщини Великої Доброни? Яка її діяльність нині?

9 Уявіть себе майстринею / майстром із Великої Доброни. Що б ви виготовили сьогодні як придане? Напишіть 4–5 речень у форматі посту в соцмережі.

СЛОВНИК

веретено — orsó
витвір — alkotás /
kézműves termék
візерунок — minta
гребінь — fésű
етнографічний музей —
néprajzi múzeum
кольорова гама — színvilág /
színskála
кросна — szövőszék
льон — len
м'ялка — tiló / len törő
мотовило — motolla
народне мистецтво —
népművészet
натхнення — ihlet
не здаватися — nem feladni
нематеріальна культурна
спадщина — szellemi kulturális
örökség
обробка — feldolgozás

орнамент — díszítés /
ornamentika
перехрестя — útkereszteződés
помилятися — hibázni
придане — hozomány
приладдя — felszerelés
прядка — rokka
рівновага — egyensúly
самореалізація —
önmegvalósítás
сировина — nyersanyag
сумнів — kétely
терлиця — gereben (len gereben)
ткаля — takácsnő
ткацький верстат — szövőgép
усвідомлення — tudatosítás
успадковувати — örökölni
човниково-перебірне
ткацтво — vetülékes hajósszövés

§ 62–63.

Синонімія простих речень, складних речень зі сполучниками і без сполучників

Az egyszerű és az összetett mondatok jelentésbeli viszonyai

Більшість безсполучникових речень можна перебудувати у сполучникові, тому існує поняття синонімії безсполучникових і деяких типів сполучникових складносурядних і складнопідрядних речень.

Синонімічними є:

1. Безсполучникові складні речення зі значенням переліку дій, подій, явищ, що відбуваються одночасно або послідовно, і складносурядні речення з повторюваними чи неповторюваними сполучниками **і (ї)**, **та** (у значенні **і**):

Настала ніч, зорі розсипалися над містом. —

Настала ніч, **і** зорі розсипалися над містом.

2. Безсполучникові складні речення зі значенням протиставлення, зіставлення та складносурядні речення з протиставними сполучниками **а, але, проте, зате, однак**:

Хотів допомогти — зробив тільки гірше. —

Хотів допомогти, **однак** зробив тільки гірше.

3. Безсполучникові складні речення з часовими, умовними, наслідковими відношеннями між частинами та складнопідрядні речення з підрядними часу, умови, наслідку:

Сонце зайшло — місто занурилося в тінь. —

Коли сонце зайшло, місто занурилося в тінь.

4. Безсполучникові складні речення з причиновими й пояснювальними відношеннями і складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними, означальними, обставинними причини:

Я зрадів: нарешті настав довгоочікуваний день. —

Я зрадів, **бо** нарешті настав довгоочікуваний день.

1 До кожного складного речення доберіть синонімічне — іншого типу, але з тим самим змістом. Використайте доречні сполучники (коли, що, бо, якщо).

Зразок: Коли випаде сніг, діти підуть кататися на санчатах. — Випаде сніг — діти підуть кататися на санчатах.

1. Якщо наполегливо працювати, можна всього досягти.
2. Надворі стало темно, ми засвітили ліхтарики.
3. Оскільки дощ припинився, ми вирішили вийти на прогулянку.
4. Я знав: день буде сонячним і теплим.

2 Творче конструювання. Складіть за зразком три синонімічні речення (просте, складне сполучникове, безсполучникове).

Зразок: Прийде весна, і зацвітуть сади.

БСР: Прийде весна — зацвітуть сади.

СПР: Коли прийде весна, зацвітуть сади.

Просте: З приходом весни зацвітуть сади.

1. Учитель зайшов до класу, і учні відразу затихли.
2. Сонце піднялося вище, тому туман почав розсіюватися.
3. Минув дощ, і повітря стало свіжим.
4. Я обрав професію дизайнера, тому що люблю створювати красу.

3 Перебудуйте прості речення на синонімічні складносурядні, складнопідрядні та безсполучникові речення. Зробіть усний синтаксичний розбір безсполучникових речень.

1. Ми залишилися вдома через сильний дощ.
2. Усі аплодували, вражені чудовим виступом.
3. Я поспішав, запізнюючись на співбесіду.
4. У тиші всі швидко заснули.

Синтаксичний розбір безсполучникового складного речення

1. Визначити вид речення за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне) та емоційним забарвленням (окличне, неокличне).
2. Знайти граматичні основи — дві чи більше.
3. Визначити вид безсполучникового речення (речення з однорідними частинами / з неоднорідними частинами).

4. Визначити смислові відношення між частинами складного безсполучникового речення (послідовності, зіставні, протиставні, пояснювальні, часові, умовні, причинно-наслідкові).
5. Обґрунтувати вживання розділових знаків.
6. Кожну частину безсполучникового речення розібрати як просте речення (двоскладне / односкладне, поширене / непоширене, повне / неповне, ускладнене (якщо так, то чим) / неускладнене); підкреслити другорядні члени.

Зразок усного розбору

Андрієві знову снилася буря: скажений вітер зриває зелене
листя з дерев, жене на захід чорні хмари (За А. Шевердіною).

Речення розповідне, неокличне, складне, безсполучникове з однорідними частинами, відношення пояснювальні, двокрапка відокремлює одну частину від іншої.

Зразок письмового розбору

Розп., неокл., складн., безсполучн., пояснювальн., двокрапка відокремлює одну частину речення від другої. []: [].

I част. — двоскл., пошир., повне, неускл.

II част. — двоскл., пошир., повне, ускл. однор. присудками.

4 Прослухайте текст в електронному додатку. Поясніть значення слів демографи, фахівець, риштування, бетонник. Виконайте завдання.

ЛЮДИНА І ТРИВАЛІСТЬ ЖИТТЯ

Між тривалістю життя, професією людини та розміром заробітків є пряма залежність. Такого висновку дійшли вчені Віденського демографічного інституту, дослідивши обставини життя людей різних спеціальностей.

Демографи вивели певну залежність, яка свідчить, що той, хто більше заробляє, живе довше. На підставі такого висновку вчені склали список найбезпечніших професій. Серед них демографи назвали фізиків, за ними йдуть лікарі, інженери, пастори та вчителі гімназій. Найнебезпечнішими були названі дві будівельні професії — монтера риштувань і бетонника. Люди, які працюють за цими спеціальностями, мають у середньому низьку зарплату і найкоротшу тривалість життя.

«Прибутки прямо впливають на очікувану тривалість життя», — пояснює Рембрандт Шольц, фахівець відділення демографії Товариства імені Макса Планка. Учений відзначає, що все починається з хорошої освіти. Люди з вищою освітою можуть сподіватися на кращі робочі місця, зручні умови праці і, зрозуміло, на вищу оплату, а більше грошей означає можливість мати краще житло, якіснішу їжу, кращих лікарів, що в комплексі сприяє більшій тривалості життя.

Аналогічний висновок роблять і фахівці зі страхової справи. Наприклад, одна з таких компаній поділила представників різних професій на п'ять груп. У групу з найменшими ризиками увійшли найбільш фінансово забезпечені клієнти — стоматологи й адвокати, в останню — будівельники.

Цікавий факт: демографи вважають, що чоловіки, які сидять удома, поки їх дружини заробляють, живуть менше за тих, хто сам заробляє на життя.

(З інтернету <https://tinyurl.com/4tsu97zs>)

5 Закінчіть речення.

1. Учені дійшли висновку, що
2. До найбезпечніших професій належать
3. Люди з вищою освітою можуть сподіватися
4. Найнебезпечнішими визнано професії

6 Дайте відповіді на запитання.

1. Чому, на думку вчених, освіта впливає на тривалість життя?
2. Як ви вважаєте, чи є винятки з цієї закономірності? Наведіть приклад / приклади.
3. Чи погоджуєтеся ви з твердженням: «Більший заробіток — довше життя»? Поясніть свою думку.

7 1. Перебудуйте подані речення на безсполучникові.

1. Люди з вищою освітою можуть сподіватися на кращі робочі місця, а більше грошей означає можливість мати краще житло.

2. Демографи вивели певну залежність, яка свідчить, що той, хто більше заробляє, живе довше.

3. Учений відзначає, що все починається з хорошої освіти.

4. Демографи вважають, що чоловіки, які сидять удома, поки їх дружини заробляють, живуть менше за тих, хто сам заробляє на життя.

II. Зробіть письмовий синтаксичний розбір утворених речень за схемою на с. 197.

СЛОВНИК

бетонник — betonozó

дійти висновку, робити висновок — következésre jutni, következtést levonni

екологічна альтернатива — környezetbarát alternatíva

затребувана спеціальність — keresett szakma

зручні умови роботи — kényelmes munkakörülmények

страхова справа — biztosítási ügy

інновації — innovációk / újítások

кібербезпека — kiberbiztonság

мати прямий вплив — egyenes hatással lenni vkire, vmire

сподіватися на щось — számítani vkire, vmire

монтер риштувань — állványzat szerelő

на підставі висновку — következtetés alapján

скласти список — listát összeállítani

очікувана тривалість життя — várható élettartam

потреби суспільства — társadalmi igények

представники різних професій — különböző szakmák képviselői

пряма залежність — egyenes függőség

ринок праці — munkaerőpiac

розмір заробітків — a keresetek mértéke

розробник мобільних додатків — mobilalkalmazás-fejlesztő

сталий розвиток — fenntartható fejlődés

страхова компанія — biztosítási cég

технологічний прогрес — technológiai fejlődés

у середньому — középso mértékben

урбанізація — urbanizáció / városiasodás

урбаністика — várostervezés

фінансово забезпечений клієнт — tehetős ügyfél

цікавий факт — érdekes tény

Складне речення з різними видами зв'язку

A különböző kapcsolattípusú összetett mondat

§ 64. Поняття про складне речення з різними видами зв'язку. Складне речення із сурядним і підрядним зв'язком

A különböző típusú összetett mondat fogalma.
Mellérendelő és alárendelő összetett mondat

Разом зі складними сполучниковими (складносурядними та складнопідрядними) і безсполучниковими реченнями виокремлюють складні речення з різними видами синтаксичного зв'язку. Їх ще називають багатокомпонентними реченнями.

У реченнях цього виду одночасно можуть бути сполучниковий (сурядний і підрядний) або сполучниковий і безсполучниковий зв'язки. Це зумовлено змістовими і синтаксичними відношеннями між частинами таких конструкцій. Тому залежно від видів зв'язку є такі типи речень:

- складне речення із сурядним і підрядним зв'язком:

Він заграє — і з перших звуків усі збагнули, що він був майстром своєї справи (Марко Вовчок).

[] — і [], (що).

- складне речення із сурядним і безсполучниковим зв'язком:

День згаса за обрієм, ліг туман долиною, і зоря в небі скоро спалахне (Д. Луценко).

[], [], і [].

- складне речення з підрядним і безсполучниковим зв'язком:

Не вмирає наша слава, не вмирає наша честь, бо живе в нас сила жвава... (В. Самійленко)

[], [], (бо)...

- складне речення із сурядним, підрядним і безсполучниковим зв'язком (багатокомпонентне):

Вільно і широко розляглись зелені поля; не тіснили їх похмурі ліси, не давили високі гори, і далеко-далеко сягало око вздовж ланів та невеличких гайків, що зеленими вершечками виглядали з ярів та балок (В. Винниченко).

[]; [], [], і [], (що).

Увага! Складні речення з різними видами зв'язку є ознакою книжного мовлення, але їхні функції в різних стилях неоднакові.

У науковому стилі складні речення з різними видами зв'язку служать засобом вираження складних думок, допомагають чітко й послідовно викласти матеріал. Найчастіше тут використовують речення інформаційного характеру з підрядним і сурядним зв'язком. Доречне та вдале їх використання разом із простими конструкціями робить мову художніх чи публіцистичних текстів багатую, гнучкою, образною.

- I** Прочитайте речення. Визначте граматичні основи, типи зв'язку між частинами. Поясніть значення слова **ґрінго**.

1. Той, у кого порожня душа, не може бути справжнім другом, він не відчуває людяності в дружбі (В. Сухомлинський).
2. Цілу ніч сік дрібний дощ, а хмари так були закутали гори, що небо і земля творили одну темну пропасть (Р. Купчинський).
3. Денисова мама була дуже щаслива — їй хотілося, щоб її старший син частіше спілкувався з хлопцем із порядної родини (А. Кокотюха).
4. Не знаю, скільки пройде весен, але тебе несучу в серці (Олександр Олесь).
5. Як швидко минають дні, коли у людини є хліб і вода, і як повільно течуть вони, коли немає ні ковтка води (С. Скляренко).
6. Кароокий індіанець похмуро мовчить, він просто веде за собою трьох нахабних ґрінго, які наважилися кинути виклик його джунглям (М. Кідрук).

У складних реченнях із сурядним і підрядним зв'язком між одними частинами зв'язок сурядний, між іншими — підрядний. За будовою такі речення різні.

- ▶ Від однієї з частин, з'єднаних сурядним зв'язком, залежить одна або кілька підрядних:

Спустився вечір, і одразу похолоднішало, хоч удень була спека (За О. Гончарем).

[], і [], (хоч).

- ▶ До кожної з частин, з'єднаних сурядним зв'язком, належить одна або кілька підрядних:

Жити серед людей — все одно що ходити в казковому саду, де навколо тебе найтонші пелюстки з тремтячими краплинками роси, і треба так іти до квітів, щоб не впала жодна крапля (За В. Сухомлинським).

[], (де), і [], (щоб).

- ▶ Дві чи кілька частин, з'єднаних сурядним зв'язком, мають спільну підрядну:

Де шумить Дніпро широкий, там душа моя співає і серце молодіє (Т. Шевченко).

(Де), [], і [].

Увага! Між двома сурядними частинами, що з'єднані сполучниками *і, й, та (і)*, якщо вони мають спільну підрядну, коми не ставлять.

Складні речення із сурядним і підрядним зв'язком мають три і більше частини, засобами зв'язку між якими є сполучники сурядності, підрядності або сполучні слова:

Сонце вже сіло за обрій, і над землею почали згущуватися сутінки, бо вечір вступив у свої права.

[], і [], (бо).

I Прочитайте складні речення із сурядним і підрядним зв'язком. Визначте типи відношень між сурядними і підрядними частинами, поясніть свою думку. Накресліть схеми речень.

1. Пише брат мені з села, що трава вже поросла, та північний вітровий холодить листочки їй (О. Луній). 2. Любов може

стати найбільшим щастям, але ж як ще багато треба для цього, бо самої любові людині ніколи не досить (*П. Загребельний*). 3. Тебе твій дух до неба вознесе, і ти збагнеш, у чому справжність щастя (*П. Кононенко*). 4. Річка, що трохи вище від мосту впадала на тому боці в Дунай, називалася по-грецькому Пюретом, по-скіфському ж Поратою, або Сильною, а плем'я, що жило у верхів'ях річки, казало на неї Прут (*І. Білик*).

2 Доповніть складносурядні речення підрядними частинами. Поясніть зміну змісту речення.

1. Сонце вже зайшло, і на небі ще тремтіли зірки,
2. Листя падало з дерев, і вітер тихо гойдав гілки,
3. Над селом здіймався дим, та ніхто не знав,
4. Учні поспішали до школи, і вчитель зустрів їх біля дверей,
5. На полі шуміло жито, і жайворонок співав так голосно,
6. Ми довго йшли стежкою, але зупинилися біля річки,
7. Загримів грім, і небо розірвала блискавка,
8. Мати всміхнулася, а в очах блиснула сльоза,
9. На дворі стало тихо, і навіть собака не гавкав,
10. У лісі сутеніло, та дорогу ще було видно,

3 Складіть речення із сурядним і підрядним зв'язком за поданими схемами.

[], і [], (де).

[], (як), а [], (що).

(Коли), [] і [].

4 1. Прослухайте текст в електронному додатку. Прочитайте текст. Визначте його стиль і тип мовлення. Випишіть складні речення із сурядним і підрядним зв'язком. Поясніть розділові знаки, накресліть схеми.

Коли над селом сходить сонце і з роси здіймається легкий туман, усе навколо оживає: дзвенять жайворонки, бринить далека косовиця, а над ставом, де ще спить очерет, в'ється легкий димок.

І хоч день тільки починається, вже чути, як у садках гудуть бджоли, і видно, як дівчата поспішають на луки, бо треба встигнути до спеки.

А десь там, за лісом, де колись пролягала стара дорога, вже чути гомін трактора, і люди знають: почалися жнива, тож праця кипітиме до самого вечора.

І коли вечір упаде на землю, і вітер принесе запах сіна, тоді втомлені, але щасливі, вони сядуть на призьбі й мовчатимуть, бо кожен відчуває, що день був добрий.

(Авторський текст)

II. Знайти у словнику значення слів косовиця, призьба, гомін.

СЛОВНИК

книжне мовлення — irodalmi nyelvhasználat

означальна частина — jelzői tagmondat

підрядне речення з'ясувальне — tárgyi alárendelt mondat

підрядне речення наслідку — következményes alárendelt mondat

підрядне речення причини — okhatározói alárendelt mondat

підрядне речення умови — feltételes alárendelt mondat

підрядне речення часу — időhatározói alárendelt mondat

§ 65. Складне речення із сурядним і безсполучниковим зв'язком

Mellérendelő és kötőszó nélküli összetett mondat

У реченнях із сурядним і безсполучниковим зв'язком між одними частинами встановлюються сурядні відношення, які реалізуються за допомогою сполучників сурядності, натомість між іншими частинами встановлюються безсполучникові зв'язки. Такі речення складаються з трьох і більше частин. Усі частини цих речень синтаксично рівноправні:

І вже не такими жаданими стають
вечори, і не так трепетно сяють зорі,
не так бентежно тривожиться в тиші
серце... (За М. Стельмахом).

[], і [], [].

1 Прочитайте. Які з поданих речень є складними з безсполучниковим і сурядним зв'язком? Поясніть свою думку.

1. Тисячі років летять так лелеки, не змінюючи своїх шляхів, і тисячі років стрічають їх над морем похмурі орлині зграї, які намагаються скинути лелек назад у море (*П. Загребельний*). 2. В Англії існує такий звичай: гість може зникнути непомітно, і на нього ніхто не образиться (*Л. Дмитерко*). 3. Молодість дає людині силу й красу — старість забирає їх, зате винагороджує мудрістю і чистотою спогадів (*Я. Гончарук*). 4. Орлиця вчить у небо своїх дітей злітати, і перший крок зробити дитя навчає мати, навчає батько сина кохатися в труді (*Є. Летюк*).

2 Прослухайте текст в електронному додатку. Випишіть складні речення із сурядним і безсполучниковим зв'язком. Намалюйте схеми цих речень.

ГЛОБАЛЬНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Сучасні технології — результат взаємодії природи й суспільства, але людство століттями втручалось в довкілля, не дбаючи про його рівновагу. У XX столітті, коли посилювся

вплив на навколишній світ, екологічна система втратила здатність до самоочищення, і почалася глобальна криза.

Через індустріалізацію та урбанізацію зникають ліси, виснажуються ґрунти, забруднюються вода й повітря; змінюється газовий склад атмосфери: виникає парниковий ефект, руйнується озоновий шар. Моря й океани потерпають від стічних вод, нафти, радіоактивних відходів, і життя в них зникає.

Енергетична та сировинна криза, а також забруднення довкілля створюють загрозу здоров'ю людей і навіть генетичному фонду людства. Одні вчені вважають, що слід обмежити технічний розвиток, інші переконані: прогрес можливий, якщо застосовувати екологічно безпечні технології й діяти спільно.

Не всі природні ресурси підконтрольні державам: атмосфера, води Світового океану, тварини, які мігрують, потребують міжнародного захисту. У світі достатньо продуктів харчування, але розподіл його нерівномірний: одні регіони мають надлишок, але інші — потерпають від голоду.

Світовий океан — легені планети і важливе джерело ресурсів, та через надмірне використання й забруднення його екосистема виснажується. Людство має об'єднати зусилля: майбутнє Землі залежить від кожного, а природа не пробачає байдужості.

(За матеріалами Вікіпедії та підручників з географії)

3 Поміркуйте над поданими завданнями і запитаннями.

1. Поясніть, у чому полягає головна причина екологічної кризи.
2. Назвіть наслідки надмірної індустріалізації.
3. Які два підходи до вирішення екологічних проблем описані в тексті?
4. Чому Світовий океан називають «легенями планети»?
5. Як міжнародна співпраця може допомогти у збереженні природи?

4 Перепишіть речення, розставляючи відсутні розділові знаки. Підкресліть граматичні основи. Накресліть схему кожного речення.

1. Сонце заходило за ліс небо на заході палахкотіло червоним вогнем і ставало навколо тихо й урочисто.
2. Я знав

прийде весна і розквітнуть яблуні в нашому саду білим цвітом. 3. Повіяв холодний вітер верхів'я дерев зашуміли проте згодом хмари на небі почали поступово розсіюватися. 4. Нарешті стало тепло сакури вкрилися пишним цвітом і їхній аромат наповнив вулиці міста. 5. Ми вірили в успіх дорога була важкою але нас ніщо не могло зупинити на шляху до мети. 6. Птахи відлетіли у вирій спорожніли поля і тільки вітер гуляє поміж сухих бур'янів.

5 Перебудуйте наведені прості речення на складні з різними видами зв'язку.

1. Люди вирубують ліси. Земля втрачає родючість. Людство втручалось в природу, не дбаючи про її рівновагу.

2. Моря й океани потерпають від стічних вод, нафти, радіоактивних відходів. Гине морський світ. Життя в них зникає.

3. Екологічна система втратила здатність до самоочищення. Почалася глобальна криза. Ресурси Землі вичерпуються. Людство повинно діяти розумно.

СЛОВНИК

байдужість — közöny / közömbösség

бентежно — nyugtalanul / zavartan

виснажуватися — kimerülni / elfogygni

генетичний фонд людства — az emberiség genetikai állománya

екологічно безпечні технології — környezetbarát technológiák

жадані — vágyott / kívánt

індустріалізація — iparosítás

надмірне використання — túlzott használat

натомість — ellenben / ehelyett

нерівномірний розподіл — egyenlőtlen eloszlás

озоновий шар — ózonréteg

парниковий ефект — üvegházhatás

продукти харчування — élelmiszer

радіоактивні відходи — radioaktív hulladékok

самоочищення — öntisztítás/ öntisztulás

синтаксично рівноправні — szintaktikailag egyenrangúak

сировинна криза — nyersanyagválság

трепетно — remegve / meghiottan

§ 66–67. Складне речення з підрядним і безсполучниковим зв'язком

Alárendelő és kötőszó nélküli összetett mondat

Серед речень з різними видами зв'язку виділяють складні речення, частини яких можуть поєднуватися сполучниковим підрядним і безсполучниковим зв'язком. У таких реченнях засобами зв'язку між одними частинами виступають підрядні сполучники або сполучні слова (займенники чи прислівники), між іншими — інтонація та зміст:

Я знав: весна обов'язково настане, хоч
зима була довгою.

[] : [], (хоч).

1 Прочитайте речення. Поясніть смислові відношення між їхніми частинами.

1. Щоб піснею стали звуки, поезією — слова, треба талантові муки, лиш нею душа жива (*Г. Тарасюк*). 2. Дзвони грають зарання, бо зоря сходить рання, дзвони грають, вітають, бо зоря є ясна, дзвони грають зарання, від самого світання, дзвони грають, вітають, воскресає весна (*Б.-І. Антонич*). 3. Навколо рівно поблискував сніг, він був ще таким молодим, що навіть одсвіт зірок не тремтів на ньому (*М. Стельмах*). 4. Книги — морська глибина: хто в них пірне аж до дна, той, хоч і труду мав досить, дивнії перли виносить (*І. Франко*).

2 Прослухайте текст в електронному додатку. Прочитайте текст. Знайдіть складні речення з безсполучниковим і підрядним зв'язком у передостанньому абзаці. Запишіть їх, підкресліть граматичні основи. Як пов'язані між собою частини цих речень? Накресліть схеми.

КАЗКА ПРО ЧОЛОВІКА, ЯКИЙ МАВ СУМНІВИ

Жив колись на світі чоловік, якого від народження долали сумніви. Хоч би й за що він брався, байдуже, чи заходжувався коло праці, а чи коло розваг, його опадали сумні-

ви, і тієї ж миті праця ставала йому осоружною, а розваги кидали в розпач і тугу.

Переконавшись, що ні погрози, ні благання тут нічого не вдіють, батьки спорядили свого єдиного нащадка в далеку дорогу, сподіваючись, що, може, серед людей він набере́ться розуму й досвіду, які вилікують його від надмірних сумнівів.

Але і в далеких краях чоловіка не припиняли мучити сумніви, і кожне починання рано чи пізно кінчалось поразкою й прикрощами. Варто було чоловікові вдруге глянути на ту саму річ, як його опадали сумніви, він усе кидав, і знову все було так, як і перед тим, дарма що з нерозумного підлітка він уже став чоловіком, якому надходив час мати власну родину й дах над головою.

Та однієї днини, переходячи вб́рід струмок, чоловік випадково оглянувся й зауважив, що його сумніви — це сім стулених до купи в одного вороного коней, які несуть його в прі́рву, звідки нема вороття. Чоловік неабияк злякався, прикидаючи, як йому подолати ці сумніви, однак його сили виявилися заслабкі, і він, закликавши Бога у свідки, що не може далі нести свою долю, знесилений духом і тілом, упав на роздоріжжі́ під деревом і заснув.

Він склепив повіки й побачив ді́дка. Той запропонував йому підмітати подві́р'я двома віниками — сонцем і місяцем, а платою мало стати одне зернятко.

Чоловік погодився і, працюючи, відчув, що сумніви його щезли. Після завершення праці ді́док дав йому маленьке світле зернятко.

Чоловік подякував і прокинувся, здивовано побачивши в себе на долоні й справді́ мале світле зернятко. Він ще раз глянув на насінинку. Сумніви знову заворушили-

ся в ньому з такою люттю, що чоловік збагнув: тепер йому надходить кінець. Щоб не впасти у прірву, він притиснув зернятко до грудей. Тієї ж миті воно лунко впало йому на дно серця й одразу пустило там тоненький паросток. З того, як заворушився паросток, чоловік збагнув: то проросло в ньому деревце надії.

Розум і сумніви почали докоряти чоловікові, називаючи паросток «колодою». Але він збрехав, назвавши його новим сумнівом, тоді як у ньому розросталося гілля надії. Востаннє сумніви мовили: «Людина є тільки тоді людиною, коли її долають сумніви». Але надія, що проросла у розквітле дерево в серці, зробила сумніви безголосими, бо саме деревце надії допомагає долати сумніви, які є вершниками прірви.

(За Е. Андіївською)

3 Дайте відповіді на запитання.

1. Як чоловік зрозумів, що його сумніви небезпечні?
2. Яке значення мало «світле зернятко» у житті героя?
3. Чому дерево надії допомогло подолати сумніви?
4. Як ви розумієте слова: «Людина є тільки тоді людиною, коли її долають сумніви»?
5. Чому авторка завершує твір образом дерева надії?
6. Який головний урок для читача містить ця притча?

4 Допишіть речення так, щоб вони стали складними з різними видами зв'язку (використайте запропоновані схеми).

1. [Настав вечір], і [...], (який ...).
2. [Я вірю]: [...], (якщо ...).

5 Об'єднайте кожну групу в одне складне речення так, щоб у ньому одночасно був безсполучниковий та підрядний зв'язок. Скористайтеся поданими схемами.

1. Я точно знаю одну річ. Успіх прийде до кожного. Людина щиро віритиме у свої сили. []: [], (якщо ...).
2. На гори впали густі сутінки. Ми змушені були зупинитися на ночівлю. Стежка стала зовсім невидимою. [] – [], (бо ...).

3. Робота спочатку здавалася надто складною. Майстер не зупинявся ні на мить. Він дуже хотів завершити справу до заходу сонця. [] – [], (тому що ...).

6 Напишіть мініесе (5–7 речень) на тему: «Що є моїм зернятком надії, яке допомагає долати сумніви?»

СЛОВНИК

вершники пріпрви — a szakadék lovasai (képletesen: a pusztulás erői)

віник — seprű

вороття — visszatérés / visszaút

врешті-решт — végül is / végső soron

деревце надії — a remény fája

дідок — öregemberke / öregúr

докоряти — szemrehányást tenni / hibáztatni

жива душа — élő lélek

заякатися / злякатися — megijedni

запалювати (вогонь, серце) — meggyújtani / lángra lobbantani

заслабкий — gyenge / erőtlen

зернятко — magocska / szemecske

знесилений — kimerült / erőtlen

істина — igazság / bölcsesség

мордувати (сумніви мордують) — gyötör / kínoz

муки таланту — a tehetség gyötrelmei

нащадок — utód

опадати (сумніви) — ránehezedik / gyötri a kétség

осоружний — undok / visszataszító

паросток — hajtás / csíra

поразка — vereség / kudarc

прикрощі — kellemetlenség / baj

пріпрва — szakadék / mélység

розпач — kétségbeesés

склепити повіки — lehunyja a szemét / lecsukja a szemhéját

спорядити в дорору — útra bocsátani / útnak indítani

сумніви — kétségek

тіньовий / тінистий — árnyas / sötét

туга — bánat / szomorúság / vágyakozás

щезнути — eltűnni / elenyészni

§ 68. Складне речення із сурядним, підрядним і безсполучниковим зв'язком

Mellérendelő, alárendelő és kötőszó nélküli összetett mondat

Складне речення із сурядним, підрядним і безсполучниковим зв'язком — один із видів складних речень, між частинами якого існують різні типи сполучникового сурядного, підрядного та безсполучникового зв'язку.

Стояла тиха година: згори опускався сизий присмерк, а внизу з-під кожного куща виповзав туман, тому здавалось, що над землею коливалися два неба
(За М. Стельмахом).

[] : [], а [], (тому), (що).

1 Прочитайте. Знайдіть речення із сурядним, підрядним і безсполучниковим зв'язком. Поясніть свою думку. Визначте граматичні основи.

1. Забіліли сади лебединими зграями, снить зелена земля урожаєм, а блакить аж напнулася вітрилами над мінливими небосхилами, над просторами, над дорогами, що у даль лягли за порогами... (М. Нагнибіда) 2. Багато сходив я стежок і доріг, подій пережив я багато, та серце жагуче я й вірне зберіг, щоб чесно сьогодні ступить на поріг старої батьківської хати (М. Марфієвич). 3. Колись малим хлоп'ям я чув на луках, як вигравав невидимий оркестр: трава ледь-ледь на вітрі шурхотіла, мов скрипалів ансамбль дзвінкоголосий, сюрчали коники у лад їй, в унісон (Л. Ковальчук). 4. Коли нам довго не відписують, хапаємось за останню ілюзію: лист, очевидно, пропав на пошті (Ірина Вільде).

2 Утворіть складні речення з різними видами зв'язку з поданих нижче простих. Скористайтеся схемами.

1. Настав світанок. Небо на сході почало рожевіти. Птахи ще не співали. Навколо панувала особлива тиша. Вона буває лише влітку. [] : [], але [], (тому ...), (яка ...).

2. Море раптом потемніло. Почався шторм. Рибалки швидко повернули до берега. Вони знали. З водною стихією жартувати не варто. [], [], і [], (бо ...), (що ...).

3. Гітарист торкнувся струн. Залу наповнили перші неспіливі акорди. Глядачі миттєво затамували подих. Всі зрозуміли. Зараз почнеться справжня магія. [], [] — і []: [], (що ...).

Розбір складного речення з різними видами зв'язку

1. Визначити вид речення за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне) та емоційним забарвленням (окличне, неокличне).
2. Знайти граматичні основи — дві чи більше.
3. Визначити різновид складного речення з різними видами зв'язку (сполучниковий сурядний і підрядний, сполучниковий сурядний і безсполучниковий, сполучниковий підрядний і безсполучниковий, сполучниковий сурядний, підрядний і безсполучниковий).
4. Обґрунтувати вживання розділових знаків.
5. Кожну частину складного речення розібрати як просте речення (двоскладне / односкладне, поширене / непоширене, повне / неповне, ускладнене (якщо так, то чим) / неускладнене); підкреслити другорядні члени.
6. Накреслити схему.

Зразок усного розбору

Осріблені місяцем гори блищать, їм кедрі і сосни казки шелестять, і дивні пісні їм співають вітри, що нишком підслухали в моря з гори (Олександр Олесь).

Речення розповідне, неокличне, складне з різними видами сполучникового і безсполучникового зв'язку, сполучниковий сурядний і підрядний, безсполучниковий віднош. зіставні, складається з 4 частин. I і II частина поєднані безсполучниковим зв'язком, відношення одночасності, II і III — сурядний, одночасності, III і IV — підрядна означальна частина.

Зразок письмового розбору

Розпов., неокл., складн., з різними видами сполучн. і безсполучн. зв'язку, сполучн. сурядн. і підрядн., безсполучн.

зіставн., підр. означ. Комами відокремлено частини складного речення.

 [], [], і [], (що).

I част. — двоскл., пошир., повне, ускл. дієприкм. зворотом;

II част. — двоскл., пошир., повне, ускл. однор. підметами;

III част. — двоскл., пошир., повне, неускл.;

IV част. — двоскл., пошир., повне, неускл.

3 До кожного з поданих речень доберіть схему-підказку. Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Зробіть письмовий синтаксичний розбір 3 речень (за вибором).

1. Тихо мріє маленький ставок
ніде ні шелесне а на листку латат-
тя сидить лінива жаба й уважно
стежить за довгоногою комахою що
безтурботно ковзає по воді (*Б. Ферре-
ро*). 2. Бентежить душу батьківська
земля співають зорі у небесній млі і
ніжне сонце небо притуля щоб трави
квітли на святій землі (*Ю. Григорук*).

[], [], а [], (що).

[], і [], (що).

[], [], і [], (щоб).

[], [], (як), (що).

3. Ти до мене прийшла не із казки чи сну і здалося мені що
стрічаю весну (*В. Симоненко*). 4. Погане виходить серце болить
як подумаю що це ж із моїх рук виходить отаке (*Г. Тютюнник*).

СЛОВНИК

жагуче серце —
szenvedélyes szív

ілюзія — illúzió

коливатися — hullámszik /
lengedezik

лебедина згряя — hattyúcsapat

овеча отара — juhnyáj

оркестр — zenekar

поріг хати — ház küszöbe

присмерк —
alkonyat / szürkület

світорозуміння —
világszemlélet / világértelmezés

скрипалі — hegedűsök

туман виповзав —
a köd előbújt / szétterült

унісон — összhang / uniszónó

§ 69–70.

Розділові знаки у складних реченнях із різними видами зв'язку*Írásjelek az összetett szintaktikai szerkezetekben*

У складних багатокомпонентних реченнях (їх ще називають складними синтаксичними конструкціями) розділові знаки ставимо за тими ж правилами, що й у всіх складних реченнях.

Щоб отримати багато вподобайок, створюйте цікавий контент, що відповідає трендам, а також регулярно спілкуйтеся з аудиторією.

У складних реченнях із сурядним і підрядним зв'язком сполучники сурядності й підрядності можуть стояти поряд. Кому між ними ставимо тоді, коли після підрядної частини немає другої частини складеного сполучника (*то, так*) або сполучника *але* (*а*). При цьому підрядну частину можна вилучити без порушення структури всього речення.

Мати сказала, *що, якщо* ми встигнемо купити продукти, вона приготує пиріг. — Мати сказала, *що якщо* ми встигнемо купити продукти, *то* вона приготує пиріг.

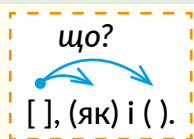
1 Прочитайте речення. Поясніть розділові знаки. З'ясуйте зв'язки між частинами складних речень. Знайдіть пунктуаційні помилки у 2 і 3 реченнях. Поясніть свою думку.

1. Хуторок, що стоїть над озером праворуч, потроху танув у просторах і можна було чекати, що за якісь півгодини він зовсім зникне з очей (*Микола Хвильовий*). 2. Кобзарі спроможні викликати біль у закрижаних серцях багатьох сучасників бо ж без болю не народиться відповідальність а без відповідальності жодного прийдешнього не побудувати (*О. Бердник*). 3. Тебе твій дух до неба вознесе і ти збагнеш, у чому справжність щастя (*П. Кононенко*). 4. Хоч ти розсердишся на мене, хоч проженеш мене від себе, хоч звелиш ніколи на очі не попадатися, а я таки тепер договорию, що учора хотів сказати (*Григорій Квітка-Основ'яненко*).

Кому не ставимо:

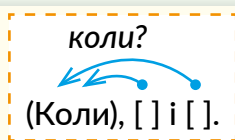
- ▶ перед сполучниками **i, та** (у значенні **i**), **або, чи**, якщо вони з'єднують дві підрядні частини, які відповідають на одне й те саме питання і залежать від одного й того самого слова в головній частині.

Я **люблю**, як сонце сходить над річкою
і пташки починають свою пісню.

- ▶ між двома реченнями, з'єднаними сполучниками **i, та (i)**, **або, чи**, якщо вони мають спільну підрядну частину.

Коли зійшло сонце, туман розсіявся
і трава заблищала росю.

- ▶ якщо на початку речення є спільна частка, вставне слово або другорядний член (найчастіше обставина), які стосуються обох частин:

Тільки цвіркуни сюрчать, гудуть
хрущі та десь далеко гавкає пес.

Тільки [], [] та [].

2 Прочитайте складні речення. Назвіть види зв'язку. Поясніть розділові знаки між частинами.

1. Мати вірила: якщо дитина росте в любові, то вона обов'язково буде щасливою, і це давало їй сили.

2. Погода була чудова, і, дарма що вітерець був прохолодний, ми вирішили прогулятися біля річки.

3. Теплий дощ уже перестав і, хоч небо ще було вкрите хмарами, крізь них почало пробиватися сонячне проміння.

3 Запишіть речення, розставляючи розділові знаки. Підкресліть граматичні основи.

1. Сонце заходило і коли небо почало рожевіти над обрієм з'явився перший вечірній промінь. 2. Я знав що літо вже минає і скоро осінь постукає у вікно золотим листом. 3. Коли приходить весна земля прокидається від сну і птахи

повертаються з вирію щоб сповістити про тепло. 4. Коли ми прийшли до лісу дерева стояли в інеї та повітря було нерухомим. 5. Сонце зайшло і стало так тихо що було чути шелест листя. 6. Усі ми знаємо що життя прекрасне і що кожен день дарує нам нові можливості.

4 Прослухайте текст в електронному додатку.

НАЙДИВОВИЖНІШІ ВІНАХОДИ ЗАКАРПАТЦІВ

У тому, що закарпатці — люди працьовиті й винахідливі, переконалися підприємці від Праги до Нью-Йорка. Наші земляки створюють не лише корисні речі для побуту, а й такі, що здатні змінювати світ.

Світлодіоди, якими користується весь світ, винайшов Нік Голоняк, син вихідців із Підкарпатської Русі. Він першим зробив інфрачервоне світло видимим, заклавши основу для LED-ламп і лазерів, що стали частиною технологій CD і DVD.

(З інтернету: <https://tinyurl.com/2h5pbd73>)

Ще у XIX столітті священник Августин Єнковський зі Стеблівки створив жатно-снопов'язальну машину — прообраз сучасного комбайна. Хоч на батьківщині винахід не оцінили, його ідеї використали за океаном. Єнковський не зупинився: винайшов двигун для пароплава, автоматичну гвинтівку та механічний ткацький верстат без електродвигуна.

Августин Єнковський

(З інтернету: <https://tinyurl.com/yc8nstr6>)

Петро Бобонич з Ужгорода розробив неінвазивний глюкометр, який вимірює рівень цукру без проколу шкіри. Пізніше він створив нову модель, що синхронізується зі смартфоном, і її вже використовують у клініках.

(З інтернету: <https://tinyurl.com/mrdmjxpy>)

Школяр Валентин Фречка із Сокирниці придумав, як виготовляти папір з опалого листя. Його екологічна технологія дозволяє зберігати дерева, а нині хлопець удосконалює виробництво, додаючи до суміші солому та макулатуру.

Фото: Valentyn Frechka

(З інтернету: <https://tinyurl.com/2xkwyuk9>)

Викладач УжНУ Олександр Молнар сконструював розумний шолом для пожежників, який показує температуру, попереджає про гази, визначає розташування у просторі — і рятує життя.

(З інтернету: <https://tinyurl.com/348crxsw>)

Закарпатські інженери Василь Гонар і Василь Гечка створили селфі-дзеркало з камерою, підсвіткою і сенсорним екраном. Воно фотографує людину самостійно, додає ефекти й миттєво друкує знімок.

(З інтернету: <https://tinyurl.com/yc8nstr6>)

Ужгородець Марк Дробнич розробив із деталей LEGO мікроскоп, яким можна керувати через смартфон. Такі пристрої можуть стати у пригоді освітнім закладам без сучасного обладнання.

(З інтернету: <https://tinyurl.com/2p9pe5bc>)

І навіть звичайний велосипед можна вдосконалити. Йосип Седлакович із Виноградова створив модель для дітей із ДЦП: триколісну, стійку, зручну. Вона допомагає дітям зміцнювати м'язи й повертає віру в себе.

(З інтернету: <https://tinyurl.com/yc8nstr6>)

Фото: Jozef Sedlakovich

Отож, закарпатці вміють перетворювати ідеї на відкриття, а натхнення — на користь людям.

5 Дайте відповіді на запитання.

1. Про що йдеться в тексті «Закарпатські винахідники — майстри на всі руки»?
2. Хто створив перший видимий світлодіод?
3. Чому винахід Ніка Голоняка вважають революційним?
4. Який винахід Валентина Фречки допомагає берегти природу?
5. Як саме папір із листя сприяє захисту довкілля?
6. Чому важливий «розумний шолом»?
7. Який пристрій допомагає дітям із особливими потребами розвивати м'язи?
8. Які риси характеру, на думку автора, притаманні закарпатським винахідникам?
9. Яку роль у житті суспільства відіграють сучасні технології та винаходи?
10. Як автор ставиться до винахідників та їхньої праці?

6 Напишіть есе (5–7 речень) на тему: «Чому важливо підтримувати молодих винахідників?»

СЛОВНИК

ДЦП (дитячий церебральний параліч) — CP / gyermekkori agyi bénulás

екологічна технологія — környezetbarát technológia

жахати (когось) — megijeszteni

інфрачервоне світло — infravörös fény

натхнення — ihlet

неінвазивний глюкометр — nem invazív vércukormérő

неслава — gyalázat / rossz hírnév

опале листя — lehullott falevél

проковтнути — lenyelni

пронизати (сонце пронизує води) — áthatol / átvilágít (a napfény a vízben)

світлодіод — LED / fénykibocsátó dióda

сенсорний екран — érintőképernyő

сором — szégyen

спокушатися (чимось) — elcsábulni valamire

§ 71. Синонімічність складних речень із різними видами зв'язку і простих речень

A különböző kapcsolattípusú összetett és az egyszerű mondatok közötti jelentésbeli megfelelések

Синтаксична синонімія — це можливість передати однаковий або близький зміст різними синтаксичними конструкціями.

коли?

Після сходу сонця ми вирушили в дорогу.

Коли зійшло сонце, ми вирушили в дорогу.

 (Коли), [].

I Порівняйте речення з двох колонок таблиці. Поставте питання до виділених фрагментів. Сформулюйте висновки про синонімічні речення.

За умови старанного навчання ви обов'язково складете іспити на високі бали.

Альпіністи зупинилися біля підніжжя гори для **короткого відпочинку**.

Через сильний туман видимість на дорогах нашого міста значно погіршилася.

На столі лежав старий лист із **розмитими від води літерами**.

Дуб від **страшенної спеки** опускав гілля додолу.

Якщо будете старанно навчатися, ви обов'язково складете іспити на високі бали.

Альпіністи зупинилися біля підніжжя гори, **щоб трохи відпочити**.

Видимість на дорогах нашого міста значно погіршилася, **оскільки був сильний туман**.

На столі лежав старий лист, **літери на якому були розмиті водою**.

Дуб опускав гілля додолу, **бо була страшенна спека**.

- 2** Перебудуйте складнопідрядні речення на прості, зберігши зміст. Підкресліть синонімічні конструкції, поставте до них питання.

Зразок: Якщо виникнуть проблеми, звертайтеся до вчителя. — У разі проблем звертайтеся до вчителя.

1. Якщо добре підготуватися, можна успішно скласти НМТ. 2. Коли настає весна, природа оживає. 3. Ми не пішли на прогулянку, тому що була злива. 4. Коли закінчили ремонт, приміщення відкрили для відвідувачів. 5. Якщо уважно читати умову, помилок буде менше. 6. Коли учні прослухали пояснення, вони виконали завдання. 7. Хоч надворі було холодно, діти довго гуляли. 8. Коли зійшло сонце, туман розвіявся.

- 3** За аналогією до вправи 2 перебудуйте прості речення на складнопідрядні, зберігши зміст. Підкресліть синонімічні конструкції, поставте до них питання.

1. Через погіршення погоди екскурсію скасували. 2. Попри втому спортсмен тренувався. 3. Завдяки наполегливості вона досягла високих результатів. 4. Після прочитання статті я змінив свою думку. 5. За відсутності доказів справу закрили. 6. Із наближенням вечора місто поволі стихало. 7. Збудована ще в минулому столітті хатина стояла на березі. 8. Після завершення вистави глядачі ще довго аплодували акторам.

- 4** Складіть 5 пар синонімічних речень (складне + просте).

- 5** Прослухайте текст в електронному додатку. Запишіть із пам'яті, використовуючи складні речення з різними видами зв'язку.

Гібридні автомобілі використовують кілька джерел енергії (найчастіше бензин та електрику). Такі машини оснащені відразу двома моторами — двигуном внутрішнього згоряння й електродвигуном. Ці мотори можуть працювати по черзі або разом.

У задній частині автомобіля розташовані потужні акумулятори, які заряджаються під час руху і віддають свою енергію на старті автомобіля або ж під час руху на малих швидкостях. Акумулятори також можна заряджати від елек-

тромережі. Залежно від дорожньої обстановки комп'ютер, що розташований у блоці управління, вмикає перший або другий двигун, іноді обидва одночасно (наприклад, якщо автомобілю потрібна додаткова потужність для здійснення обгону). Під час гальмування кінетична енергія обертання коліс перетворюється на електричну та заряджає акумулятор. Перемикання між двома двигунами відбувається настільки плавно, що ні водій, ні пасажери машини не помічають.

(Із книги «Я знаю, як це працює»)

6 Перебудуйте прості речення на складні, додавши підрядну частину.

Зразок: Електродвигун працює тихо. → Електродвигун працює тихо, тому що немає вибухового згоряння пального.

1. Акумулятор заряджається швидко.
2. Автомобіль зупинився.
3. Комп'ютер вмикає перший або другий двигун.

СЛОВНИК

блок управління — vezérlőegység / vezérlő blokk
 вибухове згоряння пального — robbanásos üzemanyag-égés
 гібридний автомобіль — hibrid autó
 двигун внутрішнього згоряння — belső égésű motor
 джерело енергії — energiaforrás
 дорожня обстановка — közlekedési helyzet / forgalmi viszonyok
 екологічний транспорт — környezetbarát közlekedési eszköz
 економія пального — üzemanyag-megtakarítás
 електродвигун — villanymotor / elektromos motor
 заряджатися — töltődni / feltöltődni
 кінетична енергія — mozgási energia / kinetikus energia
 обертання коліс — kerék forgása
 перетворюватися — átalakul / átváltozik
 плавно (перемикатися) — sima / zökkenőmentes (váltás)
 потужність — teljesítmény / erő
 синхронно працювати — szinkronban működni / egyszerre dolgozni
 струм — áram

§ 72. **Розвиток мовлення. Аудіювання тексту публіцистичного стилю**

Beszédkésztség fejlesztése. Publicisztikai stílusú szöveg hallás utáni értése

I Прослухайте текст в електронному додатку.

● РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

ПРО ЩО РОЗПОВІДАЮТЬ СТІНИ УЖГОРОДСЬКОЇ ЗАМКОВОЇ ГОРИ

Уважно поглянувши на карту рідної України, ти побачиш безліч назв сіл, містечок, міст. Як їх багато! У кожного своя історія, а чимало з них залишили про себе пам'ять і стали нашими національними святинами. Є такі святини і в Ужгороді. Містяни мають чим пишатися: уже в XII ст. місто знав увесь цивілізований світ!

Рушаймо в мандрівку вулицями древнього Ужгорода і розпочнімо її від першопочатків старовинного Ужгородського замку. Середньовічна хроніка Антоніна під назвою «Діяння угорців» відносить заснування ужгородської фортеці до IX ст., точніше — до 895 р., коли древні угри, керовані своїми вождями — Алмошом і його сином Арпадом, зруйнували одне з останніх слов'янських городищ з військовим укріпленням — град легендарного графа капітана Лаборця. З утворенням Угорської держави у кінці X ст. — на поч. XI ст. тут збудували замок як адміністративний та торговельний центр комітата Унг (центр Ужанської жупи).

На подвір'ї замку нас чекають чудові залізні скульптури персонажів грецької міфології: постать найпопулярнішого давньогрецького героя Геракла, який убиває Лернейську гідру, і покровителя мандрівників, торговців, провідника душ померлих — Гермеса, а також бронзова скульптура могутнього хижого Турула (*від тюркського слова тогрул, турул — сокіл*) — міфічного птаха древніх угрів. Його культ відомий зі скіфських часів. Посередині замкового подвір'я привертають увагу руїни першої ужгородської церкви Святого Юрія, згадка про яку в писемних джерелах датована 1248 роком. Храм відомий не тільки як родове місце поховання Другетів, а й через те, що в його стінах 24 квітня 1646 р. уклали Ужгородську церковну унію.

Якщо пройдемо замкову браму, перше, що впаде у вічі, — це постать відомого своїми подвигами героя Геракла. Лита залізна скульптура, виготовлена 1824 р. в Ужгороді, зображує перемогу сина Зевса й Алкмени над багатоголовою водяною змією. Неподалік від Геракла завмер ще один персонаж грецької міфології — Гермес. Його скульптура вилита на залізоливарному заводі біля Мукачева.

У XVI — XVII ст. невід'ємною частиною історії Ужгородської фортеці стали короткі, але жорстокі штурми, тривалі й виснажливі облоги, коли край був ареною жорстокої боротьби між князями Трансильванії та правителями Габсбурзької імперії. У кінці XVII — на поч. XVIII ст. Ужгородський замок перетворився зі звичайного провінційного укріплення у помпезний графський осідок, великосвітський центр культурного та політичного життя Закарпатського краю. І пов'язано це було з діяльністю володарів замку — графів Міклоша Берчені та його жінки-красуні, графині Крістіни Чакі. Урешті-решт замок став гніздом магнатської сім'ї Другетів. 2 травня 1776 року імператриця Австрійської імперії Марія-Терезія передала його Мукачівській греко-католицькій єпархії. Так Замкова гора стала одним із центрів закарпатської української науки, літератури й культури.

З 1947 року у стінах фортеці організували краєзнавчий музей.

(З інтернету <https://tinyurl.com/tvzuzubyv>)

ЦІКАВО

Жупа — адміністративна одиниця; область, округа у середньовічних слов'ян та в Угорському королівстві.

1 Прочитайте подані твердження. Визначте, чи є вони правдивими.

1. Ужгородська фортеця була заснована у 895 році.
2. На подвір'ї замку встановлені скульптури Геракла та Гермеса.
3. Ужгородська церковна унія була укладена у 1248 році.
4. У XVII–XVIII ст. замок перетворився на культурний і політичний центр Закарпаття.
5. Краєзнавчий музей на території Замкової гори відкрили у 1947 році.

2 Дайте відповіді на запитання.

1. Чому Ужгородський замок називають перлиною міста?
2. Які функції виконував замок протягом століть?
3. Яке значення мала Ужгородська церковна унія 1646 року?
4. Як можна пояснити присутність скульптур грецьких богів у замковому просторі?
5. Відколи Замкова гора стала одним із центрів науки, літератури й культури?

СЛОВНИК

вождь — vezér
 герой грецької міфології —
 görög mitológiai hős
 град / городище —
 várhely / erődített település
 граф / графиня — gróf / grófnő
 єпархія — egyházmegye
 жупа / комітат — vármegye /
 közigazgatási egység (komitátus)
 краєзнавчий музей —
 helytörténeti múzeum
 облога / штурм —
 ostrom / roham

першопочатки міста —
 a város kezdetei / eredete
 покровитель мандрівників —
 az utazók védőszentje
 поховання — temetkezés
 провідник душ померлих — a
 lelkek vezetője (a holtak világába)
 руїни — romok
 сокіл / турул — sólyom / turul-
 madár
 фортеця як осідок — a vár mint
 székhely / rezidencia

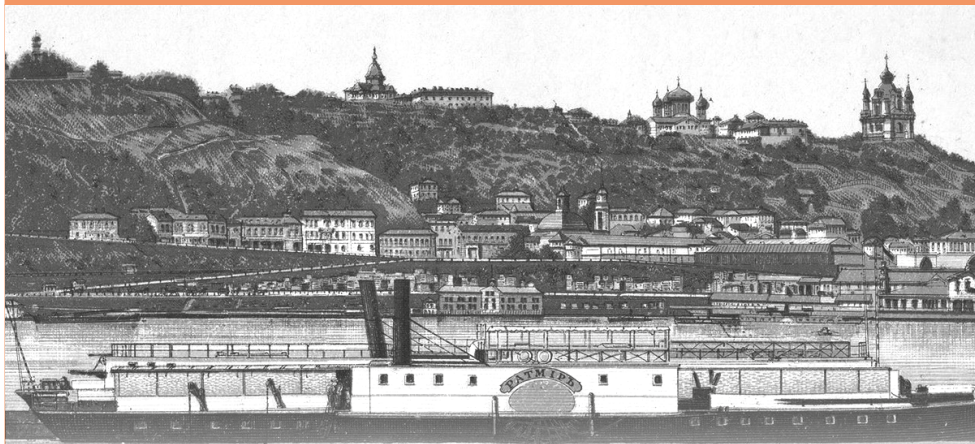
§ 73–74.

Розвиток мовлення. Усний твір-опис зовнішності людини

Beszédkésztség fejlesztése. Szóbeli fogalmazás — egy ember külsejének leírása

I Прослухайте текст в електронному додатку. Виконайте завдання.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ**ПОДОРОЖ ДО НОВОГО ЖИТТЯ**

Степан стояв на палубі й сумно дивився, як зникає село. Відчував, що залишає там не тільки минуле, а й надії. Заплющивши очі, піддався сумові.

Коли розплющив очі, побачив Надійку. Вони жили в одному селі, але майже не зналися. Обое їхали вчитися до великого міста, і перед ними починалося нове життя.

Ситуація Надійки була кращою: батьки допомагали з продуктами, вона їздила до подруг. Степан покладався лише на стипендію. Він був здібний і не боявся іспиту. На пароплаві він пояснив їй багато темних сторінок соціальних наук, і вона слухала його зачаровано, дякувала й переконано додавала:

— О, ви одержите стипендію! Ви такий розумний!

Він усміхався, йому приємно було чути хвалу й віру у свої сили від цієї синьоокої дівчини. Справді, Надійка здавалася йому кращою від усіх жінок на пароплаві. Довгі рукави її сірої блузки були миліші йому за голі руки інших. Черевики її були округлі й на помірних каблуках. Його вабила в ній нештучність. До інших жінок він ставився трохи гордо, трохи боязко. Відчував, що вони не зважають на нього, навіть зневажають за дешевий френч, рудий картуз і старі штани.

Йому було двадцять п'ять років. На зріст він був високий, мав міцне тіло і смугле обличчя. Молоді м'які волосинки, неголені вже тиждень, надавали йому неохайного вигляду. Брови мав густі, очі великі, сірі, чоло широке, губи чутливі. Темне волосся він відкидав назад, як багато хто з селян і де-хто з поетів.

Степан тримав свою руку на теплих Надійчиних пальцях і замислено дивився на річку. Раптом Надійка промовила:

— Уже Київ близько.

Київ! Це те велике місто, куди він їде учитись і жити. Невже Київ справді близько? Він збентежився і запитав:

— А де Левко?

Вони оглянулись і побачили на кормі селян, які обідали. Перед ними лежав хліб, цибуля і сало. Левко, студент із їхнього села, теж сидів коло них і обідав. Він лагідний і повніший, ніж дозволяв його зріст. Міг би бути колись ідеальним священником, але він зразковий агроном. Із діда-прадіда селянин, він чудово вмів допомогти науковими порадами. Вчився він дуже акуратно і над усе любив полювання.

Левко підійшов до своїх молодих колег, усміхаючись і трохи похитуючись на коротких ногах. Усміхатися й бути в доброму гуморі було його основною властивістю, критерієм його ставлення до світу.

Степан і Надійка вже збирали свої речі. Ще один поворот, і ліворуч лягли сірі смуги міста. Пароплав протяжно крикнув, і цей пронизливий гук озвався в Степановому серці болісною луною. Це останній сигнал його минулому. В його душі стало тихо й мертво. Він відчув натиск сліз, почервонів і відвернувся. Але Левко помітив його хвилювання, поклав руку на плече й промовив:

— Не журись, хлопче!

— Та я нічого, — ніяково відповів Степан.

Надійка засипала Левка запитаннями. Він мусив назвати їй кожен пагорб, кожную церкву, мало не кожен будинок. Та Левко погано знав цю місцевість. Лавру, правда, він назвав, пам'ятник Володимирові теж, а що й пагорба того звать Володимирським, він точно не знав. У Києві він бував в обмеженому і визначеному колі: вулиця, де він мешкав, — інститут. Тому був безсилий задовольнити Надійчину цікавість. Крихітні здаля будинки захоплювали дівчину, і вона раділа, що там житиме.

(За В. Підмогильним)

I Дайте відповіді на запитання до тексту.

1. Де стояв Степан на початку розповіді? Що він відчував?
2. Чим відрізняються ситуації Степана та Надійки?
3. Що саме в Надійці привертало увагу Степана?
4. Що відчував юнак, коли пароплав підходив до Києва?
5. Яким чином Левко підтримав Степана, коли той засмутився?
6. Якого кольору очі в Надійки?
7. Які деталі одягу Надійки Степан вважав милішими за голі руки інших жінок?
8. Опишіть черевики Надійки.
9. Як Степан укладав своє темне волосся, і як це характеризувало його стиль?
10. Скільки днів Степан не голився, і як це відобразилося на його зовнішності?
11. Які риси обличчя юнака підкреслюють його привабливість?
12. Якої думки дотримується Степан щодо ставлення до нього жінок на пароплаві? Що може бути причиною такого ставлення?
13. Опишіть зріст і статуру Степана.

14. Яке враження на Степана справляла «нештучність» Надійки у зовнішності?

15. Опишіть зовнішній вигляд Левка. Які елементи підкреслюють його лагідний характер?

16. Які висновки можна зробити з опису зовнішності героя?

2 Напишіть невеликий опис (5–7 речень) імовірної зустрічі трьох героїв у Києві через кілька місяців після приїзду. Зверніть увагу на зовнішні зміни (або їхню відсутність) та соціальний статус, який міг змінитися.

Підказка: Чи змінився одяг Степана після отримання стипендії? Який вигляд має Надійка, можливо, під впливом міського життя та подруг? Чи лишився Левко таким самим «ідеальним агрономом» за зовнішнім виглядом?

3 Прослухайте текст в електронному додатку. Визначте тип мовлення (розповідь, роздум, опис).

● РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ x

УСНИЙ ТВІР-ОПИС ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ

У нашому класі навчається моя добра подруга Софія. Вона завжди привертає увагу своєю охайною зовнішністю і щирою усмішкою. Софія має середній зріст і струнку поставу. Її волосся темно-каштанове, довге, трохи хвилясте. Вона зазвичай заплітає його у дві акуратні коси.

Очі у Софії світло-карі, погляд лагідний і водночас уважний. Очі завжди сяють, коли дівчина розповідає щось цікаве чи сміється. Обличчя в неї овальне. Ніс невеликий, прямий, губи виразні.

Софія одягається просто, охайно, зі смаком. Узимку вона носить довге тепле пальто і в'язаний шарф, а влітку надає перевагу легким сукням із квітковим візерунком. Її завжди можна впізнати за легкою ходою та лагідним голосом.

Зовнішність моєї подруги гармонійно поєднується з її характером. Софія має спокійні манери. Вона добра, уважна і чуйна, завжди готова допомогти іншим. Саме тому її люблять і поважають у нашому класі.

(Авторський текст)

4 Опишіть коротко зовнішність Софії. Які риси найбільше підкреслені?

5 Словникова робота. Доберіть угорські відповідники до поданих слів.

Зовнішність — ...	лагідний погляд — ...
струнка постава — ...	гармонійно — ...
овальне обличчя — ...	чуйна — ...

6 Знайдіть і випишіть із тексту 10 словосполучень «іменник + прикметник».

Зразок: охайна зовнішність, світло-карі очі.

7 Робота в парах. Один учень описує людину (не називаючи імені; можна літературного героя, однокласника тощо). Інший здогадується, про кого йдеться.

8 Складіть твір-опис зовнішності друга / подруги (однокласника / однокласниці) (8–10 речень).

СЛОВНИК

акуратні коси — rendezett copfok / fonatok
 виразні губи — kifejező ajkak
 гармонійно поєднується — harmonikusan összekapcsolódik
 зі смаком — ízlésesen
 лагідний голос — szelíd hang
 лагідний погляд — szelíd tekintet
 легка хода — könnyed járás
 овальне обличчя — ovális arc
 охайна зовнішність — ápoltság megjelenés

рівні риси — szabályos vonások
 світло-карі очі — világosbarna szemek
 середній зріст — közepes termet
 спокійні манери — nyugodt módor
 струнка постава — karcsú testtartás
 хвилясте волосся — hullámos haj
 чуйна — érzékeny, figyelmes
 щира усмішка — őszinte mosoly

§ 75–76.

Розвиток мовлення. Читання вголос тексту науково-популярного стилю «Винаходи, що змінили світ назавжди»

Beszédkésztség fejlesztése. Tudománynépszerűsítő
stílusú szöveg hangos olvasása: Találmányok,
amelyek örökre megváltoztatták a világot

1 Прослушайте текст в электронном dodatku.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

ВИНАХОДИ, ЩО ЗМІНИЛИ СВІТ НАЗАВЖДИ

Винаходи завжди відігравали вирішальну роль у розвитку людства. Вони є тією рушійною силою, яка дозволяє суспільству рухатися вперед, робити життя зручнішим, безпечнішим і цікавішим. Кожен винахід — це результат наполегливої праці, спостережень, спроб і помилок, а також великої мрії змінити світ на краще.

Ще у давнину люди почали створювати прості знаряддя праці з каменю та кістки. Це був перший крок до удосконалення життя. Потім з'явилося колесо — один із найвеличніших винаходів в історії людства, який відкрив шлях до розвитку транспорту й торгівлі. Без нього неможливо уявити сучасний світ.

Середньовіччя подарувало людству інший важливий винахід — друкарський верстат Йоганна Гутенберга. Він зробив книги доступними для більшої кількості людей. Завдяки цьому знання поширювалися швидше, а освіта перестала бути привілеєм лише заможних.

У Новий час (кінець XV — XIX ст.) з'явилися відкриття, які кардинально змінили промисловість. Парова машина Джеймса Ватта дала поштовх промисловій революції. Люди почали будувати фабрики, створювати нові види транспорту, швидше виробляти товари. Це докорінно змінило економіку і спосіб життя мільйонів людей.

XIX і XX століття стали справжнім розквітом винахідництва. Телефон Александра Белла скоротив відстані між людьми, а відкриття електрики Томасом Едісоном і Ніколою Теслою забезпечило людство світлом та енергією. У XX столітті медицина отримала надзвичайний поштовх завдяки винаходу пеніциліну Олександром Флемінгом. Антибіотики врятували мільйони життів і відкрили нову епоху в охороні здоров'я.

Особливе місце серед винаходів посідають комп'ютер та інтернет. Вони створили основу для цифрової ери. Завдяки їм ми можемо миттєво отримувати інформацію, працювати та навчатися дистанційно, спілкуватися з людьми з усього світу. Ці винаходи не тільки спростили повсякденне життя, а й кардинально змінили культуру, освіту та економіку.

Не менш важливими є сучасні відкриття: мобільні телефони, космічні технології, штучний інтелект. Вони формують нову реальність, у якій кожна людина може бути частиною глобальної спільноти. Винаходи допомагають долати хвороби, розвивати науку, піклуватися про довкілля.

Але за кожним великим винаходом стоїть винахідник — людина, яка вміє мріяти і вірити у свої ідеї. Їх часто сприймають як диваків, але саме вони змінюють історію. Без мужності, наполегливості та творчої уяви винахідників не було б того світу, який ми маємо сьогодні.

Отже, винаходи — це не лише технічні досягнення, а й символ людської допитливості та прагнення до розвитку. Вони вчать нас цінувати працю, знання і сміливість, адже кожен винахід — це ще один крок до кращого майбутнього.

(За матеріалами енциклопедичних джерел)

2 Дайте усні відповіді на запитання.

1. Які перші винаходи створила людина?
2. Чому друкарський верстат Гутенберга називають «інформаційною революцією»?
3. Який внесок зробила парова машина Джеймса Ватта у розвиток промисловості?
4. Які винаходи XIX–XX ст. найбільше вплинули на життя людей?
5. Чому відкриття пеніциліну є початком нової епохи в медицині?
6. Як комп'ютер та інтернет змінили сучасне життя?
7. Хто стоїть за кожним винаходом?

3 Словникова робота. Доберіть угорські відповідники до поданих слів.

Винахід — ...
 друкарський верстат — ...
 промислова революція — ...
 пеніцилін — ...
 штучний інтелект — ...
 допитливість — ...
 мужність — ...

4 Робота з текстом.

1. Назвіть ключові винаходи та поясніть їхнє значення для людства.
2. Підготуйте усний переказ тексту (9–11 речень).

5 Дискусія в парах.

1. Чи можна якийсь винахід вважати більш важливим для людства, ніж інші? Чому?
2. Як би змінилося життя людей, якби не було електрики / комп'ютера / інтернету?

6 Уявіть, що Ви журналіст і маєте змогу взяти узяти інтерв'ю в одного з відомих винахідників.

1. Підготуйте 4–5 запитань.

2. Обговоріть у парах, які відповіді ви могли б отримати.

7 Напишіть твір-мініатюру (8–10 речень) «Яким міг бути мій винахід, що допоміг би людству?»

Рауль Дюфі
«Фея електрики»

СЛОВНИК

вдосконалення — tökéletesítés

винахід — találmány

винахідник — feltaláló

глобальна спільнота — globális közösség

допитливість — kíváncsiság

друкарський верстат — nyomdagép

інформаційна революція — információs forradalom

космічні технології — űrtechnológiák

мужність — bátorság

наполегливість — kitartás

парова машина — gőzgép

пеніцилін — penicillin

прагнення — törekvés

промислова революція — ipari forradalom

рушійна сила — hajtóerő

уява — képzelet

фабрика — gyár

цифрова ера — digitális korszak

штучний інтелект — mesterséges intelligencia

§ 77. Розвиток мовлення. Ділові папери. Заява (проста і вмотивована)

Hivatalos ügyiratok. A kérvény (egyszerű és indokolt)

Ділові папери — це офіційні документи, що використовуються для спілкування між установами, організаціями, підприємствами та громадянами. Вони мають усталену структуру, складені відповідно до мовних норм офіційно-ділового стилю, відзначаються точністю, чіткістю та відсутністю емоційно-експресивних засобів.

Одним із найпоширеніших ділових паперів є заява. Це письмове звернення особи до установи, організації чи посадової особи з проханням, пропозицією або повідомленням.

Види заяв:

- **Проста заява** — містить стислий виклад прохання без пояснення причин.

Прошу надати мені довідку з місця навчання.

- **Вмотивована заява** — окрім формулювання прохання, містить аргументи, що пояснюють його необхідність.

Прошу надати мені довідку з місця навчання для подання в стипендіальну комісію, оскільки претендую на отримання соціальної допомоги.

Структура заяви:

- 1) реквізити адресата (кому подається заява) — у правому верхньому куті: назва установи, посада, прізвище та ініціали;
- 2) відомості про заявника — під реквізитами адресата: прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання, контактні дані;
- 3) назва документа — слово «Заява» посередині рядка;
- 4) текст — виклад суті прохання (простого чи вмотивованого);
- 5) додатки;
- 6) дата і підпис — у нижньому лівому та правому кутах відповідно.

Увага! Слово «від» у відомостях про заявника не пишемо!

ШАБЛОН ПРОСТОЇ ЗАЯВИ

Кому: _____

*(посада, прізвище, ініціали адресата
у давальному відмінку)*

Від кого: _____

*(прізвище, ім'я, по батькові заявника
в родовому відмінку)*

*(клас, група, місце проживання, інші
контактні дані)*

З а я в а

Прошу _____

(коротко сформулювати прохання — проста заява)

«___» _____ 20__ року

Підпис: _____

ШАБЛОН ВМОТИВОВАНОЇ ЗАЯВИ

Кому: _____

*(посада, прізвище, ініціали адресата
у давальному відмінку)*

Від кого: _____

*(прізвище, ім'я, по батькові заявника
в родовому відмінку)*

*(клас, група, місце проживання, інші
контактні дані)*

З а я в а

Прошу _____

оскільки _____

(прохання + пояснення мети/причини — вмотивована заява)

До заяви додаю:

1. _____

«___» _____ 20__ року

Підпис: _____

1 Оберіть одну з тем і напишіть просту заяву за поданим шаблоном. Сформулюйте лише коротке прохання.

1. Надати довідку з місця навчання.
2. Дозволити користуватися бібліотекою.
3. Видати учнівський квиток.
4. Зарахувати до гуртка чи секції.

2 Напишіть вмотивовану заяву (за будь-якою з тем, запропонованих вище).

3 Розіграйте в парах подані ситуації у формі офіційного звернення (заявник — адресат). Спочатку усно сформулюйте прохання, а потім перетворіть його на письмову заяву.

1. Звільнення від уроків для участі у міському танцювальному конкурсі.
2. Звернення з проханням видати довідку для оформлення шкільного проїзного квитка.
3. Прохання про дозвіл користуватися спортивною залом після уроків.

4 Складіть просту та вмотивовану заяву (тему оберіть самостійно).

1. Звільнити від занять на один день.
2. Надати можливість брати участь у конкурсі/олімпіаді.
3. Допомогти з оформленням документів для екскурсії.

СЛОВНИК

відомості про заявника —

a kérelmező adatai

вмотивована заява — indokolt kérvény

ділові папери —

hivatalos iratok / üzleti iratok

додатки — mellékletek

заява — kérelem / kérvény

офіційне звернення — hivatalos megszólítás / fordulás

письмове звернення — írásbeli kérelem / fordulás

підприємство — vállalat

проста заява —

egyszerű kérvény

реквізити адресата —

a címzett adatai

усталена структура —

megszilárdult szerkezet

установа — intézmény

чіткість — világosság / egyértelműség

шаблон заяви —

kérelem sablonja

§ 78. Розвиток мовлення. Ділові папери. Автобіографія

Hivatalos ügyiratok. Az önéletrajz

Автобіографія — це діловий документ, у якому особа у хронологічному порядку описує основні факти свого життя, навчання, трудової чи громадської діяльності. Текст пишуть від першої особи однини.

Викладається у довільній, але чіткій послідовності:

- ▶ прізвище, ім'я, по батькові;
- ▶ дата і місце народження;
- ▶ відомості про:
 - навчання;
 - трудову діяльність (якщо є);
 - сім'ю;
 - інше (громадська робота, захоплення);
- ▶ наприкінці обов'язково ставлять дату і підпис.

Увага! Неправильно казати моя автобіографія, власна автобіографія.

І Напишіть автобіографію за поданим шаблоном. Прочитайте вголос у класі, дотримуючись офіційно-ділового стилю.

Я, _____
(прізвище, ім'я, по батькові),

народився (народилася) «__» _____ 20__ року в _____.
(дата, місяць, рік, місце народження)

У _____ році вступив(ла) до _____,
де навчаюся дотепер / де навчався(-лася) до _____ року.
(відомості про навчання)

Моя сім'я складається з _____.
(відомості про батьків, братів, сестер та інших членів родини)

Додатково беру участь у _____.
(громадська діяльність, гуртки, спортивні секції, творчі колективи)

Автобіографію написав(-ла) власноруч.

«__» _____ 20__ року

Підпис _____

2 Прослухайте автобіографію І. Франка в електронному додатку. Визначте, які риси офіційно-ділового стилю є в тексті. Запишіть слова та словосполучення, що мають офіційний характер.

3 Розташуйте факти з біографії Івана Франка у хронологічній послідовності (позначте роки).

Арешт і ув'язнення.

Навчання в університеті у Львові.

Народження.

Закінчення гімназії.

1

2

3

4

4 Уявіть, що ви журналіст. Запишіть 5 запитань до І. Франка, які виникли у вас після ознайомлення з його біографією.

5 Напишіть автобіографію. Обов'язково розкажіть про навчання, улюблені предмети, участь у шкільному житті та захоплення.

СЛОВНИК

автобіографія — önéletrajz

арешт — letartóztatás

власноруч — saját kezűleg

громадська діяльність —
közösségi tevékenység

захоплення — hobbi /
érdeklődés

інші відомості — egyéb adatok

лекція — előadás

політичний процес —
politikai per

свідectво зрілості — érettségi
bizonyítvány

стипендія — ösztöndíj

трудова діяльність —
munkatevékenység

ув'язнення — börtönbüntetés /
fogság

університетські студії —
egyetemi tanulmányok

урядова служба —
állami szolgálat

факти життя — életének tényei

хронологічний порядок —
időrendi sorrend

§ 79. Розвиток мовлення. Ділові папери. Мотиваційний лист

Hivatalos ügyiratok. A motivációs levél

Мотиваційний лист — це письмове звернення особи до певної установи, організації, навчального закладу чи роботодавця, у якому заявник пояснює:

- ▶ чому він хоче навчатися чи працювати саме там;
- ▶ які має здібності, знання, досвід, що підтверджують його мотивацію;
- ▶ які цілі прагне реалізувати.

Структура мотиваційного листа:

- 1) реквізити адресата — кому пишеться лист (назва закладу, посада, ім'я та прізвище, якщо відомі);
- 2) відомості про автора — коротко: ім'я, прізвище, клас / заклад, контактні дані;
- 3) звертання — шаноблива форма («Шановні ...!», «Шановний пане директоре!»);
- 4) вступ — коротке пояснення, чому ви пишете цей лист (наприклад, бажання вступити, взяти участь у проєкті чи програмі);
- 5) основна частина — опис своїх знань, умінь, здобутків, захоплень, що підтверджують вашу мотивацію;
- 6) висновок — підсумкове прохання (розглянути кандидатуру, надати можливість тощо) та подяка;
- 7) дата і підпис.

Мовні особливості мотиваційного листа:

- ▶ використання офіційно-ділового стилю;
- ▶ лаконічність і чіткість викладу;
- ▶ використання ввічливих формул: «Буду вдячний за можливість...», «Звертаюся з проханням...» тощо.

1 Послухайте текст мотиваційного листа в електронному додатку.

● РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ✕

Шановні члени приймальної комісії!

Мене звати Віктор Коваль. Я навчаюся в 9-Б класі Берегівського ліцею імені Лайоша Кошута. Звертаюся до Вас із проханням розглянути мою кандидатуру для участі у програмі учнівського обміну, адже я дуже зацікавлений у можливості навчатися й розвиватися у новому освітньому середовищі.

Від початку навчання я виявляю щирий інтерес до іноземних мов та історії. У нашому ліцеї є активним учасником гуртка з англійської мови, також беру участь у шкільних олімпіадах і конкурсах читців. Минулого року я посів друге місце в міському конкурсі декламаторів, що стало для мене справжнім стимулом удосконалювати мовні навички.

Окрім навчання, я займаюся спортом: відвідую секцію з баскетболу, долучаюся до шкільних змагань. Командна гра навчила мене дисципліни, витривалості та вміння працювати з іншими. Вважаю, що ці риси дуже важливі й у навчанні, й у житті загалом.

Я завжди цікавився культурою інших країн. Маю велике бажання розширювати світогляд, спілкуватися з ровесниками з інших держав, дізнаватися більше про традиції та спосіб життя людей за кордоном. Саме тому участь у програмі учнівського обміну для мене є надзвичайно важливою. Я переконаний, що зможу гідно представити свій навчальний заклад і своє місто.

У майбутньому мрію стати перекладачем або викладачем мов. Для цього вже сьогодні я прагну вдосконалювати свої знання, розвивати вміння спілкуватися, навчитися краще розуміти інших людей.

Щиро вдячний за розгляд моєї кандидатури. Сподіваюся на можливість отримати новий досвід і застосувати набуті знання на практиці.

З повагою
Віктор Коваль,
учень 9-Б класу

2 Прочитайте мотиваційний лист уголос. Обговоріть у парах, які риси характеру підкреслює автор листа. Чи переконливо він обґрунтував своє бажання брати участь у програмі?

3 Доберіть до кожного українського звертання угорський відповідник.

Зразок: Шановний пане! — Tisztelt uram!

Шановний пане! Вельмишановна пані! Дорогі друзі! Шановні колеги! Шановний учителю! Високоповажний пане професоре! Пані та панове! Добрий день, шановні учні! Дорогі гості! Вельмишановний добродію!

4 Творче завдання. Складіть власний мотиваційний лист (10–12 речень) на одну з поданих тем на вибір. Поясніть, чому хотіли б:

- брати участь у літній школі;
- відвідувати мовні курси;
- вступати до бажаного навчального закладу.

5 Складіть коротку усну промову (1–2 хвилини) на тему: «Чому важливо вміти писати мотиваційні листи?»

СЛОВНИК

відомості про автора —

a szerző adatai

гурток — szakkör

дисципліна — tantárgy /

fegyelem

досвід — tapasztalat

конкурс — verseny / pályázat

лаконічність — tömörség

мотиваційний лист —

motivációs levél

навчальні досягнення — tanul-

mányi eredmények

олімпіада — tantárgyi verseny

представити школу/місто —

iskolát/várost képviselni

реалізувати — megvalósítani

реквізити адресата — a címzett adatai

роботодавець — munkaadó

розглянути кандидатуру — jelentkezés elbírálása

світогляд — világnézet / látókör

секція — szakcsoport / sport szakosztály

участь у програмі —

programban való részvétel

ціль — cél

чіткість викладу —

világos kifejezés

Текст

A szöveg

§ 80–81. Ознаки тексту, його зміст і будова

A szöveg jellemzői, tartalma és felépítése

1 Поміркуйте, чому важливо вміти будувати зв'язні тексти? Як це допоможе в майбутній професії?

Текст — це зв'язна, завершена послідовність речень, об'єднана спільною темою та основною думкою.

Ознаки тексту:

- ▶ тема — про що йдеться в тексті;
- ▶ основна (головна) думка — головне, що повідомив автор;
- ▶ зв'язність — речення пов'язані за змістом і граматично;
- ▶ послідовність викладу — думки розташовані в логічному порядку;
- ▶ завершеність — текст має закінчену думку.

Будова тексту:

- ▶ вступ (зачин) — зацікавлює, готує до сприйняття основного змісту;
- ▶ основна частина — розкриває тему, подає основні факти, події, міркування;
- ▶ закінчення (висновок) — підсумок, емоційне завершення.

2 1. Прочитайте текст. Сформулюйте його тему та головну думку. Поділіть текст на частини.

Кожна людина народжується з певними здібностями, але не завжди одразу знає, у чому її покликання. Вибір професії — це важливий крок, від якого залежить і власне щастя, і користь для суспільства. Лише та праця, яка приносить задоволення, дає людині сили вдосконалюватися й досягати успіху. Саме тому важливо уважно прислухатися до своїх інтересів і не боятися шукати себе у різних сферах. Уміння

поєднати талант, наполегливість і любов до справи допомагає досягти справжніх вершин у професійному житті.

(Авторський текст)

II. Визначте, яке із тверджень не стосується теми тексту. Чому?

1. Кожна людина має мрії про майбутнє.
2. Професія впливає на життя і щастя людини.
3. Праця не повинна приносити задоволення.
4. Обираючи професію, важливо враховувати свої здібності.

3 Розташуйте речення, щоб утворився зв'язний текст.

→ Щоб стати справжнім фахівцем, потрібно не лише отримати освіту, а й постійно вчитися нового.

→ У світі немає професій другорядних — кожна з них важлива для суспільства.

→ Тому, обираючи свій шлях, слід зважати не лише на престижність, а й на власні здібності та інтереси.

→ Кожен має шанс знайти справу, яка стане для нього джерелом радості та сенсом життя.

4 Визначте структурні елементи тексту. Доберіть 2–3 можливі заголовки. Сформулюйте тему та головну думку в кожному з абзаців.

Іноді людині здається, що її праця непомітна, що без неї світ нічого не втратить. Варто замислитися: чи буде збудований будинок без кваліфікованого будівельника? Чи зможе хтось виростити хліб без досвідченого хлібороба? Світ складається з мільйонів зусиль, і кожне з них важливе.

Жодна праця не є зайвою. Вона може бути непомітною, але саме з дрібних дій складається добробут суспільства. Прибиральник додержує чистоти вулиць, лікар рятує життя, учитель допомагає навчатися новим поколінням, програміст створює інструменти для зручності людей. Якщо хоча б одна ланка цього ланцюга зникне, інші відчуватимуть наслідки. Праця надає відчуття значущості, допомагає реалізувати здібності, залишити слід у світі.

Варто пам'ятати: справа має сенс, якщо її виконувати відповідально та віддано. Завдяки спільним зусиллям різних людей цивілізація рухається вперед.

(Авторський текст)

5 I. Знайдіть порушення зв'язності будови тексту. Визначте тему й головну думку, яку намагався висловити автор, але не зробив цього чітко.

Молодь має більше можливостей, але не завжди розуміє відповідальність. Обираючи професію, потрібно думати про гроші та престиж. Люди різні, але важливо працювати. Якщо робота цікава, але малооплачувана, краще нею не займатися. Люди часто роблять помилки через поради батьків. Це складна тема, бо майбутнє залежить і від друзів, і значною мірою від того, чи пощастить.

(Авторський текст)

II. Перепишіть текст так, щоб речення були пов'язані між собою логічно й граматично. Чи в усьому ви погоджуєтеся з висловленими думками? Поясніть.

6 Напишіть 5–7 речень на одну з тем. Пригадайте з курсу української літератури, який письменник говорив про «споріднену працю». У своєму роздумі наведіть приклади з його творів.

→ «Яку роль у суспільстві відіграє моя майбутня професія?»

→ «Чому важливо, щоб кожна людина займалася улюбленою справою?»

→ «Що для мене означає бути корисним для світу?»

СЛОВНИК

вдосконалюватися —
tökéletesedni

вершини — csúcsok

відданість — odaadás

добробут — jólét

завершеність — teljesség

зв'язність — koherencia

здібності — képességek

ланка — láncszem

малооплачувана робота —
alulfizetett munka

наполегливість — kitartás

покликання — hivatás

послідовність — sorrend

розуміти відповідальність —
tisztában van a felelősséggel

споріднена праця — rokon
munka / szívhez közel álló munka

сфера — terület

твердження — állítás

фахівець — szakember

 § 82. **Види інформації в тексті: відоме і нове**

Az információ fajtái a szövegben: ismert és új

Відома інформація — це те, що вже згадувалося раніше в тексті або є загальновідомим. Часто виражене займенниками, повторенням, синонімами.

Нова інформація — це те, що повідомляється вперше, розширює або уточнює знання читача / слухача. Зазвичай подають у кінці речення, має логічний наголос.

Київ — столиця України. **Він** розташований на берегах Дніпра.

«Київ» — нова інформація у першому реченні.

«Він» — відома інформація у другому реченні (заміна вже згаданого «Київ»).

Уміння розрізняти відому й нову інформацію допомагає краще розуміти текст і будувати зв'язне мовлення.

1 Прочитайте речення. Визначте, яка частина є відомою, а яка — новою інформацією.

1. Сонце вже сіло. На небі з'явилися зірки.
2. Олена купила нову сукню. Вона дуже їй пасує.
3. У лісі ростуть дуби, сосни, ялини. Ці дерева створюють густу тінь.
4. Марко приїхав до Львова. Він зупинився в готелі біля вокзалу.
5. У нашому класі є багато творчих учнів. Один із них — Андрій, який пише вірші.

2 Прочитайте уривок тексту. Визначте, як нова інформація пов'язана з попередньою. Поміркуйте, як у цьому тексті можна уникнути повторів.

У нашому місті відкрили новий парк. **Цей парк** має зону для пікніків, дитячий майданчик і велодоріжки. **Велодоріжки** тягнуться вздовж річки і мають нічне освітлення. Поруч із велодоріжками облаштували зручні лавочки для відпочинку. На цих лавочках вечорами збираються місцеві музиканти.

- 3** За зразком складіть текст із 3–4 речень так, щоб кожне наступне речення містило і відому інформацію з попереднього, і нову.

***Зразок:** Я нещодавно переглянув фільм «Захар Беркут». Цей фільм знятий за мотивами твору Івана Франка. Повість розповідає про боротьбу українців із загарбниками.*

Теми на вибір:

- «Мій улюблений фільм»;
- «Подорож у гори»;
- «Шкільне свято»;

- 4** Прочитайте текст. Напишіть продовження із 2–3 речень, у яких «будова кори» або «цікаві ілюстрації» стануть відомою інформацією.

На уроці географії ми вивчали будову земної кори. Учитель показав нам цікаві ілюстрації.

- 5** Прочитайте поданий діалог. Попрацюйте в парах. Складіть діалог на 4–6 реплік, щоб у відповіді була як відома, так і нова інформація.

- Ти був учора на виставці?
- Так, на виставці картин сучасних художників.
- О, цікаво! Сучасні художники експериментують з темами та матеріалами.
- Саме так. Один із них, до речі, використовує каву замість фарби!

- 6** Складіть короткий текст (5–6 речень) про своє захоплення. Кожне наступне речення має містити відому інформацію з попереднього і додавати нову.

СЛОВНИК

адресат — címzett

відома інформація —
ismert információ

експериментувати —
kísérletezni

земна кора — földkéreg

логічний наголос — logikai
hangsúly

розрізняти — megkülönböztetni

розширювати — bővíteni

уточнювати — pontosítani

фарба — festék

§ 83–84. Складне синтаксичне ціле

Összetett szintaktikai egység

Складне синтаксичне ціле (ССЦ) — це кілька простих або складних речень, які пов'язані між собою за змістом і граматично. Таке ціле утворює текст або його частину, що має тему, мікротеми, логічну послідовність.

Ознаки ССЦ:

- ▶ змістова єдність (усі речення розкривають одну тему);
- ▶ граматична зв'язність (через сполучники, займенники, повтори, синоніми, вставні слова);
- ▶ комунікативна завершеність (виражає закінчену думку).

Структура ССЦ:

- ▶ тематичне речення — вводить тему;
- ▶ розкриття теми — кілька речень, що пояснюють, уточнюють, аргументують;
- ▶ заключне речення — підсумовує або узагальнює.

У ССЦ речення не рівноцінні: одне з них виражає найважливішу інформацію, а інші — уточнюють, поглиблюють, конкретизують її. ССЦ найчастіше збігається з абзацом, але може складатись і з кількох речень, а інколи навіть з одного речення, якщо воно містить усі частини мікротеми.

I Прочитайте текст. Визначте, чи є він складним синтаксичним цілим. Прочитайте тематичне та заключне речення.

Альтернативна енергетика — це необхідність для сучасного світу. Зростає кількість сонячних електростанцій, які забезпечують чистою енергією. Вітрові турбіни встановлюють у степових регіонах. Ці джерела енергії не забруднюють атмосферу, на відміну від традиційних ТЕС. Розвиток альтернативної енергетики сприяє енергетичній незалежності. Перехід на екологічно чисті джерела — це вибір, який визначає майбутнє планети.

(Авторський текст)

2 Перепишіть текст. Підкресліть у ньому засоби граматичного зв'язку (повтори, займенники, сполучники, синоніми).

Енергія сонця — безмежна, і щодня надходить на нашу планету. Сонячні батареї перетворюють цю енергію на електрику, яка використовується в будинках. Вона не забруднює довкілля, тому що не виробляє шкідливих викидів. Вітрові турбіни також генерують чисту енергію, використовуючи силу вітру. Ці альтернативні джерела допомагають зменшити залежність від викопного палива.

(З інтернету <https://tinyurl.com/y5fhe56y>)

3 Прочитайте речення. Упорядкуйте їх так, щоб утворити логічно зв'язаний текст — складне синтаксичне ціле.

- Викиди в атмосферу спричиняють глобальне потепління.
- Людство має змінити підходи до енергоспоживання.
- Альтернативна енергетика — один із шляхів вирішення проблеми.
- Зміни клімату вже відчутні в усьому світі.
- Вітрові та сонячні електростанції — приклади екологічних рішень.
- Екологічна свідомість стає важливою частиною життя кожної людини.
- Впровадження нових технологій допомагає зменшити вуглецевий слід.
- Інвестиції у відновлювану енергетику збільшуються щороку.

4 Прочитайте текст. Запишіть його, визначивши межі речень і розставивши пропущені розділові знаки. Поділіть висловлювання на мікротеми. З'ясуйте тип мовлення. Доберіть заголовок до тексту.

Електромобілі це сучасний транспорт який допомагає зменшити негативний вплив на довкілля на відміну від автомобілів із двигунами внутрішнього згоряння вони не здійснюють шкідливих викидів у атмосферу завдяки цьому знижується рівень забруднення повітря в містах що позитивно впливає на здоров'я людей електромобілі працюють тихо тому зменшують шумове навантаження багато країн стимулюють перехід на електротранспорт пропонуючи податкові пільги та розвиток

зарядної інфраструктури крім того використання електроенергії з відновлюваних джерел робить такі авто ще більш екологічними популярність електромобілів зростає щороку що свідчить про зміну свідомості споживачів отже електромобілі це не лише зручність а й реальний внесок у збереження планети.

(З інтернету <https://tinyurl.com/c5hfy982>)

- 5** Прочитайте уривок. Визначте типи речень, засоби зв'язку. Зробіть висновок, чи є текст ССЦ.

Люди дедалі частіше замислюються над впливом своїх дій на природу. Одні сортують сміття, інші переходять на багаторазові речі. Екологічна свідомість стає нормою. Проте ще багато роботи попереду. Потрібні системні зміни на рівні держави. Лише спільними зусиллями ми зможемо зберегти планету.

(Авторський текст)

- 6** Напишіть складне синтаксичне ціле (6–8 речень) на тему «Зелений транспорт — шлях до чистого міста» за поданим планом.

1. Актуальність теми.
2. Приклади зеленого транспорту.
3. Екологічні переваги.
4. Перешкоди на шляху розвитку.
5. Заклик до дії.

СЛОВНИК

аргументувати — érvelni
 викиди — kibocsátás
 відновлювана енергетика — megújuló energia
 вуглецевий слід — szénlábnym
 глобальне потепління — globális felmelegedés
 екологічна свідомість — környezettudatosság
 енергоспоживання — energiafogyasztás

заклучне речення — zárómondat
 зміни клімату — éghajlatváltozás
 підсумовувати — összefoglalni
 поглиблювати — elmélyíteni
 рівноцінний — egyenértékű
 розкриття теми — a téma kifejtése
 тематичне речення — témamondat

§ 85–86. Мікротема й абзац. Ключові слова в тексті й абзаці

Mikrotéma és bekezdés. Kulcsszavak a szövegben és a bekezdésben

1 Прочитайте визначення мікротеми, абзацу та ключових слів. Поясніть, як ці поняття пов'язані між собою.

Мікротема — це окрема думка або аспект основної теми, яка розкривається в межах одного абзацу. Вона допомагає структурувати текст, зробити його логічним і зрозумілим.

Абзац — це частина тексту, яка містить одну мікротему. Він починається з нового рядка і має завершену думку. Абзаци формують загальну структуру тексту.

Ключові слова — це слова, які відображають головну думку абзацу або тексту. Вони допомагають читачеві швидко зрозуміти зміст і структуру тексту.

2 Прочитайте текст. Визначте його тему. Поділіть текст на абзаци. Сформулюйте мікротему кожного. Подані в довідці ключові слова розподіліть за мікротемами.

ПРИРОДА І ВНУТРІШНІЙ СПОКІЙ

Прогулянка лісом допомагає людині знайти внутрішній спокій. Шепіт дерев, спів птахів і запах хвої заспокоюють думки. Природа має здатність знімати напругу й тривогу. Люди, які часто бувають на природі, почуваються щасливішими. Вона вчить нас бути уважними до дрібниць. Коли ми зупиняємося, щоб роздивитися листок чи квітку, то стаємо ближчими до себе. Природа — це джерело натхнення для митців і поетів. Вона нагадує про гармонію, яку ми часто втрачаємо в повсякденному житті. Варто частіше виходити на свіже повітря, щоб відновити сили. Природа — наш союзник у пошуках рівноваги.

(Авторський текст)

Довідка: ліс, уважність, спокій, гармонія, свіже повітря, думки, рівновага, союзник, квітка, натхнення, листок, митці.

- 3** У наведеному тексті порушено логіку розташування абзаців. Упорядкуйте їх, запишіть тему, мікротеми. Доберіть заголовок.

Бути українцем — це не лише мати громадянство, а й відчувати глибокий зв'язок із рідною землею.

Самоусвідомлення — це не тільки знання, а й гордість за свою країну. Воно починається з простих речей: слова, пісні, родинної пам'яті.

Важливо знати свої корені, щоб розуміти себе. У складні часи саме національна ідентичність допомагає зберегти єдність. Молодь дедалі більше цікавиться українськими традиціями. Це свідчить про зростання національної свідомості.

Національне самоусвідомлення формується через мову, культуру, історію. Коли ми співаємо народні пісні або читаємо твори відомих письменників, то відчуваємо приналежність до нації.

(Авторський текст)

- 4** Прочитайте текст. Випишіть ключові слова з кожного абзацу. Поясніть вибір. Придумайте і запишіть 2–3 речення, які могли б стати продовженням тексту.

Музика супроводжує людину впродовж усього життя. Вона звучить у святкові моменти, допомагає пережити смуток. У кожного є улюблені мелодії, які викликають спогади.

Сучасна музика дуже різноманітна. Молодь слухає реп, рок, електронну музику. Дорослі часто обирають джаз або класику.

Музика — це не просто звуки. Вона здатна впливати на настрій, думки, навіть поведінку.

- 5** 1. Прослухайте текст в електронному додатку. Прочитайте текст.

БОРЩ ЯК ПАМ'ЯТКА ЮНЕСКО

Готові зануритися в історичну подорож? Ми розкриємо таємниці нашого улюбленого борщу і дізнаємось, як він став світовою зіркою.

Хоча точний вік борщу невідомий, археологи знаходять усе більше доказів того, що наші предки варили щось схоже на борщ ще в давнину. Тоді це була така собі юшка з різних овочів, яку готували на багатті.

З часом борщ став невід’ємною частиною української кухні. Його варили в кожній селянській хаті, а потім і в заможних оселях. Навіть на царському столі з’являлися різні варіації цієї страви.

Борщ — це не просто набір продуктів, зварених в одній каструлі. Це ціла культура зі своїми традиціями, ритуалами і навіть таємницями. Кожна господиня мала свій секретний інгредієнт, який робив її борщ особливим.

У часи боротьби за незалежність борщ став символом української ідентичності. Він об’єднував людей, нагадував про спільні корені і давав сили в боротьбі за свою землю.

Сьогодні борщ відомий далеко за межами України. Його готують у ресторанах у всьому світі, а кулінарні блогери змагаються за найкращий рецепт.

Хто б міг подумати, що наша улюблена багряна юшка стане світовою зіркою? Так-так, саме український борщ, наша фірмова страва, офіційно увійшов до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО у 2022 році! Це як отримати «Оскар» за найсмачніший суп у світі.

Борщ — це наша ідентичність. Бережімо і примножуймо цю спадщину!

(З інтернету <https://tinyurl.com/yc2j83y3>)

II. Визначте кількість мікротем у тексті. Випишіть ключові слова з кожного абзацу. Заповніть у зошиті таблицю.

Абзац	Мікротема	Ключові слова
1		

СЛОВНИК	
внутрішній спокій — belső nyugalom	національне самоусвідомлення — nemzeti öntudat
гармонія — harmónia	нематеріальна культурна
ідентичність — önazonosság, identitás	спадщина — szellemi kulturális örökség
логіка розташування — a be- kezdések logikai sorrendje	пам’ятка ЮНЕСКО — UNESCO-örökség
натхнення — inspiráció, ihlet	

§ 87–88. Мовні фрази міжфразового зв'язку

A mondatok közötti kapcsolat nyelvi kifejezései

I Прочитайте текст. Зверніть увагу на виділені слова. Як ви думаєте, яку роль у тексті вони виконують?

Я ще не розказала про Орісю. **Вона** моя тітонька, тобто рідна мамина сестра, молодша за маму на цілих одинадцять років. І я **теж** молодша від Орісі на одинадцять. **Отож** Оріся, так би мовити, — середнє арифметичне між тітонькою і сестрою. Неважко здогадатися, що я не називаю Орісю тітонькою. Яка з **неї** тітка? **Вона** студентка, спортсменка, красуня і на додачу дельтапланеристка. **Вона** літає на дельтаплані на кручах під Києвом, на околиці села Ходосіївка, і я навіть їздила дивитися на її польоти. **Тобто** Оріся — моя летюча тітонька.

(За З. Мензатюк)

Мовні фрази міжфразового зв'язку — це лексичні засоби, що забезпечують логічну та стилістичну єдність тексту. Вони допомагають поєднувати речення, абзаци, частини висловлювання, створюючи плавні переходи між думками. До таких фраз належать:

- ▶ вказівні слова-займенники (*цей, той, такий*),
- ▶ займенники (*він, вона, вони, його, її*),
- ▶ сполучники (*і, але, проте, однак, тому, отже*),
- ▶ прислівники (*по-перше, по-друге, нарешті, знову, тоді*),
- ▶ вставні слова та словосполучення (*зокрема, крім того, таким чином, отже, водночас*).

Ці фрази виконують різні функції:

- ▶ послідовність думок (*по-перше, по-друге, нарешті*),
- ▶ додавання інформації (*також, крім того, зокрема*),
- ▶ причинно-наслідкові зв'язки (*тому, отже, через це*),
- ▶ протиставлення (*але, проте, однак*),
- ▶ узагальнення (*отже, таким чином*).

Використання мовних фраз міжфразового зв'язку сприяє зв'язності, логічності та стилістичній завершеності тексту.

2 Прочитайте текст. Визначте, які з виділених мовних фраз виражають послідовність, які — причину, а які — узагальнення.

Марія Примаченко — українська художниця, яка створювала дивовижні картини. **По-перше, вона** малювала фантастичних звірів, яких ніхто не бачив у реальному житті. **Крім того, її** роботи були дуже яскраві — з жовтими, синіми, червоними барвами. **Отже,** примітивізм як мистецтво став відомим не лише в Україні, а й за кордоном. **Таким чином,** Марія Примаченко стала символом народної творчості.

3 Прочитайте речення. Упорядкуйте їх так, щоб утворився текст. Запишіть, використовуючи доречні засоби міжфразового зв'язку.

- Валентина Радзимовська була українською вченою.
- Вона досліджувала фізіологію людини.
- Вона вивчала дихання, температуру тіла, вплив навколишнього середовища.
- Вона проводила експерименти в лабораторії.
- Її праці стали основою для медичних досліджень.
- Вона була однією з перших жінок-науковців в Україні.
- Її ім'я сьогодні згадують у контексті розвитку біології та медицини.
- Її приклад надихає молодих дослідників.

4 Прочитайте текст про Соню Делоне. Уставте замість крапок мовні фрази міжфразового зв'язку з довідки. Поясніть свій вибір. Зверніть увагу на логіку викладу, стилістичну роль фраз і тип зв'язку між реченнями.

Соня Делоне — українська мисткиня, яка стала однією з найяскравіших представниць європейського авангарду. ..., вона працювала в різних жанрах: живопис, графіка, дизайн одягу, книжкова ілюстрація. ..., її стиль — симультанізм — базувався на поєднанні кольорів, які створюють ефект руху. ..., кольори в її роботах не просто прикрашають, а передають емоції, ритм і динаміку. ..., не

всі сучасники сприймали її мистецтво однозначно. Частина критиків вважала його надто експериментальним. ... , Делоне не зупинялася, а продовжувала шукати нові форми. ... , її творчість стала основою для розвитку сучасного дизайну. ... , Соня Делоне — приклад того, як поєднання національного коріння й європейської культури може створити унікальне мистецьке явище.

***Довідка:** по-перше, крім того, зокрема, проте, отже, таким чином, водночас.*

5 Прочитайте речення. Розташуйте їх так, щоб утворився текст. Додайте такі засоби міжфразового зв'язку, щоб створити логічну і стилістично завершену розповідь.

Я побачила картину Марії Примаченко. Я захотіла намалювати щось подібне. Картина була дуже яскрава. Я створила свого казкового звіра. Я взяла фарби.

6 Знайдіть в інтернеті інформацію про одну з видатних українок. Складіть логічний текст (6–8 речень), використовуючи засоби міжфразового зв'язку. Підкресліть їх.

Перевір себе!

Виконай вправи в інтерактивному електронному додатку

<https://tinyurl.com/u9jhwpt8>

СЛОВНИК

аванґард — avantgárd

дельтапланеристка —
sárkányrepülő (nő)

кручі — sziklás lejtők,
magaspartok

мисткиня — művésznő

околиці села — a falu környéke

плавні переходи —
gördülékeny átmenetek

польоти — repülések

протиставлення — ellentét /
szembeállítás

середнє арифметичне —
számtani közép

симультанізм — szimultanizmus
(művészeti irányzat)

стилістична завершеність — stí-
lisztikai teljesség, befejezettség

усне повідомлення —
szóbeli közlés / üzenet

§ 89. Створення власних медіапроектів на теми «Дотримання авторських прав», «Академічна доброчесність»

Saját médiaprojektek készítése a «Szerzői jogok betartása» és az «Akadémiai integritás» témákban

1 Прослушайте текст в електронному додатку. Прочитайте текст. Що означає доброчесність у навчанні? Чому не варто давати списувати? Про які ознаки нечесної поведінки йдеться у тексті? Чи можна однокласників дівчини вважати її друзями? Поясніть свою думку.

Доброчесність у навчанні — це, передусім, повага до себе та до інших учасників навчального процесу.

Мабуть, тобі приємно, коли тебе оточують культурні, чемні однокласники, однокласниці та друзі, які поведуться чесно та завжди дотримують свого слова. З такими людьми хочеться спілкуватися, з ними легко та комфортно, на них можна поклатися, їм можна довіряти.

У реальному житті, на превеликий жаль, так буває не завжди. Наприклад, у класі з'являється хлопчик або дівчинка, які усіх цькують, вигадують прізвиська. Одразу ж починаються сварки, образи, псується настрій. Спілкування в колективі перестає бути зручним та комфортним. Розглянь інший приклад. У класі є дівчина-відмінниця, у якої інші учні постійно списують. Їй це не подобається, але коли вона відмовляється давати списувати, її починають ображати та перестають з нею спілкуватися. Що відчуває ця дівчина? Мабуть, їй дуже неприємно, а може, й боляче. Вона теж хоче дружити, а виявляється, що дружбу треба «заслужити» таким нечесним способом. Адже давати списувати — це теж нечесно. Люди, які дають списувати, «допомагають» своїм однокласникам ухилитися від самостійної роботи та творчого пошуку. Якщо ж подивитися на поведінку однокласників дівчини, то вони не лише принижують її думку, але й намагаються маніпулювати її вчинками. Хіба таких людей можна вважати друзями?

(З інтернету <https://tinyurl.com/y92ccz2r>)

- 2** Прочитайте текст. Поміркуйте над запитанням, чи можна вважати своєю роботою твір, який ви повністю скопіювали з інтернету? Чому важливо бути чесним у навчанні та творчості? Сформулюйте визначення академічної доброчесності.

Для чого дотримуватися академічної доброчесності? Щоби довіряти професіоналам, до яких звертаємося. Це стосується будь-якої сфери.

Батьки відіграють ключову роль у дотриманні дітьми принципів академічної доброчесності. Якщо вдома толерують порушення доброчесності: наприклад, купують дитині збірники ГДЗ або ж виконують замість дітей домашні завдання, то як би школа не старалася — учнів буде важко переконати, що вчитися доброчесно — правильно.

Академічна доброчесність базується на чесності, довірі, мужності, повазі, відповідальності та справедливості. Мужність полягає у вмінні сказати собі «ні», коли є можливість списати чи піти легшим шляхом. Це стосується не тільки учнів, а й учителів.

(З інтернету <https://tinyurl.com/56cdw9c7>)

- 3** Прочитайте подані нижче тлумачення термінів. Зважаючи на їхні визначення, висловіть свої думки щодо таких ситуацій: ви створили відеоролик про навчальний заклад, а хтось без дозволу опублікував його від свого імені; хтось створив мем із чужою фотографією та не запитав дозволу автора фото.

Авторське право — це право творця на результат своєї праці захищає твори літератури, науки, мистецтва, фото, відео тощо.

Академічна доброчесність — дотримання чесності у навчанні, відсутність плагіату, самотійності, коректне цитування, повага до думки інших.

- 4** Як ви розумієте значення слова «плагіат»? Поміркуйте і запишіть 5 правил чесного навчання.

- 5** Пригадайте основні правила оформлення цитат, переглянувши відео в електронному додатку. Поясніть, де й чому ставляться двокрапка, лапки, крапка чи кома.

6 Перепишіть речення, виправляючи помилки в оформленні цитат.

1. Іван Франко писав Народ, що не шанує своїх великих людей, не варт звання освіченого народу. 2. Ліна Костенко наголошувала що «поезія — це завжди неповторність». 3. Стів Джобс був упевнений Найкращі люди ті, завдяки яким ти усміхаєшся найчастіше. 4. Людина найбільше боїться того, що не може побачити — до такого висновку дійшов британський письменник Ніл Гейман.

5. Тарас Шевченко закликав:

«Учітеся, брати мої,
Думайте, читайте ...»

7 У групах створіть невеликий медіапроект (плакат, відео, інфографіку, інтерв'ю, публікацію) на одну з поданих тем.

1. «Не копіюй — твори!» 2. «Як не стати плагіатором?» 3. «Академічна доброчесність — основа успіху». 4. «Моя ідея доброчесності».

Медіапроект — це творчий продукт, створений з використанням різних медіаформ (текст, фото, відео, презентація, інтерв'ю, подкаст тощо), який передає певну ідею чи інформацію.

Не використовуйте чужі зображення без посилань, зазначайте джерела.

СЛОВНИК

авторське право — szerzői jog

вигадувати прізвиська —

csúfnevet adni

вчинки — tettek, cselekedetek

джерела — információforrás

доброчесність — becsületesség, tisztesség, integritás

інфографіка — infografika (adatok vizuálisan bemutató kép)

маніпулювати — manipulálni, befolyásolni

медіапроект — médiaprojekt / digitális alkotás

ображати — megsérteni, bántani

образи — sértések, bántások

плагіат — plágium, másolat, lopás (szellemi értelemben)

подкаст — podcast / hangfelvétel

припинювати — megállítani

псується настрої — elromlik a hangulat

сварки — veszekedések

цькувати — zaklatni, bántani, kiközösíteni

Систематизація та узагальнення вивченого

A tanultak rendszerezése és összegzése

§ 90. Мовні аспекти вивчення речення (порядок слів у реченні)

A mondat nyelvi vonatkozásai (a szórend a mondatban)

1 Законспектуйте подану в електронному додатку інформацію про порядок слів у реченні.

2 Перепишіть. Підкресліть члени речення, визначте порядок слів у реченні (прямий / зворотний). Доведіть свою думку.

1. Через річку йшла до воріт гребелька (*П. Куліш*). 2. Лаврінові слова запали Карпові в душу (*Іван Нечуй-Левицький*). 3. Вода виступила з берегів і тисячними потоками розливалася по таборі (*І. Франко*). 4. Іван був дев'ятнадцятою дитиною в гуцульській родині Палійчуків (*М. Коцюбинський*). 5. На ярмарку трапилася дивна пригода (*М. Гоголь*). 6. Книжки були переважно шевченківської тематики (*О. Гаврош*). 7. Вночі їм сняться миші кольорові (*Л. Костенко*). 8. Мабуть, нещиро вірила я в тебе (*О. Радущинська*). 9. З літами одступав сон від нього (*Ю. Винничук*).

3 Утворіть речення від поданих словосполучень, послідовно додаючи нове слово. Визначте порядок слів (прямий / зворотний) в утворених реченнях.

Зразок: Запашне сіно → Запашне сіно лежить. → Запашне сіно лежить у полі. (прямий порядок слів)

холодні потоки води

побігла до хати

сонце сховалося

повертався додому

зелені поля

спокійно спати

4 Знайдіть і виправте помилки. Поясніть, чому початковий варіант звучить невдало.

1. Продається собака породи вівчарка господарем з розумними очима.
2. Батько купив сину велосипед, який був дуже радий.
3. Ця книга мені дуже сподобалася своєю ілюстрацією.
4. На стіні висів портрет поета у позолоченій рамі, який написав відомий художник.
5. Дівчина побачила в саду маленького котика з пухнастим хвостом, який голосно нявкало.

5 З поданих слів утворіть речення з прямим порядком слів. Поясніть розділові знаки в утворених реченнях.

1. Батько, директором, у, був, банку, її.
2. Артистка, навпроти, у, сиділа, кріслі.
3. Ми, домашньою, ділилися, працею.
4. Перебивати, тишину, я, боялася.
5. Світив, освічував, стіну, де, і, місце, кімнати, цілу, вона, сиділа, місяць, й.
6. Передо мною, висока, і, спокійна, вона, стояла.
7. Гляділа, смутними, своїми, очима, на мене, великими.
8. Білили, цвітом, дерева.
9. Запах, широко, повітрям, із них, розносився, далеко.
10. Ми, в, кімнаті, сиділи, неосвітлених.

(З творів О. Кобилянської)

Перевір себе!

Виконай вправи в інтерактивному електронному додатку

<https://tinyurl.com/mvv6jwvh>

СЛОВНИК

зворотний порядок (слів) — fordított szórend

інверсія — inverzió, fordított szórend

прямий порядок (слів) — egyenes szórend

узвичаєний порядок — szokásos sorrend

§ 91. Мовні аспекти вивчення речення (граматична основа речення)

A mondat nyelvi vonatkozásai
(a szórend a mondatban)

1 Запишіть речення, визначте граматичні основи.

1. Запалила велику лампу над столом і глянула тривожно на неї (*О. Кобилянська*). 2. І мати тихо, зажурено дивиться на мене (*Микола Хвильовий*). 3. Ми кинулися читати листа (*О. Кобилянська*). 4. Вже з вирію поприлітали гості (*Леся Українка*). 5. Сонце зійшло над Азовом, вітер над дюнами дме (*С. Вакарчук*). 6. Степан несміливо ввійшов і поклав у кутку свої клунки (*В. Підмогильний*). 7. Он жовтими пушинками вже плавають на чистім плесі каченятка дикі (*Леся Українка*). 8. Зродились ми великої години з пожеж війни і з полум'я вогнів... (*Олесь Бабій*)

2 Утворіть поширені речення з поданими граматичними основами.

Він зачинив, дзвеніла пісня, ми з татом пішли, бабуса жила, старий іде, хлопчик із собакою гуляв, чотири учениці прийшли, Антон вирішив сказати, ми зможемо вирішити, спортсмен випередив, учні здавалися дорослими.

3 Перепишіть речення, підкресліть головні та другорядні члени. Поясніть написання розділових знаків.

1. Кішка пливла по снігу досить легко (*Іван Багряний*). 2. Поява Макса зняла напруження з хлопців (*О. Радущинська*). 3. Далі Софійці спокійно вже не сиділось (*М. Павленко*). 4. Та враз Максим зупинився, почував потилицю, кинув на Дениса дивний погляд... (*А. Кокотюха*) 5. У свідки більш ніхто не зголосився (*Л. Костенко*). 6. Він вилазив на грушу, і рвав у пазуху гнилиці, і купався коло млина, і лежав у піску, і стріляв горобців з рогатки (*І. Драч*). 7. Марфа ворухить губами й про-воджає мене далі, аж доки я не дійду до великої сосни (*Гр. Тютюнник*). 8. Її син Францішек завжди сидів над своїм радіо до глухої ночі (*О. Гончар*). 9. Опинившись на кухні, Марта зразу встромила носа до холодильника (*М. Марченко*).

4 З'ясуйте, яким членом речення є виділене слово.

1. **Мільйони** радо йдуть (*І. Франко*). 2. Книгарні він **не впізнав** зовсім (*В. Підмогильний*). 3. Внук **кремезного** чумакка, січовика блідий праправнук, я закохавсь в гучних віках, я **волю** полюбив державну (*Є. Маланюк*). 4. Подивився на чисту **пелену** снігу, а тоді написав великими **літерами...** (*Іван Багряний*) 5. В один із липневих днів прийшло запрошення на **відкриття** виставки литовської вишивки (*А. Любка*).

5 Прочитайте текст. Поясніть написання слів з пропущеними літерами.

1. У передвітальні він повісив на кілочок капелюха, пригладив волос..**я** й увійшов за дівчиною до кімнати, де над заст..**леним** клейонкою столом горіла лампа під широким абажуром з оранжевого ситцю. 2. Він сів до столу і крадькома оглянувся, поки дівчина давала йому олівець..**і** папір. 3. На вікнах — мереж..**вні** завіси, на підвікон..**ях** — квітки. 4. У кутку — тканин..**а** канапа, біля неї — невеличкий килимок. 5. Попід стіною — прості, але ретел..**но** вишикувані стіл..**ці**. 6. Було тихо й охайно, усі меблі стояли на призначених їм місцях, додержуючи принципу симетрії, а буфет здавався зверхнім наглядачем ладу (*За В. Підмогильним*).

6 Перекажіть прочитаний текст.

7 Зробіть повний синтаксичний розбір 2 і 6 речень із вправи 5.

СЛОВНИК

абажур — lámpaernyő

буфет (меблі) — tálalószekrény

клейонка — vászos vászon
(abrosz)

мереживний — csipkés

наглядач — felügyelő

підвіконня — ablakpárkány

ретельно — alaposan, gondosan

ситець — szatén

тканинна канапа —
szövetkanapé

§ 92–93. Мовні аспекти вивчення речення (види речень: просте речення)

A mondat nyelvi vonatkozásai
(a mondatfajták: egyszerű mondat)

1 Прочитайте. Випишіть тільки прості речення. Підкресліть головні та другорядні члени.

1. Ця Ярина якась надто тиха, мовчазна, більше слухає (*О. Радущинська*). 2. Подай-но мені гончаровську вазу! (*Є. Кузнєцова*) 3. Полковник Шрам, стоячи за деревом, дививсь на них обох (*П. Куліш*). 4. Вони вимили дверці, приладну дошку, довго вибивали й вишуровували сидіння, аж ті врешті стали майже чистими (*З. Мензатюк*). 5. Минуле не вернуть (*В. Симоненко*). 6. Я залишуся в серці твоєму на сьогодні, на завтра, навік (*Л. Костенко*). 7. Чого це ти, куме, радієш, наче маком посипаний?! (*Люко Дашвар*)

2 Пригадайте за схемою в електронному додатку, які є типи однокладних речень. Прочитайте подані речення, визначте, яким є кожне з речень.

1. Викупляв невольників із неволі (*П. Куліш*). 2. Забери ще котів і собак! (*Іван Нечуй-Левицький*) 3. Сумно зробилося, важко (*Панас Мирний*). 4. Запрягай коней! (*Іван Карпенко-Карий*) 5. Мені немов полегшало відтоді. Зболілася. Відмучилася. (*Л. Костенко*) 6. Вікно. Сніги... Тиша. Ми (*П. Тичина*). 7. То треба негайно рушати! (*З. Мензатюк*). 8. Музика зорь блакитнооких, шовковий спів степів широких, Дніпра між ними левій рев... (*Олександр Олесь*)

3 Прочитайте та запишіть речення. Визначте, чим вони ускладнені. Поясніть уживання розділових знаків.

1. Це була заглиблена в землю споруда з очеретяним дахом, глинобитними стінами, зміцненими по кутках вапном (*О. Сокирко*). 2. Мій батько не на вітер говорить, боярине (*І. Франко*). 3. Тамуючи хвилювання, Асан знову повторив розповідь про грозову хмару (*Ю. Болат*). 4. Отже, нам слід

бути обережними, проходячи крізь нього (*Ф. Пуллман*). 5. Одного назвали зрадником, як Мазепу, а він же був героєм, гетьманом, що багато зробив для своєї держави (*О. Радущинська*). 6. Драбинястий віз, запряжений одною конякою, раз у раз підскакував і немилосердно трусив, не попадаючи в колію (*М. Коцюбинський*). 7. Може, схочуть тепер за свого полоняника дарувати нам життя і вольний вихід? (*І. Франко*) 8. Раїса здивилась, як курився над землею, немов дим, білий пісок і пеленою закривав далеку смугу чорного бору (*М. Коцюбинський*). 9. На тому боці, ген під обрієм, примостилося село (*Є. Гуцало*). 10. Тільки часом шелесне по гіллі сніг, струшений вітром з верховіття (*Гр. Тютюнник*). 11. Їжте, люди добрі! (*Іван Нечуй-Левицький*)

4 Прочитайте текст. Виконайте завдання до нього в електронному додатку.

Школа була простора, нова, недавно поставлена. У великі вікна невпинно перлось сонце і так пекло високі соснові стіни, що на них виступала живиця. Жовто помальовані парти, зсунуті в куток до купи, були покриті пилом. В шибку билась здорова муха і жалібно дзижчала. Од чорної шафи з книжками до шкільної дошки павук снував павутиння. Раїса обійшла усі покої, скрізь була пустка і тиша, школа нагадувала порожній вулії, перекинутий під хатою на сонці. Квартира вчительки складалась із двох невеликих хатинок. Особливо мала була спальня. В ній ледве могло поміститися ліжко, маленький столик і невелика скриня. Коли Раїса прилягла на ліжко, їй здалося, що вона опинилася на дні глибокого колодязя, бо нетинковані соснові стіни, що тісно обступали її навкруги та високо здіймались до стелі, дуже скидались на цямрину. Друга хатинка була трошки більша, і з вікон її було видно білу церкву серед зелені високих дерев.

(*М. Коцюбинський*)

5 I. Складіть опис власної кімнати або класу (7–8 речень). У творі-мініатюрі використайте прості ускладнені та складні речення.

II. Підготуйтеся до усного переказування написаного твору-опису.

§ 94–95. Мовні аспекти вивчення речення (види речень: складні речення)

A mondat nyelvi vonatkozásai
(a mondatfajták: összetett mondatok)

I Запишіть складні речення. З'ясуйте види зв'язку між частинами, накресліть схеми.

1. Мудрий Максим якось мирився з тим, що його запальний приятель Денис частенько дратується, коли їхні шляхи знову перетинаються (*А. Кокотюха*). 2. На старого Сірка трохи напала балакучка, як часто після доброї вдачі, він був у доброму гуморі (*Іван Багряний*). 3. Я пам'ятаю ще дещо: Юля дуже любила бабусю Лїду і поважала діда Олега (*І. Роздобудько*). 4. Це було так несподівано, що я аж рота роззявив від подиву, і в нього одразу ж влилася вода (*В. Рутківський*). 5. Марфа підхоплювалася йому назустріч і питала тихо, зазираючи знизу в його очі (*Гр. Тютюнник*). 6. Осінь залистопадила, у душі задощило... (*Н. Кісельов*)

2 I. Прочитайте речення (цифра позначає попередній розділовий знак). Виконайте тест.

1. Чіпка йде з боку отари,(1) похнюпивши голову. Об чім він думає?(2) Що гадає? Нічого він не думає,(3) не гадає... Він прислухається, що діється в його в серці,(4) у душі.(5)

(*Панас Мирний*)

НЕПРАВИЛЬНО обґрунтовано вживання розділових знаків у рядку

- А) кома 1 — при відокремленій обставині
- Б) знак питання 2 — у кінці питального речення
- В) кома 3 — між однорідними присудками
- Г) кома 4 — між однорідними означеннями
- Д) крапка 5 — в кінці розповідного речення.

II. Поясніть вживання розділових знаків у реченнях.

3 Від поданих утворіть речення з непрямою мовою. Визначте вид новоутворених речень.

1. «Кожна з нас мусить іти до своєї роботи. Вечером оповімо тобі все», — сказали бранки Настуні (*О. Назарук*). 2. «Але граматику він знав!» — виправдовувалася бабуся (*О. Думанська*). 3. Наталка швидко вийшла і спитала: «Що ти хотів сказати мені, Миколо? Говори швидше, бо за мною зараз забігаються» (*І. Котляревський*). 4. Шрам каже, піднявши голову: «Я був би баба, а не козак, коли б заплакав од свого лиха» (*П. Куліш*). 5. «Більше жодних непорозумінь не виникне», — холодно відказав молодий чоловік в окулярах (*М. Муляр*).

4 Прочитайте текст і виконайте завдання до нього в електронному додатку.

1. Плутаючись у високих бур'янах, пролазячи попід кущами, що тісно посплітались у сій занедбаній частині панського гаю, вони долізли врешті до води. 2. Тут було парно. 3. При повній тиші в повітрі густий гай легко затримав зібране за день тепло, і тепер звідти пашило, як із печі. 4. По скляному поверху ставка, з глибини якого визирало темне зоряне небо, тихо плив білою хмарою туман і, мов наміткою, загортав блимаючі в темній глибині зорі. 5. Нічна задуха насичена була сильними пахощами татарського зілля, куширу, зогрітої води. 6. Край човна, в невеличкому плесі, оточеному осокою й лапатими лопухами, жаби лящали так завзято, що заглушали всякий згук у далекій околиці (*М. Коцюбинський*).

5 З'ясуйте тип кожного речення (просте / складне, який вид зв'язку у складному). Визначте граматичні основи. Накресліть схеми.

1. Але зятям собі, що колись можуть настати і такі часи, коли нашої мови не буде пам'ятати навіть найменший соловейко (*І. Малкович*). 2. І той пропустив мовчки, як побачив перстень (*П. Куліш*). 3. Ліхтарі на дротах понад бруківкою гойдалися од вітру, і з ними разом гойдалися тіні на землі (*Н. Бічуя*). 4. Постановив Кирило Тур на вікні каганчик, а сам зблизивсь до понурого в'язня (*П. Куліш*). 5. Старі люди дивувалися: звечора ніщо не віщувало негоди (*Олесь Бердник*). Ви, ніяковіючи, відкладаєте книгу вбік (*О. Чорногуз*).

Зміст

Дорогі дев'ятикласники та дев'ятикласниці!	4
Вступ	5
§ 1. Мова — найважливіший засіб пізнання, спілкування та впливу	5
Повторення вивченого у 8 класі	10
§ 2. Словосполучення і речення	10
§ 3. Просте речення. Двоскладне речення	15
§ 4. Односкладні речення	20
§ 5–6. Розвиток мовлення. Мовлення, спілкування. Стилi мови.....	23
§ 7. Розвиток мовлення. Складний план власного висловлення (практично). Есе в публіцистичному стилі.....	29
Прості ускладнені речення. Розділові знаки в них	31
§ 8. Однорідні члени речення.....	31
§ 9–10. Звертання, вставні слова та відокремлені члени речення	36
§ 11. Розвиток мовлення. Усний переказ тексту художнього стилю.....	43
§ 12. Речення з прямою мовою. Розділові знаки при прямій мові.....	46
§ 13. Розвиток мовлення. Складання діалогів	51
Синтаксис. Пунктуація.	56
§ 14–15. Основні відомості про складне речення. Складні речення сполучникові та безсполучникові	56
§ 16–17. Розвиток мовлення. Стислий переказ тексту публіцистичного стилю (за планом)	61
Складносурядне речення	65
§ 18. Складносурядне речення, його будова й засоби зв'язку в ньому	65
§ 19–20. Змістові відношення між частинами складносурядного речення (одночасність).....	69
§ 21–22. Розвиток мовлення. Навчальне читання тексту публіцистичного стилю	73
§ 23–24. Розділові знаки у складносурядному реченні	78
§ 25. Розвиток мовлення. Говоріння. Складання діалогів	81
§ 26. Синонімічність складносурядних речень із різними сполучниками, а також складносурядного і простих речень	85

Складнопідрядне речення.....	89
§ 27. Складнопідрядне речення, його будова, засоби зв'язку.....	89
§ 28–29. Основні види складнопідрядних речень: з підрядними означальними, з підрядними з'ясувальними, з підрядними обставинними частинами	94
§ 30. Складні речення з підрядними з'ясувальними	99
§ 31. Усний твір- роздум у публіцистичному стилі на морально-етичну тему.....	104
§ 32–33. Складнопідрядні речення з підрядними обставинними частинами. Складнопідрядні речення з підрядними способу дії, ступеня і міри	106
§ 34. Говоріння. Дискусія на тему «Люди з особливими потребами»	110
§ 35. Складнопідрядні речення з підрядними порівняльними	112
§ 36. Складнопідрядні речення з підрядними місця	117
§ 37. Складнопідрядні речення з підрядними часу.....	122
§ 38. Складнопідрядні речення з підрядними причини	126
§ 39. Складнопідрядні речення з підрядними мети	130
§ 40. Складнопідрядні речення з підрядними умови	132
§ 41. Складнопідрядні речення з підрядними наслідку	135
§ 42–43. Письмовий докладний переказ із творчим завданням	138
§ 44. Складнопідрядні речення з підрядними допустовими.....	142
§ 45–46. Розділові знаки в складнопідрядному реченні та реченні з кількома підрядними частинами. Послідовність синтаксичного розбору складнопідрядного речення.....	145
§ 47. Синонімічність складнопідрядних речень з підрядними означальними та простих речень з дієприкметниковим зворотом. Синонімічність складнопідрядних речень з підрядними обставинними та простих речень з дієприслівниковим зворотом	150
§ 48. Розвиток мовлення. Читання. Говоріння. Усне коротке повідомлення в публіцистичному стилі на морально-етичну або суспільну тему	154
§ 49. Непряма мова як різновид складнопідрядного речення. Способи заміни прямої мови непрямою	159
Складне безсполучникове речення	164
§ 50–51. Складне безсполучникове речення. Будова складного безсполучникового речення.	164
§ 52–53. Смислові відношення у складному безсполучниковому речення	169
§ 54. Розділові знаки між частинами складного безсполучникового речення. Кома і крапка з комою у складному безсполучниковому реченні.....	175

§ 55. Двокрапка у складному безсполучниковому реченні.....	178
§ 56–57. Тире в безсполучниковому складному реченні	181
§ 58–59. Інтонація складного безсполучникового речення.....	186
§ 60–61. Розвиток мовлення. Письмовий твір-роздум на морально-етичну тему в публіцистичному стилі	190
§ 62–63. Синонімія простих речень, складних речень зі сполучниками і без сполучників	196

Складне речення з різними видами зв'язку201

§ 64. Поняття про складне речення з різними видами зв'язку. Складне речення із сурядним і підрядним зв'язком.....	201
§ 65. Складне речення із сурядним і безсполучниковим зв'язком.....	206
§ 66–67 Складне речення з підрядним і безсполучниковим зв'язком	209
§ 68. Складне речення із сурядним, підрядним і безсполучниковим зв'язком.....	213
§ 69–70. Розділові знаки у складних реченнях із різними видами зв'язку	216
§ 71. Синонімічність складних речень із різними видами зв'язку і простих речень.....	221
§ 72. Розвиток мовлення. Аудіювання тексту публіцистичного стилю....	224
§ 73–74. Розвиток мовлення. Усний твір-опис зовнішності людини.....	227
§ 75–76. Розвиток мовлення. Читання вголос тексту науково-популярного стилю «Винаходи, що змінили світ назавжди».....	232
§ 77. Розвиток мовлення. Ділові папери. Заява (проста і вмотивована)...	236
§ 78. Розвиток мовлення. Ділові папери. Автобіографія.....	239
§ 79. Розвиток мовлення. Ділові папери. Мотиваційний лист.....	241

Текст.....244

§ 80–81. Ознаки тексту, його зміст і будова	244
§ 82. Види інформації в тексті: відоме і нове.....	247
§ 83–84. Складне синтаксичне ціле.....	249
§ 85–86. Мікротема й абзац. Ключові слова в тексті й абзаці	252
§ 87–88. Мовні фрази міжфразового зв'язку	255
§ 89. Створення власних медіапроектів на теми «Дотримання авторських прав», «Академічна доброчесність»	258

Систематизація та узагальнення вивченого261

§ 90. Мовні аспекти вивчення речення (порядок слів у реченні).....	261
§ 91. Мовні аспекти вивчення речення (граматична основа речення).....	263
§ 92–93. Мовні аспекти вивчення речення (види речень: просте речення)	265
§ 94–95. Мовні аспекти вивчення речення (види речень: складні речення).....	267

Навчальне видання

**БЕЦА Світлана Дмитрівна
ПАВЛОВИЧ Юдіта Павлівна
ПЕВСЕ Андрея Андріївна
БАЦАЙ Мирослава Михайлівна**

УКРАЇНСЬКА МОВА
підручник для 9 класу
з навчанням угорською мовою
закладів загальної середньої освіти
(з аудіосупроводом)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

У підручнику використано матеріали з вільних інтернет-джерел

Редакторка *Любов Прокопишин*
Коректорка *Олеся Андрійчук*
Верстка *Дмитра Божика*

Формат 70×100/16. Ум.-друк. арк. 22,03. Обл.-вид. 17,00.
Тираж 1726 прим. Зам. № 1889.

Видавець і виготовлювач МПП «Букрек»,
вул. С. Костишина, 10, м. Чернівці, 58002.
Тел.: (0372) 55-29-43, +380 66 400 87 05.
E-mail: info@bukrek.net.
Сайт: www.bukrek.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.